

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI

HAYAT BOYU ÖĞRENME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
AÇIK ÖĞRETİM DAİRE BAŞKANLIĞI

Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi

Yazar

Ercan AYDIN

ANKARA 2021

MEB HAYAT BOYU ÖĞRENME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI
AÇIK ÖĞRETİM OKULLARI

Dizgi : Nazmi KEPİR
Resim - Grafik : Nuh ARLIER TIK
İnceleyen : Nalan ALİCAN

Hayat Boyu Öğrenme
Lifelong Learning

Copyright © MEB
Her hakkı saklıdır. Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Tümü ya da bölümleri izin alınmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalar sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif ERSOY

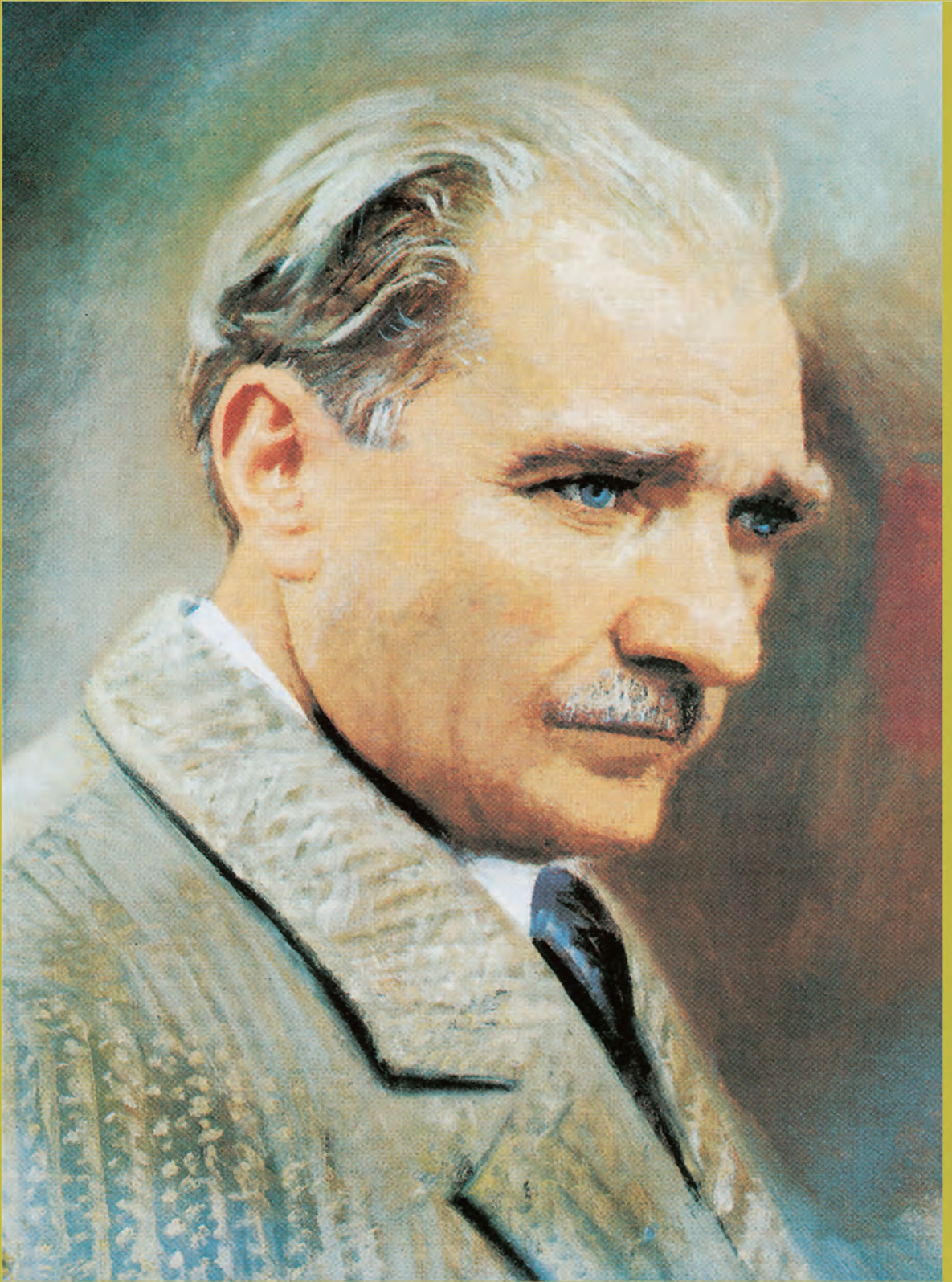
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyen dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namûsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal ATATÜRK

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

SUNU

"Eğitim" kavramı yaşam boyu süren çok önemli bir etkinliktir. Eğitim süreci ilk çağlardan beri sürekli olarak gelişim göstermektedir. Teknolojinin gelişim göstermesiyle birlikte, yeni bilgi ve iletişim teknolojileri eğitim sürecinde hızla kullanılmaya başlanmıştır.

Günümüzde pek çok problemin çözümünde eğitimin etkin bir şekilde kullanılması gereklidir. Pek çok çaba ve çözümün içinde bilişim teknolojisi, geleneksel araçlar arasından sıyrılarak öne çıkmaktadır. Öne çıkan bu teknolojiyle birlikte gelişen ve önemini giderek artıran yöntemlerden birisi de yer, zaman yaş sınırlaması olmayan uzaktan eğitimidir.

Uzaktan eğitim yolu ile eğitim görmekte olduğunuz Açık Öğretim Lisesinde, Genel Müdürlük olarak sizlere sunduğumuz hizmetlerden birisi de ders kitaplarımızdır. Uzaktan eğitim ilkerine uygun olarak hazırlanan bu ders kitabı lise müfredat programlarına uygun olarak hazırlanmaktadır. Hazırlanan bu ders kitabı müfredat programlarında meydana gelen değişikliklere uygun olarak yenilenmekte ve güncellenmektedir.

Bu ders kitabından yararlanacak olan öğrencilerimize başarılar diliyor, ders kitabının hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkür ediyoruz.

SUNUŞ

Değerli Açıköğretim Lisesi Öğrencileri;

Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Notu, öğretim programları çerçevesinde ders kitaplarına yardımcı kaynak olarak düşünülmüştür. Bu ders notu, sizlerin düzeyi göz önünde tutularak hazırlanmıştır. Elinizdeki ders notu, uzaktan eğitim ve öğretim tekniklerine uygun bir şekilde hazırlanmıştır.

Sevgili Açıköğretim Lisesi öğrencileri, ders notunuzu dikkatlice okuyup anlamaya çalışınız. Kitaptaki tanımları ezberlemeden kavramaya çalışınız. Tanımları kavramaya çalışırken sizler için hazırlanan sorulardan yararlanınız. Sorulara cevap veremediğiniz takdirde, ilgili konuya tekrar dönüp yeniden çalışınız. Çalışmanızda sizlere yardımcı olmak amacıyla, konuyla ilgili dikkat çekilmesi gereken yerler çeşitli sembollerle gösterilmiştir.

Ders notunuzun içinde, sizleri çalıştığınız konuya daha çok yaklaştıran, düşündürten ve öğrendiğiniz konuyu hemen pekiştirmenizi sağlayacak çeşitli sorular hazırlandı. Bu soruları hazırlamaktaki amacımız, ünitelerde geçen konu ve kavramları daha iyi öğrenmenizi sağlamaktır.

Ders notunuzun içinde çeşitli tanım ve kavramlar verildi. Bu tanım ve kavramları dikkatli okumalı, daha iyi öğrenmek için de kendi cümlelerinize ifade etmelisiniz. Ayrıca siyasi konulara çalışırken mutlaka tarih atlasından yararlanınız.

Ders notunuzdaki konuların zihninizde daha kalıcı olması ve yeniden anımsamanıza yardımcı olması için bölüm sonlarında özet oluşturuldu. Özeti dikkatlice okuyunuz. Bunun yanında öğrendiklerinizi sınavabilmeniz ve karşılaştırma yapabilmeniz için bölüm sonlarında o bölümde geçen konularla ilgili değerlendirme soruları da düzenlendi.

Her konunun başında yer alan “ Bu Bölümün Amaçları” ve “ Nasıl Çalışmalıyız?” bölümlerini de dikkatlice okumalısınız. Çünkü bu bölümlerde, ders çalışırken gereksinim duyacağınız “ Neyi, nasıl öğreneceğim?” sorularının yanıtlarını bulacaksınız.

Sevgili Açıköğretim Lisesi öğrencileri; düzenli ve planlı çalışmak sizi başarıya götürecektir. Hepinize başarılar diliyorum.

Açık Öğretim Okulları Daire Başkanlığı

İÇİNDEKİLER

ÜNİTE I İNSAN HAKLARI, HUKUK VE DEVLET

A. TEMEL KAVRAMLAR	3
1. Hak, Özgürlük ve Eşitlik Kavramları	3
2. İnsan Hakları ve Temel Haklar	6
3. Adalet, Hukuk ve Devlet Kavramları	14
B. İNSAN HAKLARI VE DEVLET	19
1. Hukuksal Bir Kurum Olarak Devlet	19
2. Laik Devlet ve İnsan Hakları	20
3. Hukuk Devleti ve İnsan Hakları	23
4. Sosyal Devlet ve İnsan Hakları	27
C. İNSAN HAKLARI, DEVLETİN ÖRGÜTLENMESİ VE İŞLEYİŞİ	31
1. İnsan Haklarına Saygılı Devlet	34
2. İnsan Haklarına Dayalı Devlet	35

ÜNİTE II YÖNETİM VE YAŞAM BİÇİMİ OLARAK DEMOKRASİ

A. DEMOKRASİ DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ VE DEMOKRASİ KAVRAMI	43
B. DEMOKRASİNİN İLKE VE KURUMLARI	48
1. Seçimler ve Temsil	48
2. Siyasal Partiler	51
3. Çoğulculuk ve Katılım	53
4. Hukukun Üstünlüğü	54
C. TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME HAREKETLERİ VE İNSAN HAKLARI	56
Ç. DEMOKRATİK YÖNETİMLERDE İNSAN HAKLARININ GERÇEKLEŞTİRİLMESİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR	62
D. YAŞAM BİÇİMİ OLARAK DEMOKRASİ	64

ÜNİTE II İNSAN HAKLARININ KORUNMASI VE GERÇEKLEŞTİRİLMESİ

A. İNSAN HAKLARININ KORUNMASI	71
1. İnsan Haklarının Uluslararası Koruma Altına Alınması ve Sonuçları	71
2. Uluslararası Korumanın Dayanakları ve Türleri	72
B. ULUSLARARASI KORUMA MEKANİZMALARI VE İŞLEVLERİ	74
1. Başlıca Uluslararası Koruma Organları	74
2. Koruma Mekanizmalarının İşlevleri ve Katkıları	79
C. ULUSLARARASI KORUMADA SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN YERİ VE ROLÜ	80
Ç. GÜNÜMÜZDE İNSAN HAKLARININ KORUNMASI KONUSUNDA DEMOKRASİLERDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR	83

ÜNİTE II ATATÜRK İNKILABI, İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ

A. ATATÜRK İNKILABININ DÜŞÜNSEL TEMELLERİ	93
1. Aydınlanma Kavramı	93
2. Atatürk İnkılabı ve Bu İnkılapla İlgili Kavramlar	94
B. ATATÜRK İNKILABININ AMAÇLARI VE İLKELERİ	95
1. Atatürk İnkılabının Amaçları	95
2. Atatürk İnkılabının İlkeleri	96
C. ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİNDE DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI	104
Yanıt Anahtarı	111
Kaynakça	112

ÜNİTE I

İNSAN HAKLARI, HUKUK VE DEVLET

A. TEMEL KAVRAMLAR

1. Hak, Özgürlük ve Eşitlik Kavramları
2. İnsan Hakları ve Temel Haklar
3. Adalet, Hukuk ve Devlet Kavramları

B. İNSAN HAKLARI VE DEVLET

1. Hukuksal Bir Kurum Olarak Devlet
2. Laik Devlet ve İnsan Hakları
3. Hukuk Devleti ve İnsan Hakları
4. Sosyal Devlet ve İnsan Hakları

C. İNSAN HAKLARI, DEVLETİN ÖRGÜTLENMESİ VE İŞLEYİŞİ

1. İnsan Haklarına Saygılı Devlet
2. İnsan Haklarına Dayalı Devlet

BU ÜNİTENİN AMAÇLARI

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- * Hak, özgürlük ve eşitlik kavramlarının anlamlarını öğreneceksiniz.
- * İnsan hakları ve temel haklar kavramlarının anlamlarını öğreneceksiniz.
- * Adalet, hukuk ve devlet kavramlarını tanımlayabileceksiniz.
- * Devlet ve hukuk arasındaki ilişkiyi değerlendirebileceksiniz.
- * Laik devlet, sosyal devlet ve hukuk devleti ile insan hakları arasındaki ilişkiyi açıklayabileceksiniz.

NASIL ÇALIŞMALIYIZ?

- * Üniteyi dikkatlice okuyun.
- * Gerekirse not tutun, özet çıkartın.
- * Hazırlık sorularını ve değerlendirme testini cevaplandırın.
- * Eğer yanlış cevaplar vermişseniz ilgili konuyu tekrar çalışın.
- * Konularla ilgili başka kaynaklara başvurun, basın yayın organlarından konularla ilgili haberleri takip edin.
- * Öğrendiklerinizi çevrenizdekilere anlatın.

A. TEMEL KAVRAMLAR

Sevgili öğrenciler; bu başlık altında, **hak, özgürlük, eşitlik, insan hakları, temel haklar, adalet, hukuk ve devlet** kavramlarının anlamlarını öğreneceksiniz. Sayılan bu kavramlar “Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi”nin özünü oluşturmaktadırlar. Bu nedenle bu kavramları iyi anlamamız ve anlamlandırmanın başarımız açısından son derece önemlidir. Ne var ki bu kavramlar kestirme bir tariftten çok ayrıntılı bir tartışmanın konusudurlar. Bu nedenle burada verilen sınırlı tanımlarla yetinmemeli başka kaynaklara başvurarak kendinizi geliştirmelisiniz. Sözü edilen bu kavramlar birbirleriyle ilişkilidirler ve ancak birbirleriyle açıklanabilirler. Devlet kavramı bilmeden hukuk kavramını, hukuku anlamadan da hak, adalet, özgürlük kavramını anlayamazsınız. Bu nedenle çalışmaya devlet kavramından başlamanız daha yararlı olacaktır.

İl		ANKARA		Türkiye Cumhuriyeti		Fotoğraf	
İlçesi		CANKAYA				TAPU SENEDİ	
Mahallesi		KÜLTÜR					
Köyü							
Sokağı							
Mevkii							
Pafta No.	Ada No.	Parsel No.	Niteligi		Yüzölçümü		
					ha	m ²	dm ²
	1072	2	KARŞIYAKA		245.00 m ²		
Siray	Emlak ve İmarat Bakanlığı						
KAT MÜLKİYETİ ☒ KAT İRTİFAKI ☐ DEVRE MÜLK ☐							
Satış Bedeli		Niteligi		Arsız Payı	Ekiz No.	Kat No.	Bağın No.
85.000.00		MİSALIN		70/100		BERBER	1
İsmim ÜMİT KANUNDOĞLU : BEHİT (Öks. adını kayıtlı olan ARHAYİ KÜLTÜR TURİZM EĞİTİM SAĞLIK VE DAYANIŞMA YAKETİ adını taşıyan şahıstır) KON: PLANI : Y. PLANI : 24.12.1967							
Edinme Sebebi							
ARHAYİ KÜLTÜR TURİZM EĞİTİM SAĞLIK VE DAYANIŞMA YAKETİ							
Sancisi							
Gözetici	Yazınış No.	Cil No.	Sahife No.	Sıra No.	Tarih	Gözetici	
Cil No.	1343	8	762		03.05.2006	Cil No.	
Sahife No.	CANKAYA İMARETİ Tapu Sicil Müdürlüğü 					Sahife No.	
Sıra No.						Sıra No.	
Tarih						Tarih	

Resim 1.1: Tapu senedi taşınmaz bir malın kullanma hakkının kime ait olduğunu gösterir

1. Hak, Özgürlük ve Eşitlik Kavramları

Bir hukuk düzeninin öznesi **kişi**dir. Yani hukuk düzeni, kişilerin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini düzenler. Hukuk açısından kişi iki türdür. Birincisi **gerçek kişiler**. Sağ doğmuş olmak kaydıyla her **insan** hukukun öznesi olan **gerçek bir kişidir**. Hukuk düzeni açısından ikinci kişide **tüzel kişiler**dir. Tüzel kişiler ya bir kanunla ya da kanunun verdiği bir yetkiye dayanarak oluşturulabilirler. Başta devlet olmak üzere, kamu kurum ve kuruluşları, vakıflar, dernekler, siyasi partiler, ticari kuruluşlar vb. birer tüzel kişidir. Tüzel kişiler, kamu **tüzel kişileri** ve **özel hukuk tüzel kişileri** olarak ikiye ayrılırlar.

Hak; belli bir hukuk düzeni içerisinde, hukuk kurallarının kişilere belli yönde davranmaya izin vermesi, belli şeyleri istemeye yetkili kılmasıdır. Söz gelimi açık lisede okuyan bir öğrenci, bütün kredilerini tamamladıktan sonra diploma almaya hak kazanır. Herhangi bir konuda mağdur olan birisi mahkemeye dava açarak mağduriyetinin giderilmesini isteme hakkına sahiptir.

Haklar yürürlükteki hukuk düzenine bağlı olarak toplumdan topluma, zamandan zamana değişebilir.

Söz gelimi Osmanlı Devleti'nde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmemişken, 1934 yılında çıkartılan bir yasayla Türk kadınlarına seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.

Hak kavramının ayrılmaz bir parçası da sorumluluktur. **Kişilerin bir takım haklara sahip olması bu hakların gerçekleşmesi için başka kişilere ve devlete birtakım ödev ve sorumluluklar yükler.** Söz gelimi kişilerin sağlık hakkından gerektiği gibi yararlanabilmesi, devlete, sağlıkla ilgili politikaları doğru oluşturma, sağlıkla ilgili gerekli yatırımları yapma, sağlık çalışanlarına görevlerini hizmetin gereklerine uygun olarak yapma sorumluluğunu yükler. Temiz bir çevrede yaşama hakkı, kişilere, çevreyi kirletmeme, yerel yönetimlere, çevrenin temiz kalması için gerekli çalışmaları yapma, sorumluluğunu yükler. Herkesin sorumluluğunu gerçekleştirmediği bir yerde hiçbir kimsenin hakkı gerçekleşmez. Hak aynı zamanda bazı yükümlülükler doğurur. Söz gelimi alacaklıya alacağını isteme hakkı tanıyan hukuk kuralı, borçluya borcunu ödeme yükümlülüğünü de içerir. Hak, ödev ve sorumluluk kavramları 1982 Anayasası'nın ikinci bölümünde **“Temel Haklar ve Ödevler” başlığıyla birlikte ele alınmış, “Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.”** ifadesiyle sorumluluk kavramının önemi vurgulanmıştır.

Hak ve yetki kavramları çoğunlukla birlikte adlandırılmakla, birbirlerinin yerine kullanılmakla ve birbirleriyle açıklanmakla birlikte aralarında bazı farklar bulunmaktadır. **Yetki, kamu gücünün kullanılmasından kaynaklanır.** Örneğin polis, **“Polis vazife ve Salahiyet Kanunu”**nun kendine verdiği yetkiye dayanarak **“gecikmesinde sakınca bulunan hallerde”** hiçbir makamdan izin almadan konutları arayabilir. Zabıta görevlisi ilgili mevzuatın kendine verdiği yetkiye dayanarak gıda satan ya da üreten işletmeleri denetleyebilir. Sağlığa uygun olmadığını tespit ettiği işletmeleri geçici olarak kapatabilir. Cumhurbaşkanı uygun bulmadığı kanunları yeniden görüşülmek üzere TBMM'ye geri gönderme yetkisine sahiptir. Burada Cumhurbaşkanı, polis ya da zabıta görevlisi yetkisini kamu gücünden almaktadır. Kamu adına bir eylemde bulunmaktadır. Hâlbuki hak durumdan doğar. Sağ olarak doğmuş olmak kişiye miras hakkı verir. Herkes özel yaşamının gizliliğine saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Yukarıda verilen örneklerde “hak” yerine “yetki”, “yetki” yerine “hak” ifadeleri kullanılırsa anlamda bir bozulma olduğu açıkça görülür. Örneğin “miras yetkisi” ve “konut arama hakkı”ndan bahsedilemez.

Resim 1.2: Özgürlük başkalarına zarar vermeden her şeyi yapabilmektir.

Hukukun temel kavramlarından biri de **özgürlük** (hürriyet) kavramıdır. Özgürlük kavramı Anayasa'mızda hak ile birlikte **"Hak ve Hürriyetler"** biçiminde kullanılmış aralarında bir fark gözetilmemiştir. Bununla birlikte hak ve özgürlük kavramları arasında bazı farklar bulunmaktadır. **Özgürlük bir hukuk düzeni tarafından düzenlenen geniş bir serbestlik alanını ifade eder.** 1789 Fransız İhtilali sonrası kabul edilen **"Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi"** özgürlüğü "başkasına zarar vermeden yapılan her şey" olarak tanımlamıştır. Hak ise bir şeyi yapmaya, bir şeye sahip olmaya, devletten ya da diğer kişilerden bir şeyi istemeye yetkili olmak demektir. Bir örnek vermek gerekirse "çalışma özgürlüğü" kişinin herhangi bir kısıtlamaya tabi olmaksızın dilediği işte çalışabilmesi anlamına gelir. "Çalışma hakkı" ise çalışmak için iş bulamayan birinin devletten kendisine iş bulmasını isteme hakkını ifade eder. Hak ve özgürlük kavramları birbirlerini bütünleyen kavramlardır. Haklar olmadan özgürlüklerin, özgürlükler olmadan hakların varlığı düşünülemez.

Kişilerin sahip oldukları özgürlükler sınırsız olamaz. Kişinin kendine ve topluma zarar verme özgürlüğü yoktur. 1982 Anayasası özgürlüklerin hangi amaçlarla kullanılamayacağını belirlemiştir. 1982 Anayasası'nın 14. maddesinde; **"Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.**

Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz." ifadesiyle özgürlüklerin sınırları çizilmiştir.

Eşitlik kavramı farklı açılardan ele alınabilir. Matematiksel eşitlik ile rakamlar arasındaki eşitlik, sosyal eşitlik ile "nimet ve külfette eşitlik" vergi eşitliği ile mali güce göre vergi alınması, hukuksal eşitlik ile yasa önünde eşitlik anlaşılır. Burada söz konusu edilen daha çok hukuki anlamdaki eşitliktir. **Hukuki eşitlik; din, mezhep, etnik köken, asalet, servet, makam vb. gözetilmeksizin kişilerin yasalar karşısında eşit muamele görmesi demektir.** 1982 Anayasası'nın 10. maddesi **"Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet,**

siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Resim 1.3: Eşitlik aynı olmak değildir

Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.” ifadeleriyle hukuki eşitliği anayasal güvenceye bağlamıştır.

2. İnsan Hakları ve Temel Haklar

İnsan tüm varlıklar arasında özel bir yere sahiptir. Bunun nedeni insanın doğuştan sahip olduğu özelliklerdir. Duygusal ve akıllı bir varlık olan insan, sahip olduğu özellikleri koruyup geliştirebilmek, insan onuruna yakışır bir hayat sürdürebilmek için birtakım haklara sahiptir/sahip olmalıdır.

İnsan hakları, insanların salt insan olmaktan dolayı sahip oldukları dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez haklardır. İnsanın salt insan olması nedeniyle doğuştan bazı haklarının var olduğu fikri insan hakları düşüncesinin başlangıcı olmuştur. İnsan hakları ırk, cinsiyet, dil, din, milliyet vb. hiçbir ayırım gözetilmeksizin herkesin sahip olduğu haklardır.

Resim 1.4: Bütün insanlar ırk ayrımı gözetilmeksizin belli haklara sahip olarak doğarlar.

İnsan hakları düşüncesinin temellerini çok eskilere götürmek mümkündür. Bu düşüncenin başlangıcıyla ilgili kesin bir tarih söylenemez. Tarihin her döneminde insanların birtakım haklara sahip olması gerektiğini söyleyen düşünürler muhakkak olmuştur.

Resim 1.5: İnsan, yakın zamana kadar para ile satın alınabilen bir mal olarak görülmüştür.

İnsan hakları düşüncesinin gelişimi ile ilgili belli temel dönüm noktaları vardır. Bunlardan biri 1215 tarihinde İngiliz Kralı Yurtsuz John tarafından imzalanan **Magna Carta Libertatum** (Magna Karta Libertatum) (**Büyük Özgürlük Fermanı**) adlı belgedir. Gerçekte yönetilenlere haklar vermekten çok asillere ayrıcalıklar veren bu belge, bir kralın kendi imzaladığı belgeyle kendi yetkilerini kısıtlaması açısından ilktir.

İlerde “Laik Devlet ve İnsan Hakları” konusunda anlatılacağı gibi, Ortaçağ boyunca teokratik devletler egemen olmuş, kilise ve krallar arasında egemenlik mücadeleleri yaşanmış, bu mücadeleler savaflara ve insan hakları ihlallerine yol açmıştır. Batıda 15. yy. da ortaya çıkmaya başlayan Rönesansla birlikte hümanist bir anlayış gelişmiştir. İnsanın varlığını ve amacını Hristiyanlık dininden bağımsız olarak yorumlayan bu anlayış, insanın değerli bir varlık olduğunu ve değerini kişiliğinden aldığını savunmuştur. Bu doğrultuda yeni bir hukuk ve devlet anlayışı ortaya çıkmaya başlamıştır. Rönesansla birlikte doğan bu düşünceler gelişerek 17 ve 18. yy. larda zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde **J. J. Rousseau (Ruso, 1712-1778)**’nın savunduğu “**toplumsal sözleşme**” anlayışı, **J. Locke (Lok, 1632-1704)**’un ortaya attığı liberal devlet ve doğal haklar anlayışı, **Montesquieu (Monteskiyö, 1689-1755)**’nin getirdiği kuvvetler ayrılığı prensibi ise insan hakları düşüncesinin başlıca bir öğretisi halini almasına neden olmuştur.

İnsan hakları konusunda ortaya atılan bu düşünceler ve yürütülen mücadeleler somut sonuçlar vermiş ve insan hakları düşüncesi 12 Haziran 1776 “**Virginia (Virjinya) Haklar Bildirgesi**”, 4 Temmuz 1776 “**Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi**”, 1789 “**Amerikan Anayasası**” ve 1789 “**Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi**” gibi belgelerle yazılı metinlere ve ulusal hukuk sistemlerine girmiştir. Bu belgelerle kişilere düşünce hürriyeti, yaşama hakkı, hukuk önünde eşitlik ve din ve vicdan hürriyeti gibi klasik haklar tanınmıştır.

İnsan hakları düşüncesi II. Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi örgütlerin yayınladıkları bildirimler ve andlaşmalarla uluslararası hukukun düzenleme alanına girmiştir.

İnsan haklarının tarihsel gelişiminde ilk önce **I. Kuşak Haklar** adı verilen kişi hakları ve siyasal haklar ortaya çıkmaya başladı. Yaşama hakkı, mülkiyet hakkı, din ve vicdan hürriyeti, haberleşme hürriyeti, düşünce hürriyeti vb. haklardan oluşan I. Kuşak Haklardan sonra **II. Kuşak Haklar** olarak da ifade edilen ekonomik ve sosyal haklar ortaya çıktı. Daha sonra da bilimsel ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak **III. Kuşak Haklar** olarak ifade edilen çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı gibi haklar ortaya çıkmaya başladı. İnsan hakları düşüncesinin teknolojik ve sosyal gelişmelere bağlı olarak gelişeceği, ileride yeni birtakım hakların da ortaya çıkacağı da açıktır.

Temel Haklar

Bu başlık altında “temel haklar” özgürlükleri de içerecek şekilde kullanılmıştır. Bu nedenle “temel haklar” ifadesi “temel hak ve özgürlükler” olarak anlaşılmalıdır.

Hukuk temelde doğal (ideal) hukuk ve pozitif (müspet) hukuk olarak ikiye ayrılabilir.

Belli bir ülkede belli bir dönemde yürürlükte bulunan hukuk kurallarının bütününe pozitif hukuk adı verilir. Bir ülkede yürürlükte bulunan başta anayasa olmak üzere yasalar, tüzükler, yönetmelikler, mahkeme kararları ve gereğinde yazılı olmayan töre ve adetler pozitif hukuku oluştururlar.

Belli bir ülkede belli bir dönemde uygulanmakta olan değil fakat uygulanması gereken, yani sosyal gereksinimleri hak ve adaletle karşılayacağı, hakkaniyete uygun düşeceği düşünülen hukuka doğal hukuk denir. Doğal hukukun insanın doğasında ve insanlığın kolektif bilincinde var olduğu düşünülür. Akıl, insanları doğrulara ulaştırmak için yeterli bir kuvvettir. Her zaman her yerde geçerli olması gereken birtakım ilkeler vardır. Pozitif hukuk doğal hukukun varsaydığı bu ilkelere ulaşmaya çalışır.

Temel haklar kavramı doğal hukuk ve pozitif hukuk açısından iki farklı şekilde tanımlanabilir.

Doğal hukuk açısından temel haklar, kişilerin sahip oldukları hak ve özgürlükleri kullanabilmesinin ön koşulu sayılan, bireyin kişiliğine bağlı olarak var olduğu kabul edilen hak ve özgürlüklerdir.

Bir toplumda hukuk kurallarıyla kişilere verilmiş sayısız hak ve özgürlük vardır. Söz gelimi açık lisede okuyan bir öğrenci derslerinden başarısız olursa sınıf geçmesi için bütünleme hakkı verilebilir. Devlet öğrencilere ücretsiz olarak kitap dağıtabilir. Herkes dilediği şehre yerleşip burada çalışabilir. Fakat bu hakların kullanılabilmesi için öncelikle “eğitim hakkı”, yaşama hakkı”, “kişi dokunulmazlığı” gibi başta sayılan haklara göre daha öncelikli haklara sahip olunması gerekir. Temel haklar olarak da ifade edilen bu haklar pozitif hukuk kurallarınca tanınmaya bağlı değildir. Herhangi bir ülkede bu hakların yasalarla vatandaşlara tanınmamış olması o ülkede yaşayan insanların bu haklara sahip olmadıkları anlamına gelmez. Haklarının kullandırılmadığı anlamına gelir.

Pozitif hukuk açısından temel haklar, Anayasal hakları ifade eder. Bilindiği gibi pozitif hukuk normları genel ve soyut olandan özel ve somut olana doğru bir hiyerarşik sıra izlerler. Başka bir deyişle hukuk kurallarının en üst basamağında yazılı ya da yazısız bir anayasa ve anayasanın dayandığı ilkeler vardır. Sonra kanunlar, tüzükler ve yönetmelikler gelir. Bir hukuk sisteminde kişilerin sahip oldukları haklar yasa ve yönetmeliklerle düzenlenir.

Kişilere yasa ve yönetmeliklerle verilen somut hakları güvence altına alan ve anayasada yer verilen soyut ve genel nitelikli haklara “anayasal haklar” ya da “temel haklar” denir.

İnsan hakları genel bir düşünceden ibarettir. Eğer insan haklarına bir ülkenin anayasasında yer verilir ve güvenceye kavuşturulursa işlevsellik kazanırlar. Aksi halde bir ideali dile getirmekten öte gidemezler. **İnsan hakları kapsamında yer alan haklardan bir ülkenin anayasasında yer verilerek koruma altına alınanlara temel haklar denir.** Yazılı anayasası bulunmayan İngiltere gibi ülkelerde temel haklar toplumun ortak bilincinde yer alırlar.

Anayasal güvence diğer hukuk normlarıyla sağlanan güvenceden daha üstündür. Bazı ülkelerde istisnaları bulunmakla birlikte, ülkemizde ve pek çok dünya ülkesinde anayasaların konulması, kaldırılması ve değiştirilmesi diğer hukuk normlarından daha güçtür. Diğer taraftan anayasada yapılacak bir değişikliğin anayasanın özüne, demokratik toplum düzenine ve insan haklarıyla ilgili evrensel değerlere uygun olması zorunluluğu vardır. Bu nedenle bir hakka anayasada yer verilmesi o hakka büyük güvenceler sağlar.

Yasa ve yönetmeliklerle kişilere verilen haklar kolayca geri alınabilir. Bu hakların geri alınması demokratik toplum düzeninin dışına çıkıldığı anlamına gelmeyebilir. Hâlbuki anayasada yer alan temel hakların geri alınması demokratik toplum düzenini zedeler. Temel haklar 1982 Anayasası’nın “İkinci Kısım”ında yer almıştır. Dört bölümden oluşan bu kısmın birinci bölümünde temel haklara ilişkin esaslara yer verilmiştir. İkinci bölümde negatif statü hakları, koruyucu haklar ya da kişi hakları olarak ifade edilen haklara, üçüncü bölümde pozitif statü hakları ya da isteme hakları olarak da ifade edilen ekonomik ve sosyal hak ve özgürlüklere yer verilmiştir. Son bölümde ise katılma hakları ya da siyasal haklar olarak ifade edilen haklar yer almıştır.

Anayasada yer alan Temel Hak ve Özgürlükler aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır;

a) Koruyucu Haklar

Kişileri, devlete ve topluma karşı koruyan hak ve özgürlüklere koruyucu haklar denir. Anayasa’mızda koruyucu haklar “**Kişinin Hak ve Ödevleri**” başlığı altında sayılmıştır. Başlıklar halinde bu haklar; **kişi dokunulmazlığı** (m.17), **zorla çalıştırma yasağı** (m.18), **kişi hürriyet ve güvenliği** (m.19), **özel hayatın gizliliği** (m.20), **konut dokunulmazlığı** (m.21), **haberleşme özgürlüğü** (m.22), **yerleşme ve seyahat özgürlüğü** (m.23), **din ve vicdan özgürlüğü** (m.24), **düşünce ve inanç özgürlüğü** (m.25), **basın özgürlüğü** (m.28), **dernek kurma özgürlüğü** (m.33), **toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı** (m.34), **mülkiyet edinme hakkı** (m.35) dır.

b) İsteme Hakları

Kişilerin devletten ve toplumdan isteyebilecekleri haklara isteme hakları denir. Anayasa'nın “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” bölümünde yer alan bu haklar, ailenin korunması (m.41), eğitim ve öğrenim hakkı (m.42), çalışma ve sözleşme özgürlüğü (m.48), çalışma hakkı (m.49), dinlenme hakkı (m.50), sendika kurma hakkı (m.51) toplu iş sözleşmesi hakkı (m.53), grev hakkı (m.54), konut hakkı (m.57), gibi haklardır.

c) Katılma Hakkı

Kişinin siyasal gücün kullanılmasına katılmasını sağlayan haklara katılma hakları denir. Bu haklar, Anayasa'nın “Siyasal Haklar ve Ödevler” başlığı altında düzenlenmiştir. Anayasaya göre bunlar, vatandaşlık hakkı (m.66), seçme, seçilme hakları (m.67), siyasal partilerle ilgili haklar (m.68,69), kamu hizmetlerine girme hakkı (m.70), vatan hizmeti hakkı (m.72), vergi ödevi (m.73), dilekçe hakkı (m.74) gibi hak ve özgürlüklerdir.

Kitabınızın sonunda Anayasa'nın temel hak ve özgürlüklere yer veren “ikinci kısmı” ek olarak verilmiştir. Lütfen burayı inceleyerek yukarıda başlıklar halinde verilen hakların neleri içerdiğini, hangi hak ve özgürlüklere sahip olduğunuzu öğreniniz.

Temel haklardan bazıları, yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı, sağlık hakkı eğitim hakkı, dilekçe hakkı, özel yaşamın gizliliği ve seçme ve seçilme hakkıdır.

Yaşama Hakkı

Yaşama hakkı kişilerin en temel haklarından biridir. Yaşama hakkından mahrum olan biri diğer haklarından yararlanamaz. 1982 Anayasası'nın 17. maddesinde “Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.” ifadesiyle yaşama hakkı anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. 2004 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle maddenin devamındaki istisna hallerinden “mahkemelerce verilen idam cezalarının infazı” ibaresi çıkartılarak idam cezası da kaldırılmış, böylece yaşama hakkının önündeki engeller tamamen kaldırılmıştır.

Resim 1.6: Herkes yaşama hakkına sahiptir.

Kişi Dokunulmazlığı

Kişi dokunulmazlığı, yaşama hakkını tamamlayıcı niteliktedir. Kişinin maddi ve manevi bütünlüğünü korumaya yönelik bir haktır. Kişi dokunulmazlığı Anayasa'nın 17. maddesinde “Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.” ifadeleriyle yer almıştır.

Sağlık Hakkı

Sağlık hakkı herkesin yaşamını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmek için devletten gerekli çalışmaları yapmasını isteme hakkıdır. Devlet kişilerin sağlık haklarının gerçekleşmesi için sağlık kurumlarını oluşturarak halka sağlık hizmeti vermeli, koruyucu sağlık hizmetleri yürütmeli, kişileri sağlıklı ve dengeli bir biçimde beslenebilecekleri yaşam standardına ulaştırmalı ve çevreyi insanların yaşamlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilecekleri duruma getirmelidir. Anayasa'nın 56. maddesi sağlık hakkına yer vermektedir. Buna göre, “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.”

Resim 1.7: Herkesin temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı vardır.

Eğitim Hakkı

Demokratik toplum düzeninin kurulması ve insan haklarının yaşama geçirilebilmesi için eğitim temel bir şarttır. Kişiler demokrasi bilincini ancak eğitim yoluyla kazanabilirler. Toplumdaki sosyal eşitsizlikler eğitim yoluyla azaltılabilir. Bu nedenle devlet için vatandaşlarına eğitim vermek bir görevdir. Her vatandaşın eğitilmeyi isteme hakkı vardır. Eğitim hakkı Anayasa'nın 42. maddesinde yer almıştır. Buna göre; “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz ... İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır ... Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır...”

Resim 1.8: Ülkemizde çok sayıda çocuk çeşitli nedenlerle eğitim hakkından mahrum kalmaktadır.

Dilekçe Hakkı

Anayasa'nın 74. maddesinde “Vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.” denilmektedir. Dilekçe hakkı herhangi bir konuda mağdur olan, devletin ya da kişilerin demokrasi ve insan haklarına aykırı davranış ve uygulamalarına maruz kalan kişilerin mağduriyetlerini yetkili makamlara yazılı olarak bildirerek mağduriyetlerinin ortadan kaldırılmasını isteme haklarıdır.

Özel Yaşamın Gizliliği

Her insanın kendine özgü bir özel yaşamı vardır. İnsanlar kendilerini ilgilendiren konuların başkaları tarafından bilinmesinden rahatsızlık duyabilirler. Devlet kişilerin özel yaşamına müdahale etmemeli, kişilerin birbirlerinin yaşamına müdahale sayılabilecek davranışlarına engel olmalıdır. Özel yaşamın gizliliğinin korunması “konut dokunulmazlığı” ve “haberleşme hürriyeti” ile olur. Mahkeme kararı olmadıkça kimsenin konutu aranamaz, telefonu dinlenemez. Güvenlik görevlilerinin konutları arayabilmek için yetkili makamlardan izin almaları gerekir. Özel hayatın gizliliği ile ilgili hükümler Anayasa'nın 20, 21 ve 22. maddelerinde yer almıştır. Maddelerde “Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın

ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.”, “Kimsenin konutuna dokunulamaz.”, “Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır.” ibareleriyle özel hayatın gizliliği anayasal güvenceye kavuşturulmuştur.

Seçme ve Seçilme Hakkı

Seçme ve seçilme hakkı çoğulcu demokrasinin bir gereğidir. Herkesin ülke yönetiminde söz hakkı vardır. Bu hak seçme ve seçilme hakkıyla kullanılır. Vatandaşlar oy kullanarak seçimlerde tercihlerini bildirebilecekleri gibi, aday olarak da ülkenin yönetimine talip olabilirler.

3. Adalet, Hukuk ve Devlet Kavramları

Adalet, hukuk ve devlet kavramlarını açıklamaya önce devleti açıklamakla başlamak gerekir. Çünkü devleti anlamadan hukuk kavramını, hukuk olmadan da adalet kavramını anlamlandırmak hayli güçtür.

Sevgili öğrenciler; insanı diğer canlı türlerinden ayıran sayısız özelliği vardır. Bu ayıt edici özelliklerin en önemlilerinden biri, insanın toplumsal varlık (**Homo socius**) oluşudur. Şüphesiz insan dışındaki pek çok canlıda toplu (sürü) halde yaşamaktadır. Fakat insan dışındaki canlıların sürü halinde yaşaması tamamen içgüdüselidir. Hâlbuki insan tamamıyla bilinçli olarak, aklı ve özgür iradesiyle toplu halde yaşamayı tercih eder.

İnsanları toplu halde yaşamaya iten çeşitli nedenler vardır. Bunlardan biri ortak ihtiyaçların karşılanmasıdır. Bilimsel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak artan ve çeşitlenen insan ihtiyaçları, insanları bir arada yaşamaya mecbur etmektedir. Hiçbir insan kendisi için gerekli olan mal ve hizmetlerin tamamını kendisi karşılayamaz. Toplumdaki bütün bireyler farklı mal ve hizmetler üretir ve bütün bireyler güçleri ölçüsünde bu mal ve hizmetlerden yararlanırlar. Böylece dikiş dikmesini bilmeyen biri elbise giyebilir ya da hiç inek görmemiş biri süt içebilir.

İnsanları bir arada yaşamaya iten bir diğer neden de bir arada olmaktan sağladıkları duygusal doyumdur. İnsana özgü sevgi, nefret, kıskançlık, annelik, babalık, hoşgörü vb. duyguların gerçekleşebilmesi başka insanların varlığını zorunlu kılar.

Tabiattaki canlıların belki de en zayıfı ve gelişimini en uzun sürede tamamlayanı olan insan ancak toplum sayesinde varlık bulur. Tabiatla tek başına bırakılmış bir bebeğin yaşamını devam ettirebilmesi imkânsız gibidir. Üstelik yaşamını devam ettirebilse bile dış görünümü hariç, insani hiçbir özellik kazanamaz. İnsan ancak toplum sayesinde varlık bulur ve güçlü olur.

İnsan toplumlarının geçmişini araştıran antropoloji biliminin verilerine göre insanların kurdukları ilk topluluklar klanlar ve boylardı. Avcılık ve toplayıcılıkla ya da sınırlı tarımsal faaliyetlerle geçinen ve yarı göçebe olarak yaşayan bu ilkel toplumlarda toplumsal yaşamı idare eden basit kuralları vardı. Toplumun her bireyi bu kurallara

uymak zorundaydı. Yöneten ve yönetilen ayrımı bulunmuyordu. Zamanla bu küçük insan toplulukları askeri, dini ya da ticari sebeplerle bir araya gelerek tarihteki ilk devlet tipi olan şehir devletlerini (site devleti) kurdular.

Farklı dinlerin anlayış ve kurallarının hüküm sürdüğü küçük toplumların şehir devletlerinde bir araya gelmesi, toplumun bütün bireylerince paylaşılan bir takım kuralların varlığını ve bir örgütlenmeyi zorunlu hale getirdi. Şehir devletleriyle birlikte mesleki ve teknik iş bölümü yaygınlaşmaya başladı. Terzilik, ustalık vb. zanaat kolları, askerlik, yöneticilik, din adamlığı gibi meslekler ve toplumsal sınıflar ortaya çıkmaya başladı.

Devlet yukarda sayılan şartların ortaya çıkmasıyla ortaya çıkan bir olgudur. Tarihte ilk olarak şehir devletleriyle ortaya çıkan devlet daha sonra imparatorluklar şekline dönüşmüş, imparatorlukların zayıflaması feodal devletleri ortaya çıkarmış, 16.yy. da yapılan Wesfalia barış antlaşmasıyla bugünkü modern devletlerin öncüsü sayılan ulus devletler ortaya çıkmıştır.

En basit ve yalın bir tanımla **devlet, birlikte yaşamak üzere örgütlenmiş insan toplumdur. Bir başka tanımla devlet, yerleşik bir topluluğun hukuksal ve siyasal açıdan örgütlenmesi sonucu oluşan, tüzel kişiliğe ve egemenliğe sahip soyut varlıktır.** Bu anlamda devleti kişileştirmek bir yanlış anlamadan ibarettir. Devlet düşünen, karar alan ve uygulayan somut bir varlık değil soyut bir örgütlenmedir. Gerçekte devletten bahsederken insanları, kurum ve kuralları kastetmiş oluruz. Devlet adaletsiz dediğimizde, devlet erkini (güç) elinde bulunduranların ya da kuralların adaletsizliğinden bahsetmiş oluruz. Devletin bir hakkımızı çiğnediğini söylerken gerçekte, devlet adına karar alan ve uygulayanların, devletin karar alma ve uygulama mekanizmalarını elinde bulunduranların haklarımızı çiğnediğini söylemiş oluruz.

Devletin varlığı için bazı öğelerin varlığı zorunludur. Bunlar olmaksızın bir devletin varlığından bahsetmek mümkün değildir. Bunlar:

1. Halk: Ortak bir amaçla bir araya gelmiş insanlara halk denir. Halk ve millet kavramları aynı değildir. Halk somut bir varlıktır. Belli bir zamanda belli bir yerde yaşayan insanları ifade eder. Hâlbuki millet soyut bir varlıktır. Türk halkı denildiğinde halen ülkemizde yaşayan insanlar ifade edilirken, Türk Milleti denildiğinde dünyanın birçok ülkesinde yaşamakta olan ve geçmişte yaşamış geniş bir insan topluluğu ifade edilir. Bir millet olmadan devletin varlığından söz edilebilir fakat halk olmaksızın devletin varlığından söz edilemez. Söz gelimi Irak Devleti bir Irak milleti olmaksızın vardır. Fakat Irak halkı olmasaydı Irak devleti olamazdı.

2. Ülke: Bir devletin var olabilmesi için devleti oluşturan halkın yaşadığı, devletin egemenlik alanını oluşturan bir toprak parçası(vatan=yurt)nın olması gerekir.

3. Egemenlik: Devletin varlık koşullarından biri de egemenliktir. Egemenlik devletin sınırsız ve koşulsuz bir bağımsızlığa sahip olması, ülke içinde kendine rakip başka bir gücün bulunmaması, uluslararası alanda ise diğer devletlerle eşit iradeye sahip olması demektir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi insan toplumsal bir varlıktır. İnsan toplumları insanların bir araya gelmeleri sonucu oluşmuş bir kalabalık, sayısal bir çokluk değildir. Toplumı oluşturan bireyler belli bir amaç için bir araya gelirler ve sürekli bir ilişki içindedirler. **Birbirinin varlığından haberdar birden fazla kişinin belli bir amaçla bir araya gelmesine sosyal ilişki denir.** İnsanlar arası ilişkiler gelişigüzel değil belli kurallar çerçevesinde gerçekleşir. Yani sosyal ilişkileri düzenleyen birtakım kurallar vardır. Birbirleriyle yakından ilişkili olan bu kurallar, ahlak kuralları, din kuralları, gelenekler, örfler ve hukuk kurallarıdır. Sosyal ilişkileri düzenleyen kurallar arasında hukuk kuralları ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Hukuk hak kelimesinin çoğuludur. Haklar anlamına gelir. Hukuk bir devlette tüzel ya da gerçek kişilerin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini adalete uygun olarak düzenler. Kişilerin sahip oldukları hak ve yükümlülüklerin sınırlarını çizer.

Hukuk kurallarının varlık nedeni kamu düzeninin sağlanması ve sürdürülmesidir.

Kişilerin ne zaman, nerede ve nasıl davranacaklarını belirleyen hukuk kurallarının olmadığı bir insan toplumunda kargaşa egemendir. İnsanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen diğer sosyal ilişki kuralları toplumsal düzeni sağlamada yetersiz kalır. Çünkü bu kurallar hem kişiden kişiye değişir, hem de yaptırım güçleri zayıftır. Herkesin ahlak anlayışı, gelenek ve görenekleri farklı olabilir. Üstelik ahlaka ve geleneklere aykırı davranışlarda bulunanlara uygulanan yaptırımlar ayıplama ve kınama şeklinde olduğundan kişilerin olumsuz davranışlarını engellemede yetersiz kalabilirler. Hâlbuki **hukuk kuralları kamu gücü tarafından korunan güçlü yaptırımlar içerirler.** Bu yaptırımlar, özgürlüğü kısıtlayıcı ya da mali yaptırımlar şeklinde olabilir. Hukuk kurallarını çiğneyenler devletin güvenlik güçlerini ve adli makamlarını karşılarında bulurlar.

Hukuk kuralları anayasa, yasa, tüzük, yönetmelik, yönerge ve genelge olarak sıralanırlar. Mahkemelerce daha önce verilen kararlar da hukuk kurallarının bir parçasını oluşturur. Eğer bir anlaşmazlık konusunda yazılı bir hüküm yoksa toplumda geçerli olan örf ve adetler de anlaşmazlığın çözümünde etkili olur. Alt kademedeki bir hukuk kuralı da bir üst kademedekine uygun olmak zorundadır.

Kanunlar yasa koyucu tarafından kabul edilir. Kanunların nasıl uygulandığını gösteren tüzükler Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanır. Fakat Bakanlar Kurulu tüzükleri hazırlarken devletin en yüksek danışma organı olan Danıştayında görüşünü almak zorundadır. Daha alt kademedeki hukuk kuralları bakanlıklar tarafından hazırlanır.

Hukuk kuralları şekli bakımından emredici, tanımlayıcı, yorumlayıcı ve tamamlayıcı nitelikte olabilir. Bütün hukuk kuralları emir ve yasaklar içermez. Söz gelimi 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun 4. maddesi “**Mevcut kuruluş biçimine bakılmaksızın, Devlet ve diğer kamu tüzel kişiliklerince genel idare esaslarına göre yürütülen asli ve sürekli kamu hizmetlerini ifa ile görevlendirilenler, bu Kanunun uygulanmasında memur sayılır.**” ifadesiyle devlet memurunu tanımlamıştır. Burada bir yaptırım ya da yasak söz konusu değildir. Emredici hukuk kuralları kişileri belli bir şekilde davranmaya zorlar. Örneğin Medeni Kanun’un 141. maddesine göre evlilik akdi ancak evlendirme memuru huzurunda yapılabilir. Bu kurala göre kişilerin başka türlü davranmaları olanaksızdır. Kanuna aykırı olarak imam nikâhı ile evlenenlerin evlilikleri geçersiz sayıldığı gibi, böyle davrananlar kanunun öngördüğü cezaya da çaptırılırlar.

Hukuk düzeninin gerçekleştirmeye çalıştığı şey adalet idesidir.

Adalet kavramı tanımlanması çok güç bir kavramdır. Bu nedenle adalet kavramını tanımlamak yerine tartışmak daha yararlı olacaktır.

Genellikle adalet, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk olarak tanımlanmaktadır. Fakat hukuka uygun olan her şey adaletli olmayabilir. Söz gelimi yasaya uygun olarak toplanan bir verginin adaletli olmadığı ileri sürülebilir. Hak anlayışı ve hukuk sistemleri farklılık gösterebilmekte ve bu doğrultuda kişilerin ve toplumların adalet anlayışları da farklılaşabilmektedir.

Antik Yunan düşünürlerinden **Aristoteles (MÖ. 384-322)** dağıtıcı adaleti, malların ve şerefin herkesin toplumdaki durumuna göre dağıtılması, denkleştirici adaleti de cezanın suçun, tazminatın ise haksız fiilin doğurduğu zararı ortadan kaldırması olarak görmüştür. Denkleştirici adalet, hukuki ilişkileri düzenleyen genel ve objektif standartlara ulaşmayı hedefler. Gözü bandajlı ve kime verdiğini bilmeden adalet dağıtan adalet ilahesi Themis (Resim 1.9) denkleştirici adaletin sembolüdür. Aristoteles’in hocası **Platon (MÖ 427-347)** hak ve adaletin güçlüler tarafından kendi işlerine gelecek biçimde yorumlanabileceğini ileri sürmüştür.

Ünlü hukukçu **Grotius (1583–1645)** söze bağlılığı, İngiliz filozofu **Hobbes (1588–1679)** sözleşmeye uygun davranmayı, Alman filozofu **Kant (1724–1804)** şerefli yaşamayı, herkese payına düşeni vermeyi ve kimseye zarar vermemeyi **Rawls** hakkaniyete ve eşitliğe uygunluğu, eşitliği ve özgürlüğü adalet olarak görmüştür. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Neredeyse insan sayısı kadar farklı adalet anlayışı vardır.

Çağımızda da hangi hukukun adalete uygun ve doğru olduğu konusundaki fikir farklılıkları devam etmektedir. Bunun nedeni, kişilerin sahip oldukları adalet fikrinin; kendi kişisel çıkarlarından, inançlarından, mensubu bulundukları toplumun, sosyal grubun özelliklerinden ve kişilerin mizaç ve karakterinden etkilenmesidir.

Resim 1.9: Adalet tanrıçası Themis

Amacı ve kapsamı bakımından hukuk sistemleri arasında farklılıklar bulunur. Hukuk sistemleri arasındaki bu farklılıklarda adalet anlayışının farklılık göstermesine neden olur. Söz gelimi herkese hak ettiği cezanın verilmesi gerektiğini savunan bir hukuk sisteminin adalet anlayışıyla hukuku sosyal bir koruma aracı sayan ve suç işleyenlerin ruhsal eksikliklerinin göz önüne alınması gerektiğini savunan bir hukuk sisteminin adalet anlayışı birbirleriyle çelişir durumdadır. Toplumca paylaşılan, çoğunluk tarafından kabul edilen şeylerin adalet olduğu savunulabilir. Fakat bu çoğunluğun adaleti olmaktan öte gidemez.

Sonuçta adaletle ilgili tartışmalar geçmişten günümüze hep var olmuştur. Fakat tıpkı ahlaki yargılar gibi adalet idesi de objektif bir temel üzerine oturtulamamıştır. Genelde adaletle ilgili herkesin ittifakla kabul ettiği temel değerler vardır. Bunlar:

- Herkesin yasalar karşısında eşit sayılması,
- Ahlakça olumsuz kabul edilen fiillerin hukuk tarafından da suç sayılması,
- Benzer suçlara benzer cezalar verilmesi,
- Vatandaşların “nimette ve külfette” eşit olmaları gibi sıralanabilir.

Devletin temel varlık nedenlerinden biri adaletin gerçekleştirilmesidir. Devletler bu görevlerini hür ve bağımsız yargı organları aracılığı ile gerçekleştirmeye çalışırlar. 1982 Anayasası’nın 5. maddesinde “...kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkesiyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığını geliştirmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak” devletin amaçları arasında sayılmaktadır.

B. İNSAN HAKLARI VE DEVLET

1. Hukuksal Bir Kurum Olarak Devlet

Devlet birlikte yaşamak için örgütlenmiş insanların oluşturduğu soyut bir varlıktır. Başka bir ifadeyle devlet, bir toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan insanların örgütlenme biçimidir. Bir toplumda; kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen, kuralları oluşturan, kişilerin birbirleriyle olan anlaşmazlıklarını çözüme kavuşturan, insanlar arasında işbölümü ve dayanışmayı sağlayan, insanların bireysel ve kolektif ihtiyaçlarını karşılayan, insanları iç ve dış tehlikelere karşı koruyan, toplumda dirlik ve düzeni sağlayan kurum devlettir.

Devleti meydana getiren örgütlenme hukuk yoluyla olur.

Devletin ortaya çıkışı ile hukukun ortaya çıkışı eş zamanlıdır. Fakat bütün hukuk kuralları ve devlet sistemleri demokrasiyi, insan haklarını ve halkın egemenliğini gerçekleştirecek biçimde değildir.

Bugünkü devlet sisteminin ilk öncüleri site devletleridir. Site devletlerinden sonra imparatorluklar ortaya çıkmıştır. Ortaçağda egemen olan devlet tipi dini esaslara dayalı teokratik devletlerdir. İmparatorlukların zayıflamasıyla ortaya feodal devletler çıkmıştır. Bütün bu devlet tiplerinde törelere, dini kurallara, bir kişinin ya da bir grubun iradesine dayanan hukuk kuralları bulunuyordu. Ancak bunu pozitif hukukla karıştırmamak gerekir. Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte akla ve bilime dayanan, kişinin doğasından ve sosyal kurallardan oluşan pozitif hukuk ortaya çıkmaya başladı.

Modern bir devlette devletin örgütlenmesi pozitif hukuka göre olur. Hukuk kurallarının en üstünde yer alan anayasalar devletin örgütlenmesini belirleyen temel yasalardır. Anayasalar devletin amaç ve görevlerinin neler olduğunu, devletin kuruluşunu, hangi organlardan oluştuğunu, kişilerin hak ve görevlerinin neler olduğunu, devletin işleyişinin ve düzeninin nasıl sağlanacağını açıklarlar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet yapısı Anayasada belirtilmiştir. Henüz Cumhuriyet kurulmadan önce yapılmış olan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası kabul edilen 1921 Anayasası da dâhil olmak üzere dört Anayasamız vardır. Bunlar 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları'dır. 1921, 1924 ve 1961 Anayasaları yürürlükten kaldırılmıştır. Halen yürürlükte bulunan 1982 Anayasası'nın "**Başlangıç**" bölümünde ve "**Genel Esaslar**" başlığını taşıyan "**Birinci Kısım**" da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dayandığı temel esaslar ve devletin şekli belirtilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti devlet sisteminin dayandığı temel esaslar;

- Atatürk Milliyetçiliği ve Atatürk İlke ve İnkılâplarına bağlılık,
- Dünya milletler ailesinin eşit bir ferdi olma,
- Çağdaş uygarlık düzeyini yakalama,
- Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olması,
- Kuvvetler ayrılığı,
- Üniter devlet yapısı ve laiklik,
- Temel hak ve hürriyetlerin kullanılması önündeki engellerin kaldırılması,
- Yurtta ve dünyada barış,
- Hukukun üstünlüğüdür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet yapısı Anayasanın “Birinci Kısımında” yer alan on bir maddede şekillenmiştir. 1982 Anayasası'nın 1. maddesi **devletin şeklini**, 2. maddesi **Cumhuriyetin niteliklerini**, 3. maddesi **devletin dilini, bayrağını, millî marşını ve başkentini** belirlemiştir. 4. maddede ilk üç maddenin değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez olduğunu hükme bağlamıştır. Anayasanın 5. maddesi **devletin amaç ve görevlerini** belirtir. 6. madde **egemenlik hakkının kime ait olduğunu ve nasıl kullanılacağını** belirler. 7, 8 ve 9. maddelerde **devletin organları** sayılmıştır. 10. madde kanun önünde eşitliğe yer vermiş, 11. madde ise Anayasanın üstünlüğünü ve bağlayıcılığını hükme bağlamıştır. Kitabınızın sonunda Ek 1'de 1982 Anayasası'nın “Birinci Kısım” verilmiştir. Bu kısmı inceleyerek Devletimizin dayandığı esasları öğreniniz.

2. Laik Devlet ve İnsan Hakları

Laik sözcüğü Latince laicus kökünden gelmektedir. Kelime anlamı bakımından ruhani olmayan, dine dayanmayan, dünyevi gibi anlamlar içermektedir. Kavramsal anlamı bakımından laiklik bir devlet ve hukuk sistemini ifade eder. Laikliğin ifade ettiği devlet sisteminin ne olduğunu, hangi esaslara dayandığını, insan hakları ve demokrasi açısından önemini neler olduğunu ifade etmeden önce, laikliğin bir devlet sistemi olarak ortaya çıkmasında etkili olan gelişmelere değinmek yararlı olacaktır.

Orta Çağda Hristiyanlık dini ve bu dini kendi dünyevi çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla kullanan bir ruhban sınıfı Batı dünyasında iki başlı bir yönetimin oluşmasına yol açmıştı. Bu yönetimlerden biri kral tarafından yapılan dünyevi yönetim, diğeri kilise tarafından yapılan ruhani yönetimdi. “Sezar'ın hakkı Sezar'a, Tanrının hakkı Tanrıya” ifadesi bu iki başlılığı açıklamak için kullanılan bir deyimdir.

Bu iki başlı yönetimde kral ve kilise kendi güçlerini ve hükümlerlik haklarını arttırmak için bir mücadeleye girişmiş, halk ağır vergiler altında ezilmiş ve pek çok savaş yaşanmıştır. Özellikle Almanya'da kilise aşırı lüks peşine düşmüş ve bu lüksün bedelini karşılayabilmek için halktan ağır vergiler toplama yoluna gitmiştir. Kilise bir taraftan halktan topladığı vergilerle lüks içinde yaşarken bir taraftan da halka gereksiz

ve abartılı bir kadercilik telkin etmiş, hiç yaşamadıkları fakirliği ve sefaleti adeta övünülecek bir şey olarak halka kabul ettirmeye çalışmıştır.

Kilisenin halk üzerindeki egemenliğini devam ettirebilmesi ancak halkın cahil kalmasıyla mümkün olabilirdi. Eğitimli, düşünen, sorgulayan, araştıran ve farklı fikirler ortaya koyabilen bir halk, kilise için tehlikeliydi. Kutsal kitabı okuyup anlayabilen insanlar, dinin ruhban sınıfının kendilerine öğrettiklerinden farklı olduğunu görüp kiliseye karşı gelebilirlerdi. Bu nedenle kilise sistemli olarak her türlü eleştirel ve sorgulayıcı düşüncenin üstüne gitmiş, kilisenin istediğinden farklı düşünenleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. 10. yy. dan itibaren bu nedenlerle Aforoz (dinden çıkarma) müessesesi ve Engizisyon Mahkemeleri ortaya çıkmış, kilisenin düşündürmek istediğinden farklı düşünen herkes Engizisyon Mahkemelerinde yargılanarak ağır cezalara çarptırılmıştır.

Resim 1.10: Engizisyon mahkemesi

Kilise çevresindeki bu sahte din adamları sınıfının adaletsiz uygulamaları halkı dinden soğutmuştu. Bir taraftan krallar kiliseye karşı siyasi mücadele verirken bir taraftan da düşünce dünyasında bir mücadele başlamıştı.

Dante eserlerinde kraldan yana tavır koymuştu. **Padovalı Marsilius**'da kiliseyi görev ve yetkilerini aşan sapkın bir kurum olarak görmüştür. Marsilius, toplumun tanrısal değil doğal bir iş birliği sonucu olduğunu savunur. Bunun sonucu ise kiliseden ve dinden bağımsız bir hukuk anlayışının gelişmesidir. 14.yy. da **Ockhamlı William** kilisenin kutsal kitapla Hristiyanlara verilmiş olan özgürlüğü yok ederek insanları köleleştirdiğini düşünmüş ve ruhban sınıfına karşı tavır geliştirmişti.

Ulus devlet fikrinin oluşmaya başlaması kilisenin gücünü kırmıştı. Rönesansla birlikte laik temele dayalı toplum ve hukuk sistemi kurma çabaları daha da güçlenmiştir. Özellikle Martin Lutter King'in başlattığı reform hareketleri laiklik sürecinin güçlenmesine neden olmuştur. **Machiavelli** laik dünya görüşünü temele alan bir siyaset anlayışını ortaya çıkartan ilk düşünürdür. **Locke** ve **Voltaire** gibi düşünürler vicdan özgürlüğünün önemini vurguladılar. Nihayet bütün bu düşünceler ve yürütülen mücadeleler 1789 Fransız İhtilali'yle birlikte somut sonuçlar verdi ve devletin alanı ile dinin alanı birbirinden ayrıldı.

Osmanlı devleti, devlet ve toplum yapısı açısından kendine has özellikler göstermekteydi. Osmanlıda hukuk ve devlet sistemi kısmen dini hükümlere kısmen de örflere dayanıyordu. Osmanlıda din ve devlet yönetimi padişahların manevi varlıklarında birleştirilmiştir. Bu nedenle Batıdakine benzer bir iki başlı yönetin Osmanlıda hiçbir zaman olmamıştır. Gerek Osmanlı Devleti'nde gerekse diğer Müslüman ülkelerde dinin manevi atmosferinden yararlanarak şahsi çıkarlar elde etmeye çalışan kişi ve gruplar olmuş, bu gruplar çeşitli sorunlara yol açmıştır.

Yukarıda anlatılan gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan laiklik, bugün bütün çağdaş devletlerin bir niteliği haline gelmiştir.

Kavramsal anlamı bakımından laiklik iki boyuttan oluşur.

Laikliğin birinci boyutu din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, devleti oluşturan kurumların, kuralların ve hukuk sisteminin dini esaslara, dinin emir ve yasaklarına göre değil de, pozitif hukuk kurallarına dayandırılmasıdır.

Laik bir devlette devlet sistemi, çağın gereklerine, akıl ve mantık ilkelerine ve bilimsel esaslara göre oluşturulmuş kurallara dayanır. Anayasanın “**Başlangıç**” bölümünde “...**kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı;**...” ifade edilerek laikliğin bu gereği güvenceye kavuşturulmuştur.

Laikliğin ikinci boyutu, din, vicdan, kanaat ve ibadet hürriyetinin sağlanmasıdır.

Herkes istediğine inanmakta ya da hiç inanmamakta serbesttir. Laik bir devlette farklı dinlere, dinlerin farklı yorumlarına (mezhep) inanan, hiçbir dine ya da tanrıya inanmayan kişi ve toplum kesimleri eşit muamele görürler. Bunlar arasında kamu hizmetlerine katılma ya da kamu hizmetlerinden yararlanma noktasında hiçbir ayırım yapılmaz.

Laik bir devlette kişilere inançlarından ya da inançlarının gereği olan tutum ve davranışlarından dolayı baskı yapılmaz.

Kimse başkalarını inanmaya ya da ibadete zorlayamaz. Anayasanın 24. Maddesinde: “Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî ayin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

...

Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.” ibareleriyle inanç ve ibadet özgürlüğü güvenceye alınmıştır.

Laik devlet kişilerin inançlarına karışmadığı gibi kişilerin birbirlerinin inançlarına karışmalarına da engel olur. Laiklik devlete bir takım ödevler yüklediği gibi kişilere de ödevler yükler. Kişiler birbirlerinin inançlarına karşı hoşgörülü ve saygılı olmalıdır. Ancak demokrasinin hoşgörü ve saygının olduğu laik bir devlette insan hakları gerçekleşebilir. Aksi halde toplumdaki uyum ve denge bozulur, yerini kavgaya ve huzursuzluk doldurur.

3. Hukuk Devleti ve İnsan Hakları

İstisnasız bütün devletler yasalarla yönetilirler. Hatta hukuk kuralları bulunmaksızın bir devletin var olamayacağı da ileri sürülebilir. “Monarşiyle yönetilen devletlerde bile kralın fermanı herkesin uymak zorunda olduğu bir hukuk kuralıdır.” Bu anlamda hukuk devleti ve kanun devleti aynı şeyi ifade etmezler. Bütün yönetim biçimlerinde, monarşilerde, diktatörlüklerde, teokratik ya da totaliter yönetimlerde de yasalar vardır. Yasalarla yönetilen kimi devletlerde yasalar baskıcı ya da adaletsiz olabilirler. Bu nedenle bir devletin hukuk devleti sayılabilmesi için birtakım niteliklere sahip olması zorunludur.

“Hukuk devleti” “polis devleti”nin karşıtı olarak doğmuştur. Buradaki polis güvenlik görevlisi anlamında değildir. Polis devleti hukuka bağı olmayan devleti ifade eder. Polis devletinde devlet, kamu düzenini sağlamak için hukuk dışı her yola başvurabilir.

Devletin hukuka bağı olması gerektiği İlkçağ Yunan düşünürleri Platon ve Aristoteles’ten bu yana söylenegelmiştir. Hukuk devleti anlayışı Ortaçağda devletin işleyişine ilişkin yapıdan çok toplumsal sözleşme anlayışına dayanıyordu. Bu anlayışa göre hükümdar sözünü yerine getirmezse yönetilenlerde hükümdara itaat borcundan

kurtulmuş sayılıyorlardı. İngiltere'deki ilk anayasal belge sayılan **Magna Carta Libertatum**'da bu duruma yazılı olarak yer verilmişti.

Yeniçağda hukuk devleti anlayışı J. Locke ve Montesquie'nun ortaya attığı kuvvetler ayrılığı ilkesi ile farklı bir boyut kazandı. 1789 ABD Anayasası'nda yer alan doğal haklar kuramı ve insan hakları anlayışı da hukuk devleti anlayışının gelişmesine neden oldu. Devletin başlıca varlık amacının yurttaşların özgürlüğünü, eşitliğini ve hukukun egemenliğini güvence altına almak olduğunu savunan Kantçı devlet felsefesine dayanan Alman hukuk sistemi "hukuk devleti" anlayışını başlıca bir öğreti olarak ortaya koydu.

Bugün bütün demokratik rejimlerin temel niteliklerinden biri olan hukuk devleti ilkesi, 1961 Anayasasıyla devlet sistemimize girmiştir. 1982 Anayasası'nın 2. maddesinde **"Türkiye Cumhuriyeti, ... sosyal bir hukuk Devletidir."** ifadesi ile hukuk devletini Cumhuriyetin temel niteliklerinden biri olarak sayılmıştır.

Hukuk devleti vatandaşlarına hukuki güvenceler sağlayan, devletin eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına bağlı olduğu, bir devlet sistemini anlatır. Anayasa Mahkemesi de bir kararında hukuk devleti ilkesini "yönetilenlere en güçlü en etkin ve en kapsamlı biçimde hukuksal güvencenin sağlanması, tüm devlet organlarının ve işlemlerinin hukuka uygun olması" olarak tanımlamıştır.

Hukuk Devleti Olmanın Gerekleri

1- Temel Hak Ve Özgürlüklerin Güvence Altına Alınması

Bir devletin hukuk devleti olabilmesi için temel hak ve özgürlükleri güvence altına almış olması gerekir. Temel hak ve özgürlüklerin güvenceye kavuşturulması bunlara Anayasada yer verilmesiyle mümkün olur. 1982 Anayasası'nın 12. maddesinde **"Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir."**

Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder." ifadesine yer verilerek temel hak ve özgürlükler anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Anayasanın **"İkinci Kısım"** temel hak ve özgürlüklere yer vermiştir.

2- Kanun Önünde Eşitlik

Hukuk devletinde kişiler hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalar önünde eşittirler. Kanun önünde eşitlik konusuna daha önce değinildiğinden burada tekrar edilmemiştir.

Şekil 1.11: Hukuk devleti kişilerin yasalar karşısında eşit olmasını gerektirir.

3- İdarenin Hukuka Bağlılığı

Hukuk devletinde yasalar, yasama, yürütme ve yargı organlarını bağlar.

İdare işlem ve eylemlerini hukuka uygun olarak yürütmek zorundadır. Anayasanın 11. maddesinde bu durum “**Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. ...**” şeklinde yer almıştır.

4- Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi

Anayasanın 11. maddesinde “**... Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.**” denilmektedir. 1961 Anayasasıyla kanunların Anayasaya uygunluğunu denetlemek için bir yüksek yargı organı olan Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. 1982 Anayasası da bu yapıyı korumuştur. Kanunların Anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir organ olmasa Anayasaya aykırı kanunlar yapmak yoluyla insan haklarından ve hukuk devletinden kolayca sapılabilir.

5- Devlet Faaliyetlerinin Belirliliği

Hukuk devletinde devletin yapacağı faaliyetler önceden bellidir.

Vatandaşlar hukuki güvenlik içinde yaşarlar. Bu, vatandaşların hangi kurala tabi olduklarını bilmeleri ile mümkündür. Bunun için Resmi gazetede yayımlanmayan kanunlar geçerli sayılmaz. Hukuk devletinde kanunlar geri yürütülmez. Hiçbir kişi işlediği zamanda suç sayılmayan bir eylemden dolayı sorumlu tutulamaz. Kazanılmış

haklara saygı gösterilir. Suç ve ceza kanuna dayanır. Kimse kanunda suç sayılmayan bir eylemden dolayı suçlanamaz ve kanunda belirtilmeyen bir cezaya çarptırılamaz. Herkesin yargılanma güvencesi vardır. Kimse yargılanmadan suçlu sayılamaz.

6- İdarenin Yargısal Denetimi

Anayasanın 125. maddesinde “İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.” ibaresi bulunmaktadır. İdare makamları yaptıkları işleri hukuka uygun olarak yapmakla yükümlüdürler. İdarenin hukuk dışı bir uygulamasına maruz kalan herkes idare mahkemelerine dava açarak yanlışlığın ortadan kaldırılmasını isteyebilir.

7- Mahkemelerin Bağımsızlığı

Hukuk devletinde yargı bağımsızdır. Makamı mevkii ne olursa olsun kimse mahkemelere emir ve talimat veremez. Mahkemeler anlaşmazlığı yasalara ve hâkimlerin vicdani kanaatlerine göre çözerler. Bu durum Anayasada “Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.” ibaresiyle güvence altına alınmıştır.

Şekil 1.12: Hukuk devletinde yargı bağımsızdır.

8- İdarenin Mali Sorumluluğu

İdari makamlar yürüttükleri işler sırasında vatandaşa verdikleri zararı ödemek zorundadırlar. Hatta yapılan işte idari makamların hiçbir kusuru olmasa dahi (kusursuz sorumluluk) idare vatandaşın zararını tazmin etmek zorundadır.

9- Kuvvetler Ayrımı

Hukuk devletinde devlet erkinin tek bir merkezin elinde toplanmaması için bir takım mekanizmalar geliştirilmiştir. Hukuk devletinde devletin erkleri olan yasama, yürütme ve yargı erkleri birbirlerinin alanına giremezler. Biri diğerinden daha üstün değildir.

10- Demokratik Rejim

Hukuk devletinin varlığı demokratik rejime bağlıdır. Çoğulcu demokrasinin olmadığı bir yerde hukuk devletinden de bahsedilemez.

Hukuk devleti ile ilgili söylenmesi gereken önemli bir nokta da bir devletin hukuk devleti olarak nitelendirilebilmesi için Anayasa ve yasaların hukuk devletinin gereklerine uygunluğunun tek başına yeterli olmayacağıdır. Bir hukuk devletinde uygulama da yasalar kadar önemlidir. Yasalar ne kadar adaletli ve hukuk devletinin gereklerine uygun olurlarsa olsunlar eğer uygulanmıyorlarsa demokrasi ve insan hakları açısından hiçbir anlam ifade etmezler.

4- Sosyal Devlet ve İnsan Hakları

Sevgili öğrenciler daha önceki derslerimizden de hatırlayacağınız gibi insan haklarının tarihsel gelişimi içinde ilk önce ortaya çıkan haklar, “I. kuşak haklar” ya da “negatif statü hakları” olarak da ifade edilen kişi hak ve özgürlükleri ile siyasal haklardır. Yaşama hakkı, mülkiyet hakkı, düşünme ve düşünceyi ifade etme özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı, dernek ve siyasi parti kurma hakkı, I.kuşak haklardan bazılarıdır.

Liberal devlet anlayışının gelişimi sonucu ortaya çıkan ve devlete sorumluluk yüklemeyen, daha çok devletin pasif kalmasını gerektiren I. kuşak haklar, Sanayi Devrimi sonrasında, 19.yy. sonları ile 20.yy. da kapitalizmin yükselmesiyle kullanılamaz duruma düşmüş ve devletin aktif rol almasını gerektiren, devlete sorumluluk yükleyen yeni bir takım haklar ortaya çıkmaya başlamıştır. “II. kuşak haklar”, “pozitif statü hakları” olarak da ifade edilen bu haklar, ekonomik ve sosyal hak ve özgürlüklerdir. Sosyal ve ekonomik haklardan bazıları, “eğitim ve öğrenim hakkı”, “çalışma ve sözleşme hürriyeti”, “sendika kurma hakkı”, “sosyal güvenlik hakkı”, “konut hakkı”dır. Ekonomik ve sosyal haklar olmaksızın diğer hakların kullanılması imkânsız hale gelmektedir. Söz gelimi maddî imkânlardan yoksun birinin yaşama hakkından ya da seyahat hürriyetinden gerektiği gibi yararlanabilmesi imkânsızdır. Herkesin otomobil satın alma hakkının olması, herkesin otomobil alabileceği anlamına gelmemektedir.

Resim 1.13: Kişilerin yasalar önünde eşit olması her zaman sosyal ve ekonomik bir eşitlik sağlamaz

Sosyal ve ekonomik hakların gerçekleştirilmesi amacıyla aktif görev üstlenen devlet anlayışı olan “**Sosyal Devlet**” 20. yy. da ortaya çıkmaya başlamıştır. Kavramsal anlamı bakımından **sosyal devlet** [Refah Devleti (Welfare State)]; **vatandaşlarının sosyal durumlarıyla, refahlarıyla ilgilenen, onlara asgari bir yaşama düzeni sağlamayı kendine ödev edinen devlet olarak tanımlanabilir.** Tanımdan da anlaşılacağı gibi **sosyal devletin temel amacı, bir toplumu oluşturan bireylerin yasalar karşısında olduğu kadar, siyasal, sosyal ve ekonomik hayatın işleyişi içinde de eşit ve özgür olmalarını sağlamaktır.** Sosyal devlet özel mülkiyeti ve hür teşebbüsü kabul eder, sosyal ve ekonomik demokratikleşmeyi gerçekleştirmeye yönelir.

Ülkemizde ilk defa 1961 Anayasası’nda yer verilen sosyal devlet anlayışı, 1961 ve 1982 Anayasalarında Cumhuriyetin nitelikleri arasında sayılmıştır. Her iki Anayasa’nın 2. maddesinde “**Türkiye Cumhuriyeti ... demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.**” ifadesine yer verilmiştir.

Sosyal Devlet Anlayışının Gerekleri

1. Ekonomik Kalkınma ve Yoksullukla Mücadele

Sosyal devletin temel amaçlarından biri tüm toplumu ve tek tek bireyleri yoksulluktan kurtarmak ve kişilerin insanca yaşayabilmeleri için gerekli şartları ve minimum gelir düzeyini garanti etmektir.

2. Gelir Adaleti ve Eşitlik

Sosyal devletin temel amaçlarından biri de toplumu oluşturan bireyler arasındaki gelir adaletini sağlamak, ekonomik ve sosyal eşitliği gerçekleştirmektir. Kişilerin birbirlerinden farklı özellik ve yetenekleri vardır. Kişilerin sahip oldukları özellik ve yetenekleri kullanarak farklı işler yapmaları ve farklı gelir seviyelerine sahip olmaları kaçınılmazdır. Fakat kişiler kendi kaderlerine bırakılırlarsa zengin olanların sürekli zenginleşeceği, fakirlerin de daha da fakirleşeceği açıktır. Sosyal devletin görevi toplumdaki alt gelir grubu ile üst gelir grubu arasındaki ekonomik farklılığı azaltmaktır.

Diğer taraftan sosyal devlet, farklı statülere ve gelir seviyelerine sahip bireyleri eşit şartlarda değerlendirir.

3. Fırsat Eşitliği

Sosyal devletin amaçlarından biri de fırsat eşitliğini gerçekleştirmektir. Sosyal devlet bağlamında fırsat eşitliği hukuki eşitlik ile aynı şey değildir. Hukuk devletinde kişiler dil, din, cinsiyet, etnik köken, sosyal sınıf, gelir düzeyi vb. özelliklerine bakılmaksızın yasalar önünde eşit görülürler. Fakat bu gerçek bir eşitlik getirmez. Sosyal devlet açısından eşitlik, eşitsizlik yaratan şartların ortadan kaldırılmasıdır. Sosyal devlet anlayışına sahip devlet, özellikle eğitim yoluyla toplumdaki eşitsizlikleri ortadan kaldırır. Kişilerin çalışabilmesi için istihdam yaratır. İş kurmak isteyenleri kredilerle destekler. Çalışanların haklarını elde edebilmeleri için örgütlenmelerine ve yasal mücadele göstermelerine olanak tanır. Bunlar vb. yollarla toplumsal dengeyi kurar ve korur.

4. Sosyal Güvenlik

Toplumdaki bireyler çalışarak kendilerinin ve ailelerinin geçimi için gerekli olan geliri elde edebilirler. Fakat kişiler çeşitli nedenlerle hayatlarının belli dönemlerinde çalışamayabilirler. Söz gelimi kişi hastalanmış, iş bulamamış, çalışmayacak kadar yaşlanmış olabilir. Ailesi olmayanlar, yaşlı ya da kimsesizler olabilir. İşte böyle durumlarda kişilerin yoksulluğa düşmeden yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerekli sosyal kurumların kurulması ve işletilmesi de sosyal devletin görevidir. Devlet çalışma yaşını ve yılını tamamlayanları emekliye ayırır ve emekli maaşı öder. Çalışma sırasında sakatlanan ve çalışmayacak duruma gelenlere sakatlık aylığı bağlar. Çalışanları öldüğünde eş ve çocuklarına bakar. Gazi ya da şehitlerin ailelerine bakar. Sakatlara, düşkünlere, yetim ya da terkedilmiş çocuklara bakmak için gerekli çalışmaları yapar. İşsizlere iş bulur. Bazı gelişmiş ülkelerde iş bulamayanlara maaş bağlar.

Resim 1.14: Engelliler ve yaşlılar yoksulluğa düşmeden yaşama hakkına sahiptirler.

Ülkemizde Emekli Sandığı, BAĞ-KUR, ve SSK bu görevleri yerine getirmek için kurulmuş sosyal güvenlik kuruluşlarıdır. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, (SHCEK), Darülaceze, kadın sığınma evleri vb. kurumlarda bu amaçlarla oluşturulmuştur. Devlet bu görevleri bizzat gerçekleştirmenin yanı sıra bu amaçla kurulan vakıf ve dernekleri de desteklemelidir. Ülkemizde sosyal güvenliğin gerçekleşmesi amacıyla kurulmuş pek çok özel vakıf ve dernek bulunmaktadır.

Resim 1.15: Sosyal devlet yardımı muhtaç yaşlılar için huzurevleri açar.

5. Tam İstihdam ve İşsizlikle Mücadele

Sosyal devlet çalışabilir durumdaki herkesin çalışabilmesi için iş yerleri açar, açılmasını destekler, toplumdaki herkesin çalışabilmesi için gerekenleri yapar.

6. Sosyal Denge ve Barışı Sağlamak

Sosyal devletin temel amaçlarından biri de, sosyal dengeyi ve dolayısıyla sosyal bütünleşme ve barışı sağlamaktır. Sosyal devlet bu amaçla kişiler, sosyal sınıf ve zümreler ile farklı din ve mezheplere mensup olanların öncelikle yasalar karşısında eşit işlem görmelerini sağlamaya ve kişilerin, mensup oldukları sınıf, zümre, ırk, din veya mezhep nedeniyle ya da sahip olduğu ekonomik güçten ötürü ayrıcalıklı muamele görmesini engellemeye çalışır. Haksızlığa uğrayanları, güçsüz kişileri korur.

7. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması, sosyal devletin en önemli amaçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Sosyal devlet, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması amacıyla sermaye yatırımlarını teşvik eder, ekonomik faaliyetlerin tam istihdamı sağlayacak düzeyde gerçekleşmesi için gerekli koşulları ve ortamı sağlamaya çalışır. Bütün bunların sonucunda devlet; sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi alanlara müdahale ederek ülkenin beşeri sermayesi olan ve ekonomik kalkınmada hayati bir önem taşıyan işgücünü geliştirmeye, sağlıklı ve verimli çalışması için gerekli ortamı hazırlamaya yönelik tedbirler alır.

Devlet, kişilerin sosyal ve ekonomik haklarını mali gücünün yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

C. İNSAN HAKLARI, DEVLETİN ÖRGÜTLENMESİ VE İŞLEYİŞİ

Bir devletin örgütlenme biçimi ile demokrasiye ve insan haklarına verdiği önem arasında yakın bir ilişki vardır.

Eğer bir devlet, örgütlenmesinde insan haklarını ve devletin demokratik yapısını koruyacak mekanizmalara yer vermişse işleyişi bozulmaz ve yapısı sağlam olur.

Devletin örgütlenmesinde insan haklarının gerçekleşmesi konusundaki en önemli ilkelerden biri kuvvetler ayrılığıdır. Kuvvetler ayrılığının nedeni devlet erkinin tek bir kişinin ya da bir grubun eline geçmesini engellemek ve böylece doğabilecek olumsuzluklara engel olmaktır. 1921 Anayasası'nda kuvvetler birliği esası benimsenmiştir. Yani yasama ve yürütme yetkisi TBMM'de toplanmıştı. 1924 Anayasası'nın 4. maddesinde Türk ulusu adına egemenlik hakkını yalnız TBMM'nin kullanacağını, 5. maddesinde de yasama yetkisi ile yürütme gücünün mecliste toplandığını belirterek kuvvetler birliği ilkesini devam ettirmiştir. Ancak 1924 Anayasası kuvvetler birliği ilkesini, 1921 Anayasası gibi katı bir biçimde uygulamayıp parlamenter sisteme bütünüyle eklenmeli yaklaşan bir yumuşaklıkta uygulamıştır. “Diğer taraftan 1924 Anayasası'nda yargıdan bahsedilmiş ve yargı yetkisinin ulus adına bağımsız mahkemeler tarafından kullanılacağı hükme bağlanmıştır.” Kuvvetler ayrılığı ilkesi devlet sistemimize 1961 Anayasası ile gelmiştir. 1982 Anayasası'nın “**Başlangıç**” bölümünde kuvvetler ayrımının devlet organları arasında bir sıralaması anlamına gelmediği, devletin yetki ve görevlerinin kullanılmasıyla ilgili medeni bir iş bölümü olduğu vurgulanmıştır.

Yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirlerinden bağımsız olması demokratikleşme için yeterli değildir. Çünkü bu organlardan her biri kendi içinde demokrasiye uygun olmayan uygulamalara gidebilir. Bu nedenle demokratik devletlerde kuvvetler ayrılığını sağlayacak başka mekanizmalarda geliştirilmiştir. Ayrıca devletin organları karşılıklı olarak birbirlerini denetleyerek kontrol ederler.

Kuvvetler ayrımı her şeyden önce bir yargı bağımsızlığı sağlar. Böylece hem yürütme organı hem de yasama organı yargı denetimine tabi tutulmuş olur.

Yargı organının yasama organını denetlemesi Anayasa Mahkemesi ile olur. Kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyen yüksek mahkeme olan anayasa mahkemesi 1961 Anayasasıyla kurulmuştur. 1982 Anayasası'nın 148. maddesine göre “**Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. ...**” Böylece Anayasaya aykırı kanunların yasama organınca çıkarılmasına engel olunur. Eğer Anayasa Mahkemesi olmasaydı yasama organı sayısal üstünlüğe dayanarak Anayasayı değiştirmek, demokratik toplum düzeninden sapmak gibi yollara gidebilirdi.

Ayrıca Anayasa Mahkemesi “... Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.” Böylece yürütme üzerinde de bir yargısal denetim oluşturur.

İdarenin denetimi de çeşitli yollarla olur. Bunlardan biri yargısal denetimdir. Anayasa’nın 125. maddesinde “İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.” denilmekle idare yargı denetimine tabi tutulmuştur. İdari makamların yasalarla bağdaşmayan insan hak ve hürriyetlerini kısıtlayan, her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargıya müracaat edilerek yapılan işlemin iptal edilmesi, yapılan eylem ve işlemde doğan zararın giderilmesi istenilebilir. İdare, yargı kararlarına uymak zorundadır.

İdare üzerindeki denetimlerden birisi de yasama denetimidir. TBMM soru, meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve meclis soruşturması yollarıyla denetim görevini kullanır.

Soru, Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya bakanlardan bilgi istemekten ibarettir.

Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.

Genel görüşme, toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir.

Gensoru TBMM’nin en etkili denetim mekanizmasıdır. Gensoru önergesi, bir siyasî parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilir. Gensoru gündeme alınırsa görüşülür ve oylama yapılır. Bu oylama sonucunda Bakanlar Kurulu veya bir bakan görevinden düşürülebilir. Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesi, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla olur; oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır.

Devletin örgütlenmesinde devletin amaç ve görevlerinin dışına çıkmasını engellemek ihmal ve yolsuzlukla mücadele etmek için başka mekanizmalarda vardır. Bunlardan biri “Devlet Denetleme Kuruludur.” Anayasaya göre “İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanının isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluştaki, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar.”

Başbakanlık bünyesinde faaliyet gösteren “Yüksek Denetleme Kurulu”da devletin denetim organlarından birisidir. Bunlardan başka yalnızca insan hakları ihlalleriyle ilgili inceleme ve araştırmalar yapan çeşitli kurul ve komisyonlar da oluşturulmuştur.

Bunlar:

1- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu

Türkiye’deki insan hakları sorunlarının tespiti, çözümü ve değerlendirilmesi konusunda TBMM’de bir komisyon olarak “TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu” 5 Aralık 1990 tarih ve 3686 sayılı yasayla kurulmuştur. Komisyonun icrai yetkisi yoktur. Ancak komisyon kurulduğu günden bu yana Türkiye’deki insan hakları ihlallerine ciddiyetle eğilmiş, insan haklarını önlemede bir süreç başlatmıştır.

Komisyonun Görevleri

- Uluslararası alanda genel kabul gören insan hakları konusundaki gelişmeleri izlemek,
- Türkiye'nin insan hakları alanında taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla T.C. Anayasası ve diğer millî mevzuat ve uygulamalar arasında uyum sağlamak amacıyla yapılması gereken değişiklikleri tespit etmek ve bu amaçla yasal düzenlemeler önermek,
- Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonlarının gündemindeki konular hakkında, istem üzerine görüş ve öneri bildirmek,
- Türkiye'nin insan hakları uygulamalarının, taraf olduğu uluslararası anlaşmalara, Anayasa ve Kanunlara uygunluğunu incelemek ve bu amaçla, araştırmalar yapmak, bu konularda iyileştirmeler, çözümler önermek,
- İnsan haklarının ihlale uğradığına dair iddialar ile ilgili başvuruları incelemek veya gerekli gördüğü hallerde ilgili mercilere iletmek,
- Gerektiğinde dış ülkelerdeki insan hakları ihlallerini incelemek ve bu ihlalleri o ülke parlamenterlerinin dikkatlerine doğrudan veya mevcut parlamenter forumlar aracılığıyla sunmak,
- Her yıl yapılan çalışmaları, elde edilen sonuçları, yurtiçi ve dışında İnsan Haklarına saygı ve uygulamaları kapsayan bir rapor hazırlamak.

2- Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı

Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı 10.10.1984 tarihinde kurulmuştur.

İnsan Hakları Başkanlığının görevleri

- İnsan hakları ile ilgili konularda görevli kuruluşlarla sürekli temas halinde bulunmak ve bu kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak.
- İnsan hakları konusundaki mevzuat hükümlerinin uygulanmasını izlemek, izleme sonuçlarını değerlendirmek, uygulamada ve mevzuatta görülen aksaklıkların

giderilmesi ve Türkiye'nin ulusal mevzuatının insan hakları alanında taraf olduğu uluslararası belgelerle uyumlu hale getirilmesi doğrultusunda yapılacak çalışmaları koordine etmek ve bu konularla ilgili önerilerde bulunmak.

- c) Kamu kurum ve kuruluşlarının hizmet öncesi staj ve hizmet içi insan hakları eğitim programlarının uygulanmasını izlemek, değerlendirmek ve koordine etmek.
- d) İnsan hakları ihlali iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek ve araştırmak, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek ve alınabilecek önlemlere ilişkin çalışmaları koordine etmek.
- e) Başbakanlığın koordinatörlüğünde görevleriyle ilgili konularda teşkil edilen kurullara sekreteryaya hizmeti yapmak.
- f) Makamca verilen benzeri görevleri yapmak.

Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığınca çeşitli kurul ve komisyonlar oluşturulmuştur.

Bunlar:

- * İnsan Hakları Üst Kurulu
- * İnsan Hakları Danışma Kurulu
- * İnsan Hakları İhlali İddialarını İnceleme Heyeti
- * İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi
- * İnsan Hakları İl ve İlçe Kurulları

1. İnsan Haklarına Saygılı Devlet

Kavramlar boş bir bardak gibidir. Biz içini ne ile doldurursak öyle görünürler. “İnsan haklarına saygılı devlet” ve “insan haklarına dayanan devlet” ifadelerinin içini dolduran 1982 ve 1961 Anayasalarıdır. Bu Anayasaları dikkate almadan, ifadelerden başlıca bir anlam çıkartmak bizi yanılsıza götürebilir.

1982 Anayasası'nın 2. maddesinde “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.” ifadesine yer vermiştir. Anayasa “Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.” ifadesiyle bir ilke olarak temel hak ve hürriyetlere evrensel değerlere uygun olarak yer vereceğini, insan hakları alanında dünyada ulaşılan seviyeyi koruyacağını taahhüt etmiştir. Fakat hemen arkasından 1961 Anayasası'ndan farklı olarak “Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.” ifadesini kullanarak hakların sınırsız olamayacağını işaretini vermiştir.

1982 Anayasası Temel Hak ve Hürriyetler başlığı altında insan hakları alanında geline son noktaya uygun olarak kişilerin hak ve hürriyetlerine ayrıntılı şekilde yer vermiştir. Ancak özellikle örgütlenme ile ilgili hak ve özgürlüklerde birtakım kısıntılara gidilmiştir. Sendikal haklar, grev hakkı gibi haklar belli özel koşullara bağlanmıştır. 1982 Anayasası hak ve özgürlüklere evrensel ölçülere yakın bir şekilde yer vermesine

rağmen, hak ve özgürlükler için ayrıntılı sınırlamalar getirmiştir. Anayasaya göre “genel ahlakın” ve “genel sağlığın” korunması, “kamu düzeninin sağlanması” “suç işlenmesinin önlenmesi” amacıyla temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanabileceğini belirtmiştir. Oldukça belirsiz olan bu ifadeler devlete kişilerin haklarını kolayca sınırlayabilme imkânı vermektedir. Bu anlayış devlet birey ilişkilerinde devleti ön plana çıkartan, bireyi ikinci konuma iten bir anlayıştır. 2001 yılında yapılan bir Anayasa değişikliğiyle temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanması ile ilgili genel madde kaldırılarak her bir hak ve özgürlük için kısıtlama nedenleri ilgili maddenin altına yerleştirilmiştir. Anayasanın 13. maddesinde yapılan değişiklik, “**Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.**” ifadesi getirilmiş ve hak ve özgürlüklerin keyfi olarak sınırlanabilmesine olanak tanıyan ifadeler kaldırılmıştır.

Sonuçta insan haklarına saygılı devlet, temel hak ve özgürlükleri güvenceye almakla birlikte önceliği devlete veren, temel hak ve özgürlüklerin kullanılması ile ilgili kısıtlayıcı tedbirlere başvurabilen devlet anlayışını ifade eder.

1982 Anayasası yürürlüğe konulduğu günden bugüne pek çok değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler demokrasi ve insan hakları açısından olumlu olarak nitelendirilebilecek değişikliklerdir.

2. İnsan Haklarına Dayalı Devlet

“İnsan haklarına dayalı devlet” anlayışı 1961 Anayasa’sının öngördüğü devlet anlayışıdır. 1961 Anayasası’nın 2. maddesinde “**Türkiye Cumhuriyeti, İnsan Haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir**” ifadesine yer verilmiştir. 1961 Anayasası insanların kişiliklerine bağlı, devredilmez, vazgeçilmez, dokunulmaz hak ve özgürlüklere sahip olduklarını var saymış ve bu doğrultuda evrensel değerlere uygun olarak kişilerin sahip oldukları hak ve özgürlükleri saymıştır. Sendikal haklar, gösteri ve yürüyüş hakları, grev ve lokavt hakları gibi hak ve özgürlükleri de içeren temel hak ve özgürlükler için kısıtlamalar çok özel nedenlere bağlanmış, kişilerin hak ve özgürlüklerini kullanmasının önündeki bütün engeller kaldırılmıştır.

“Hukuk devleti”, “sosyal devlet”, “çağdaş devlet” anlayışının gerektirdiği nitelikleri içinde barındıran 1961 Anayasası bazı değişikliklerle birlikte 12 Eylül 1980 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır.

Bir toplumda demokrasinin idealine uygun bir biçimde yaşanabilmesi için, Anayasa ve diğer hukuk kuralları tek başlarına yeterli değildir. Bir ülkede demokrasinin idealine uygun biçimde uygulanabilmesinde toplumun sahip olduğu dinamiklerinde çok büyük payı vardır. İdeal bir demokrasi belli bir toplumsal ve kültürel yeterliliği

gerektirir. Demokrasi ancak, insanların hoşgörülü olduğu, vatandaşların toplum yararını kendi kısır çıkarlarının üstünde tuttuğu, birbirini denetleyebilen, eleştirebilen, toplum tarafından denetlenmekten ve eleştirilmekten rahatsız olmayan, başkalarının haklarına saygılı, kendi haklarını koruma bilincine sahip, kültürlü, eğitilmiş insanlardan oluşan bir toplumda ideal bir biçimde uygulanabilir.

Bugün dünyanın en gelişmiş demokrasileri, sahip oldukları demokratik kültürü yüzlerce yılda kazanmışlardır.

Yukarıda sayılan niteliklere sahip olmayan, geleneksel yapısını koruyan vatandaşlardan oluşan bir toplumda dünyanın en gelişmiş demokrasisinde uygulanan bütün kurum ve kurallar aynen uygulansa bile sonuç demokrasi açısından yeterince başarılı olmaz. Böyle bir ülkede demokrasi, ideale uygun bir biçimde yaşanamaz.

Nihayet henüz geleneksel yapısını koruyan, demokratikleşme çabasını sürdüren Türk toplumunun yapısına, ideal bir demokrasinin bütün unsurlarını taşıyan 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü ortama rağmen bir kaç beden büyük gelmiş ve bu özgürlükçü ortamı kullanan odakların da etkisiyle kısa sürede birtakım sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. O dönemde dünyada yaşanan kutuplaşmayla birleşen bu sorunlar ülkede anarşi ve terör ortamının doğmasına zemin hazırlamıştır. 1971'den başlayarak Anayasa'da yer alan temel hak ve özgürlüklerde kısıntı yoluna gidilmiş, 1980'de Anayasa tamamen yürürlükten kaldırılmıştır.

Anlatılanlar doğrultusunda “insan haklarına dayanan devlet” insan haklarını kayıtsız ve koşulsuz bir biçimde gerçekleştirmeye yönelik, kişi hak ve özgürlüklerinin önündeki bütün engelleri kaldırmayı kendine ödev edinen devlet olarak tanımlanabilir.

ÖZET

Hak, bir hukuk düzeninin kişileri belli şekilde davranmaya, belli şeyleri yapmaya, diğer kişilerden ve devletten bazı şeyleri istemeye yetkili kılmasıdır. Hak sorumluluk ve ödev kavramlarını da beraberinde getirir. Kişilerin birtakım haklara sahip olması, başka kişilere ve devlete birtakım ödev ve sorumluluklar yükler.

Özgürlük haktan daha geniş bir serbestlik alanını ifade eder. Özgürlük kişilerin herhangi bir kısıtlamaya tabi olmadan diledikleri gibi davranabilmeleri, istediklerini yapabilmeleridir. Kişilerin sahip oldukları özgürlükler sınırsız değildir. Kişinin kendine ve başkalarına zarar veren davranışları özgürlük olarak değerlendirilemez.

Eşitlik, kişilerin ırk, cinsiyet, etnik köken, asalet, servet, makam, mevkii vb. bir ayırım gözetilmeksizin yasalar karşısında eşit muamele görmesidir.

İnsan hakları, insanların doğuştan sahip oldukları dokunulmaz haklardır. Çağdaş demokrasilerin temelini oluşturan insan hakları düşüncesi özellikle 17-18. yüzyıllarda başlıca öğreti olmuştur. İnsan hakları başlangıçta kişi hakları ve siyasal haklardan oluşmaktaydı. I. Kuşak Haklar adı verilen bu haklara, ekonomik ve sosyal haklardan oluşan ve II. Kuşak Haklar eklenmiştir. Günümüzde çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı gibi haklar da insan hakları kapsamında değerlendirilmektedir.

Temel haklar, kişilerin sahip oldukları tüm hak ve özgürlüklerin kullanılmasının ön koşulu sayılan ve Anayasada yer verilerek güvenceye kavuşturulan haklardır. 1982 Anayasası'nda temel haklar, “Kişinin Hakları ve Ödevleri”, “Ekonomik ve Sosyal Haklar ve Ödevler”, ve “Siyasal Haklar ve Ödevler” olmak üzere üç bölümde sayılmıştır. Temel haklardan bazıları, “yaşama hakkı”, “eğitim hakkı”, “sağlık hakkı”, “seçme ve seçilme hakkı”, “kişi dokunulmazlığı”, “dilekçe hakkı”, ve “özel yaşamın gizliliği”dir.

Devlet, birlikte yaşamak üzere örgütlenmiş insan toplumdur. Bir başka tanımla devlet, yerleşik bir topluluğun hukuksal ve siyasal açıdan örgütlenmesi sonucu oluşan, tüzel kişiliğe ve egemenliğe sahip soyut varlıktır. Devletin varlık koşulları halk, ülke ve egemenliktir.

Hukuk, hak kelimesinin çoğuludur. Haklar anlamına gelir. Hukuk bir devlette tüzel ya da gerçek kişilerin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini adalete uygun olarak düzenler. Kişilerin sahip oldukları hak ve yükümlülüklerin sınırlarını çizer. Hukuk kurallarının varlık nedeni kamu düzeninin sağlanması ve sürdürülmesidir.

Adalet hukuk düzeninin gerçekleştirmeye çalıştığı şeydir. Adalet, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk olarak tanımlanabilir. Ancak neyin adalete uygun ve doğru olduğunun belirlenmesi oldukça zordur.

Modern bir devlette devletin örgütlenmesi pozitif hukuka göre olur. Hukuk kurallarının en üst basamağında yer alan anayasalar bir devletin örgütlenmesini, kuruluşunu, görevlerini, organlarını, kişilerin sahip oldukları hak ve ödevleri gösteren temel hukuk kurallarıdır.

Laiklik kelime anlamı bakımından dünyevi, dinsel olmayan gibi anlamlar taşır. Kavramsal olarak laiklik bir devlet biçimini ifade eder. Laiklik devleti oluşturan kurum ve kuralların dinin emir ve yasaklarından değil de pozitif hukuk kurallarından çıkartılmasıdır. Laikliğin bir diğer boyutu da kişilerin dini inanç ve vicdani kanaatlerinde özgür olmaları demektir.

Hukuk devleti; vatandaşlarına hukuki güvenceler sağlayan, devletin eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına bağlı olduğu, bir devlet sistemini anlatır.

Sosyal devlet; vatandaşlarının sosyal durumlarıyla, refahlarıyla ilgilenen, onlara asgari bir yaşama düzeni sağlamayı kendine ödev edinen devlet olarak tanımlanabilir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi sosyal devletin temel amacı, bir toplumu oluşturan bireylerin yasalar karşısında olduğu kadar, siyasal sosyal ve ekonomik hayatın işleyişi içinde de eşit ve özgür olmalarını sağlamaktır.

İnsan haklarına saygılı devlet, 1982 Anayasası'nın öngördüğü devlet anlayışıdır. İnsan haklarına saygılı devlet insan haklarına evrensel değerlere uygun olarak yer vermekle birlikte. Kamu düzeninin, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması, ülkede huzur ve istikrarın sağlanması için temel hak ve özgürlüklerde kısıtlamaya gidebilir.

İnsan haklarına dayalı devlet, 1961 Anayasası'nın öngördüğü devlet anlayışıdır. İnsan haklarına dayalı devlet, kişi hak ve özgürlüklerinin önündeki bütün engelleri kaldırmayı kendine ödev edinen devlettir.

TEST I

1. İnsan hakları kavramıyla ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?
 - a) İnsan hakları, insanın kişiliğine bağlıdır.
 - b) İnsan hakları kişi hakları ve siyasal haklardan ibarettir.
 - c) İnsan hakları Anayasa ve yasalarla güvenceye alınırsa işlerlik kazanır
 - d) İnsan hakları düşüncesi geçmişten günümüze sürekli gelişmektedir.
2. Aşağıdakilerden hangisi T.C. Anayasası'na göre kişi hakları arasında yer almaz?
 - a) kişi dokunulmazlığı
 - b) konut hakkı
 - c) konut dokunulmazlığı
 - d) mülkiyet hakkı
3. Aşağıdakilerden hangisi sosyal devlet olmanın gereklerinden biri değildir?
 - a) ücrette adaletin sağlanması
 - b) işsizlikle mücadele
 - c) sosyal güvenliğin sağlanması
 - d) din ve vicdan hürriyetinin sağlanması
4. Hukuk kurallarının tüm kişileri, kurumları ve devlet organlarını bağlaması en çok aşağıdakilerden hangisiyle ilgilidir?
 - a) sosyal devlet
 - b) üniter devlet
 - c) hukuk devleti
 - d) laik devlet
5. Aşağıdakilerden hangisi devletin varlık koşullarından biri değildir?
 - a) ırk birliği
 - b) egemenlik
 - c) halk
 - d) yurt

6. Aşağıdakilerden hangisi hukuk kurallarının özelliklerinden biri **değildir**?
- kamu gücüyle desteklenmiş olma
 - yaptırım içermesi
 - toplumsal düzeni sağlamaya yönelik olma
 - yalnız yönetilene bağlama
7. Aşağıdakilerden hangisi hukuk kuralları içerisinde normlar hiyerarşisinin en üst basamağında yer alır?
- kanun
 - anayasa
 - yönetmelik
 - tüzük
8. Aşağıdakilerden hangisi hukuk devleti ilkesini zedeler?
- Kişi hak ve özgürlükleri ile ilgili konularda Kanun Hükmünde Kararname çıkartılması.
 - Devletin vatandaşlarına verdiği zarardan sorumlu olması.
 - Mahkemelerin bağımsız olması.
 - Yasaların Anayasaya Uygunluğunun Anayasa Mahkemesince denetlenmesi.
9. Aşağıdakilerden hangisinin laik bir devlette olması **beklenmez**?
- Yasaların dinin emirlerine göre düzenlenmesi.
 - Devletin inançlar konusunda kişilerin birbirlerine baskı yapmasına engel olması.
 - Devletin farklı dinlere karşı eşit mesafede durması.
 - Herkesin serbestçe ibadet edebilmesi.
10. Kişilerin hiçbir kısıtlamaya tabi olmaksızın diledikleri gibi hareket edebilmelerine ne denir?
- hak
 - yetki
 - özgürlük
 - sorumsuzluk

ÜNİTE II

YÖNETİM VE YAŞAM BİÇİMİ OLARAK DEMOKRASİ

A. DEMOKRASİ DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ VE DEMOKRASİ KAVRAMI

B. DEMOKRASİNİN İLKE VE KURUMLARI

1. Seçimler ve Temsil
2. Siyasal Partiler
3. Çoğulculuk ve Katılım
4. Hukukun Üstünlüğü

C. TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME HAREKETLERİ VE İNSAN HAKLARI

Ç. DEMOKRATİK YÖNETİMLERDE İNSAN HAKLARININ
GERÇEKLEŞTİRİLMESİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

D. YAŞAM BİÇİMİ OLARAK DEMOKRASİ

BU ÜNİTENİN AMAÇLARI

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- * Demokrasi düşüncesinin tarih içerisindeki gelişimini öğreneceksiniz.
- * Demokrasinin ilke ve kurumlarından; seçimler ve temsil, siyasal partiler, çoğulculuk ve katılım, hukukun üstünlüğü kavramlarının anlamını öğreneceksiniz.
- * Türkiye’deki demokratikleşme hareketlerini tarihsel gelişimi içerisinde öğreneceksiniz.
- * Demokratik yönetimlerde insan haklarının gerçekleştirilmesinde karşılaşılan sorunlar hakkında fikir sahibi olacaksınız.
- * Yaşam biçimi olarak demokrasinin ne anlama geldiğini öğreneceksiniz.

NASIL ÇALIŞMALIYIZ?

- * Bir önceki ünite için söylenen uyarıları dikkate alın.
- * Basın yayın organlarını takip ederek öğrendiklerinizi Türkiye’de yaşanan toplumsal ve siyasal gelişmelerle ilişkilendirin.
- * Başka kaynaklara başvurarak öğrendiklerinizi pekiştirin.

A. DEMOKRASİ DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ VE DEMOKRASİ KAVRAMI

Bugün dünyanın bütün dillerinde kullanılan ve evrensel bir anlam ve değer kazanmış olan demokrasi sözcüğü kökeni itibariyle Eski Yunancadan gelir. Eski Yunancada “**demos**” sözcüğü halk, “**krasi**” sözcüğü ise iktidar ya da egemenlik anlamına gelmektedir. **Bu doğrultuda demokrasi sözcüğü “halk iktidarı”, “hak egemenliği” anlamlarına gelmektedir.** Antik Yunanda belli bir siyasal rejimi ifade eden demokrasi sözcüğü özellikle Atina’da ve diğer Yunan şehir devletlerinde uygulanan yönetim biçimini anlatmak için kullanılır.

Demokrasi kavramı bugünün dünyasında hemen her yerde bir özlemi, vazgeçilmez bir ideali temsil etmektedir. Bazı marjinal gruplar hariç hiçbir kimse ya da grup demokrasiye karşı kayıtsız ya da karşı bir tutum takınmamaktadır. Dolayısıyla demokrasi özlemi ya da bu özlemin bir süreç içinde gerçekleştirilmesi anlamına gelen demokratikleşme talebi, paylaşılan bir evrenselliği ortaya koymaktadır. Fakat bir ideali, bir özlemi dile getiren bu sözcüğü tanımlamaya gelince bazı güçlükler ve sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bir taraftan bir ideali dile getirmesi bakımından evrensel niteliğe sahip olan demokrasi, diğer taraftan uygulamaları yönüyle yöreseldir. Toplumdan topluma, kültürden kültüre farklı bir biçimde yorumlanıp uygulanabilmektedir.

Demokrasinin “**sosyal demokrasi**”, “**sanayi demokrasisi**”, “**iktisadi demokrasi**” gibi başka anlam ve anlatımları olsa da burada üzerinde durulan siyasal demokrasidir. En basit ve yalın anlamıyla “siyasal demokrasi” “**halk egemenliği**”, “**egemenliğin halka ait olması**” anlamına gelmektedir. ABD eski başkanlarından Lincoln tarafından yapılan ve bugün de geçerliliğini koruyan tanıma göre ise “**demokrasi siyasi iktidarın toplumda, toplum için, bizzat toplum tarafından kullanılmasıdır.**” Fakat demokrasi kavramı hakkında ciltler dolusu kitaplar yazılmış olmasına rağmen demokrasinin tam olarak tanımlanması imkânsızdır. Üstelik demokrasinin tam olarak tanımlanması onu bir ideal olmaktan çıkartıp, bir ideolojiye dönüştüreceğinden istenmez.

Bugün Batı ülkelerinde ve Türkiye’de demokratik siyasal sistemin üzerinde anlaşılmış olan temel ilkeler aşağıdaki noktalar etrafında toplanmaktadır:

a) Devlet başlı başına bir amaç değil, bazı amaçlara ulaşmak için bir araçtır. “Demokrasilerde devletin başlıca amacı, ayırimsız biçimde insanın dolayısıyla da toplumun mutluluğunu sağlamaktır.” Bu doğrultuda devlet bireylere kapasitelerini kullanma, ilgi ve kabiliyetleri doğrultusunda kendilerini geliştirme ve bu doğrultuda bir yaşam sürme imkânı verir.

b) Bütün demokrasilerde insanlar doğuştan birtakım vazgeçilmez ve devredilmez haklara sahiptirler. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve diğer uluslararası belgelerde belirlenen ve ırk, cinsiyet, sınıf, mezhep vb. ayrımı olmaksızın herkesin sahip olduğu

bu hakların kullanılması yönündeki bütün engellerin kaldırılması demokrasinin en temel görevlerinden biridir.

c) Demokrasi bireysel özgürlüğü korur ve geliştirir. Demokrasilerde bireyi ön plana çıkaran, bireyin doğuştan özgür olduğu düşüncesidir. Elbette bu sınırsız bir özgürlük değildir. Bireylerin sahip oldukları özgürlükler başkalarının özgürlükleriyle sınırlıdır.

d) Demokrasilerde insanlar yasalar önünde ve kamu hizmetlerinden yararlanma bakımından eşit sayılırlar. İnsanlar arasında çeşitli nedenlerle mutlak bir eşitlik olmasa da kamu hizmetlerine katılma, kamu hizmetlerinden yararlanma ve yasalar karşısında bireyler eşit muamele görürler.

e) Demokrasi insan aklına inancı esas alır. Bu doğrultuda demokratik bir yönetimde bireylerin kendi genel sorunlarını algılayacak ve bunları rasyonel yöntemleri kullanarak çözecek bilgi ve kabiliyete sahip oldukları düşüncesi egemendir. Ya da bireylerin bu niteliklere sahip olarak yetiştirilmeleri ve eğitilmelerinin sağlanması demokratik bir yönetimin en temel görevlerinden biridir.

f) Demokrasi çoğunluğun yönetimine dayanır. Fakat bu çoğunluğun bütün isteklerinin ve taleplerinin karşılanması demek değildir. Demokrasi azınlığın haklarının korunmasını da gerektirir. Sayıları ne denli az olursa olsun çoğunluktan farklı düşünenlerin haklı ve gerçekleştirilebilir talepleri göz ardı edilmez.

g) Demokrasi halkın egemenliğine dayanır. Halkın egemenliği önündeki bütün engellerin kaldırılması demokrasinin en temel görevidir. Siyasal gücün kullanılmasının yönetilenlerin isteklerine dayalı olması demokrasinin vazgeçilmez bir koşuludur. Hükümetin siyasal gücünün anayasa ile sınırlandırılması demokrasinin bir gereğidir.

h) Demokraside kuvvetler ayrımı esastır. Yasama, yürütme ve yargı organları birbirlerinin alanlarına müdahale edemeyecek biçimde ayrılmışlardır.

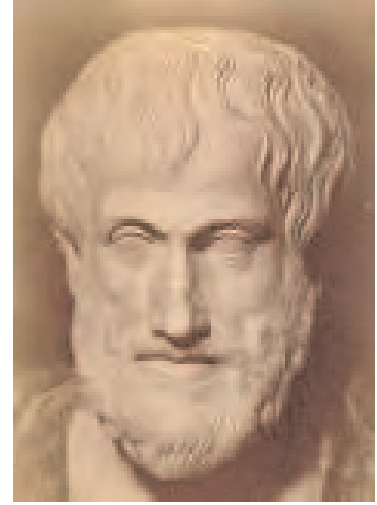
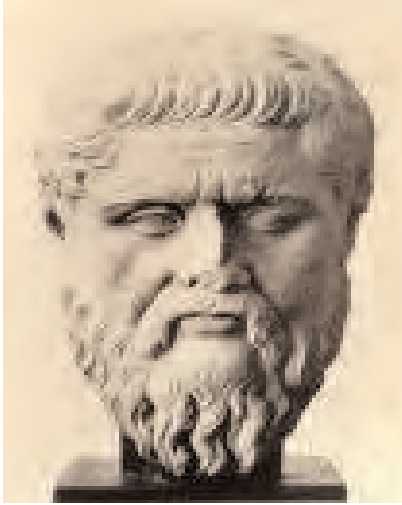
ı) Demokrasi temsil esasına dayanır. Bugünün toplumlarında halkın doğrudan yönetime katılması mümkün olmadığından halk kendisini yönetecek olanları kendi eliyle seçer. Bu durum siyasal partileri demokrasinin vazgeçilmez bir aracı olarak ortaya çıkarır.

Demokrasi bağlamında dikkat edilmesi gereken bir noktada demokrasinin bireyin sosyal gerçekliğinden yalıtılarak yalnızca bir hükümet biçimi olarak görülemeyeceğidir. Demokrasi bir hükümet biçimi olmanın ötesinde, bir yaşayış biçimi yani bir tür yaşam felsefesidir.

Nihayet demokrasi insana bir değer olarak önem veren ve insan kişiliğinin

özgürce ve eksiksiz biçimde gelişmesine imkân sağlayan bir yönetim ve fazilet rejimidir. Demokrasi bugün geldiği seviyeye belli aşamaları kat ederek gelmiştir. Ana hatlarıyla bu aşamalara değinmek yararlı olacaktır.

Bir sözcük olarak demokrasiyi ilk kullanan Yunanlılar, bir yönetim biçimi olarak demokrasiyi keşfeden ve ilk uygulamalarını yapan bir uygarlıktır. Demokrasinin ilk uygulandığı yer Atina'dır. Atina'da vatandaşlar sitenin yönetimine ilişkin kararların alınmasına katılmış ve oy kullanmak yoluyla tercihlerini belirtmişlerdir. Bu Atina'da yaşayan herkesin yönetime katılabildiği anlamına gelmiyordu. Bir Atinalının mecliste yönetime katılabilmesi için özgür olması, Atina vatandaşı olması, yirmi yaşını doldurmuş olması ve erkek olması şartları aranılıyordu. Yani Atina'da çocuklar, köleler ve kadınlar yönetimde söz sahibi değillerdi. Atina Meclisi yürütme konseyini ve mahkemelerde görev yapacak yargıçları seçiyordu. Atina'da uygulanan ilk demokraside ekonomik eşitsizliğe rağmen politik bir eşitlik sağlanmaya çalışılmıştır. Her yurttaş bir oy hakkına sahipti. Fakat bu durum mutlak bir politik eşitliğin sağlandığı anlamına gelmemelidir. Zira vatandaşlar oylarını kullanırken asillerin, zenginlerin ve hitabet yetenekleriyle halkı etkileyebilenlerin büyük ölçüde etkisinde kalmakta ve oylar bu doğrultuda gruplaşabilmekteydi.

Resim 2.1: Platon (solda) ve Aristoteles demokrasinin çoğunluk diktatörlüğüne dönüşebileceğini savunmuşlardır.

Demokrasi ilk önce Antik Yunanda uygulanmış bir yönetim biçimi olmasına rağmen dönemin bazı düşünürleri tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Söz gelimi Aristoteles'e göre demokrasi "insanların tartılmak yerine sayıldıkları" bir yönetim biçimidir. Ona göre sonunda halk, kendi sığ çıkarları peşinden gidecek, demagogların, göz boyayıcıların etkisinde kalacak ve yönetim ister istemez bir çoğunluk diktasına dönüşecektir. Dönemin ünlü filozofu Platon da demokrasinin sonunda bir tiranlığa dönüşeceğini savunmuştur.

Antik Yunanda başlayan demokrasi Antik Roma’da giderek önemini kaybetmeye başlamıştır. Gerek Cumhuriyet döneminde gerekse onu izleyen İmparatorluk döneminde Roma’nın yönetimi eşitlik ve katılıma açık olmamış, bir aristokrasi (seçkinler yönetimi) olmuştur.

Tüm Orta Çağ boyunca imparatorluklar hüküm sürmüştür. Zaman zaman imparatorlukların zayıflaması feodal yönetimleri ortaya çıkarmıştır. Orta Çağ boyunca hüküm süren devletlerin hemen tamamı teokratik bir temele dayanmıştır. Bu dönemde demokrasi (İtalya’da kurulan bazı kominler hariç) hiç uygulanmamıştır.

Batıda 15.yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlayan Rönesansla birlikte yeni bir aydınlanma ortaya çıkmaya başlamıştır. Rönesans yeniden doğuş demektir. Burada yeniden doğan; akla, eleştiri ve sorgulamaya dayalı yeni bir insan, devlet, din ve evren, anlayışı ortaya koyma çabasıdır. Rönesans’la birlikte Orta Çağın dine dayalı, insan devlet ve doğa anlayışı sarsılmaya başlamıştır.

Rönesans felsefesi ilk önce insan anlayışı üzerinde durmuştur. İnsan nedir? insanın bu dünyadaki yeri ve amacı nedir? Soruları cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Hümanizm adı verilen bu akım laik bir kültür ortaya koymayı amaçlamıştır. Hümanizmin öncülerinden sayılan **Petrarca (1304-1374)** insan için en yüksek değer ruhunun bağımsızlığı ve özgürlüğüdür der. İtalyan düşünürü **Machiavelli (1469-1527)** canlı bir doğa gücü olan insanın temel içgüdüünün egemen olmayı istemek olduğunu savunur. **Roterdamlı Erasmus (1469-1538)** dönemin dogmalarını alaycı bir üslupla eleştirerek laik bir dünya görüşünü ortaya çıkartır.

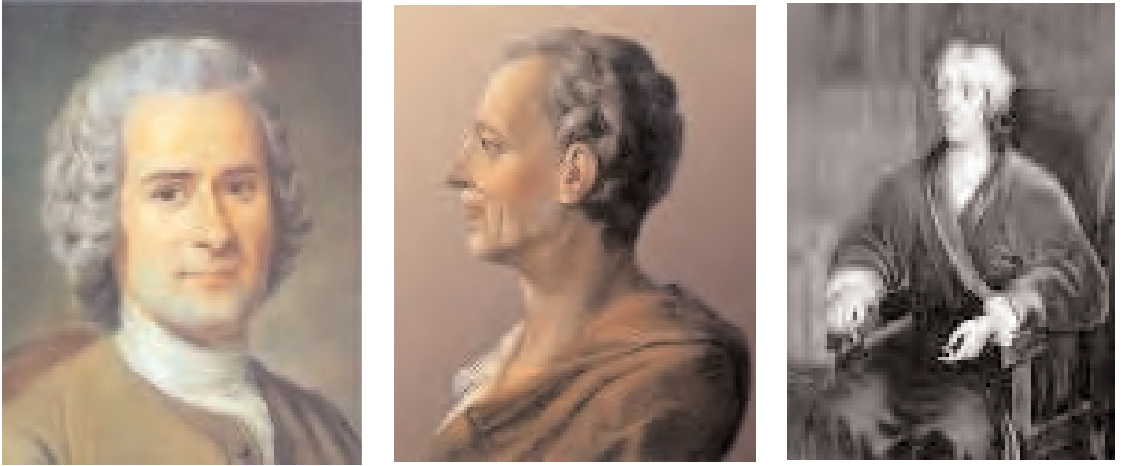
İnsan anlayışına bağlı olarak toplum ve devlet anlayışlarında da değişiklikler olmuştur. Bu dönemde din devleti ya da ümmet anlayışı yerine laik temele dayalı ulus devlet fikri ön plana çıkmaya başlamıştır. Ulus devlet ve devlete dayalı hukuk fikrinin mimarı Machiavelli’dir. **J. Bodin**’de Machiavelli gibi mutlak monarşiye dayalı ulus devleti savunmakla birlikte hukuk ve ahlak kurallarının hükümdarın otoritesini sınırlaması gerektiğini söyler. Liberal devlet anlayışının öncüsü sayılan **H. Groteus (1583-1645)** doğal hukuk kavramını ortaya atmıştır. Ona göre devlet, insanlar arasında doğal olarak var olan hukuk sistemini korumak için vardır. Fakat hukukun sınırı devlette bitmez, devletler arası geçerliliğe sahiptir. Groteus bu düşünceleriyle uluslararası hukukun mimarı kabul edilir. **T. Morus (1480-1535)** ve **T. Campanella (1568-1636)** adalet ve eşitliği gerçekleştiren ütopya devletler hayal ederler.

Rönesansta doğa anlayışında da yenilikler olmuştur. **N. Cusanus (1401-1464)** evrenin sürekli gelişen sonsuz bir varlık olduğunu ileri sürmüştür. **Copernic (1473-1543)** yer merkezci evren tasarımı yerine güneş merkezli evren tasarımı getirmiştir. Kopernik sistemine dayalı bir dünya görüşünü geliştiren **G. Bruno (1548-1600)** kiliseye karşı geldiği için yakılmıştır. **Kepler (1571-1630)**, **Galilei (1564-1642)** ve **Newton (1643-1727)** Kopernik sistemini bilimsel temeller üzerine oturtmuşlardır.

F. Bacon (1561-1626) doğaya egemen olmak için onu tanımak gerektiğini fakat aklın ön yargılar nedeniyle bunu başarmakta güçlük çektiğini söyler.

Rönesansla birlikte din anlayışında da değişimler olmuştur. **M. Lutter (öl. 1517)** kilisenin yarattığı yozlaşmayı ortadan kaldırmak için uğraşmış, tanrı ve kul arasına kimsenin giremeyeceğini savunmuştur. Stoa anlayışına dayalı bir akıl ve doğa dini ortaya koyma çabaları da olmuştur. **J Bodin**, ve **Charbury (1581-1648)** bu anlayışın başlıca öncüleridir.

Rönesansla başlayan aydınlanma düşüncesi artarak devam etmiş ve 17-18. yy. olgunluk seviyesine ulaşmıştır. Bu dönemde **T. Hobbes (1588-1679)** ve **J. Locke (1632-1704)** liberal devlet ve doğal hukuk anlayışını geliştirdiler. J. Locke ye göre insanlar salt insan olmaları nedeniyle doğuştan bazı haklara sahiptiler. Bu hakların başında yaşama hakkı ve mülkiyet hakkı gelir. Dönemin düşünürlerinden **Montesquieu (1689-1755)** kuvvetler ayrılığı düşüncesini ortaya atarak devletin mutlak gücünü kişi hak ve özgürlükleri karşısında sınırlandırmayı hedefledi. Fransız düşünürü J.J. Rousseau toplumsal sözleşme anlayışını savunarak demokrasi fikrini geliştiren düşünceler ortaya koydu.

Resim 2.2: J. J. Rousseau (solda), Montesquieu (ortada) ve J. Locke demokrasi düşüncesinin gelişimine önemli katkılar sağlamış düşünürlerdir.

Yukarıda sayılan düşünceler somut sonuçlarını 12 Haziran 1776'da ilan edilen **Virginia Haklar Bildirgesi**yle verdi. Bu bildirmede insanların doğuştan bazı haklara sahip oldukları güçlü bir şekilde dile getiriliyordu. Hemen sonra 4 Temmuz 1776 **Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi**, **1789 Amerikan Anayasası** ve **1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde** bu haklar tekrar edildi. Bu tarihlerden sonra pek çok ülkenin anayasasında bu haklar yer almaya başladı.

18. yüzyıl sonlarından itibaren İngiltere ve Amerika'da temsilî demokrasi gelişmeye başladı. Siyasi partiler ortaya çıktı. Oy hakkının genişletilmesi için mücadeleler verildi.

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında pek çok ülkede parlamenter demokrasiye geçildi. Kadınlara seçme ve seçilme hakları verildi. I. Dünya Savaşı ve 1929'da dünyada yaşanan ekonomik bunalımlar demokrasi açısından liberal hakların yetersiz olduğunu gösterdi. Bu dönemden sonra hukuk devleti ve sosyal devlet anlayışlarında gelişmeler oldu.

20. yy. demokrasi açısından çalkantılı bir yüzyıl olmuştur. Zaman zaman Avrupa'da diktatörlükler ortaya çıkmıştır. Fakat özellikle dünyada kalıcı barış ve sürekli bir demokrasiyi gerçekleştirmeyi amaç edinen Birleşmiş Milletler Örgütü, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütlerin geliştirdiği denetim mekanizmaları demokrasi sürecinin hızlanmasına neden olmuştur. Demokrasi ile yönetilen ülkelerin sayısı her geçen gün artmaktadır.

B. DEMOKRASİNİN İLKE VE KURUMLARI

Demokrasi bütün dünyada vazgeçilmez bir ideali, bir özlemi dile getirmektedir. Dünyadaki hemen bütün ülkeler demokrasiyle yönetildiklerini iddia etmektedirler. Fakat birbirlerinden çok farklı ilke, değer, kurum ve uygulamalara sahip olan bu ülkelerin hepsinin demokrasi ile yönetildiklerini düşünmek yanlıştır. Demokrasinin olabilmesi, bir ülkenin yönetim biçiminin demokrasi olarak adlandırılabilmesi için birtakım ilke ve kurumlara ihtiyaç vardır. Bunlardan bazıları seçimler ve temsil, siyasi partiler, çoğulculuk ve katılım ve hukukun üstünlüğüdür.

1. Seçimler ve Temsil

Demokrasinin ilk ortaya çıkışı Yunan site devletlerinde doğrudan demokrasi şeklindedir. Site devletlerinde özgür, ergin ve erkek yurttaşlar, meclise doğrudan katılarak görüşlerini ve kararlarını bildirerek yönetime katılmışlardır. Sayıları çok büyük olmayan Yunan şehir devletlerinde uygulanan bu demokrasi türünün (doğrudan demokrasi) bugün sayıları yüz milyonlarla ifade edilen çağdaş devletlerde uygulanması imkânsızdır. Yarı doğrudan (yarı temsili) demokrasi ya da bazı Avrupa ülkelerinde bir dönem uygulanan "emredici vekâlet sistemi"nin de bugünün çağdaş toplumlarında uygulanabilirliği düşüktür.

Çağdaş toplumlar temsili demokrasi ile idare edilmektedirler. Temsili demokrasi yurttaşların ülke yönetimine belli ölçüde katılmaları ile sağlanır. Bu katılım da seçimler yoluyla gerçekleşir. Demokratik yönetimlerde iktidarın kaynağı ve meşruiyeti halkın mutabakatına (konsensüs=uzlaşma) dayanır. Halk iktidara (yöneticilere) ilişkin tercihini belli aralıklarla yapılan serbest seçimler yoluyla bildirir. Seçim demokratik toplumlar için olmazsa olmaz bir unsurdur. Fakat seçimler hür ve demokratik toplum düzeninin kurulması için yeterli değildir. Tek partili ya da monist rejimlerde seçim gerçek amacından çok uzaktır. Seçimlerin amacına uygun olabilmesi için farklı görüş ve programları savunan siyasi partilerin iktidar yarışına katıldıkları çoğulcu bir toplum yapısının varlığı zorunludur. Böyle toplumlarda seçim siyasi gerginliği azaltır.

Seçimlerle ilgili en önemli sorunlardan biri kimlerin seçmen olabileceğidir. Demokrasi adına verilen mücadelelerin önemli bir kısmını oy hakkının genişletilmesi için verilen mücadeleler oluşturur. Temsilî demokrasi açısından iki tür oy kullanma şekli vardır. Bunlar:

1. Kısıtlı oy: Bu oy kullanma türünde seçmen olmak belli şartlara bağlanmıştır. Kısıtlı oyun en eski türü vergi ödemeye bağlı oy kullanmadır. Bir başka kısıtlı oy yöntemi de yeteneğe bağlı oy kullanmadır. Bu yöntemde oy kullanabilmek belli bir eğitim almış olmayı gerektiriyordu. Kısıtlı oyun bir türü de cinsiyete bağlı oy kullanmadır. Önceleri demokrasilerde kadınlara oy kullanma hakkı verilmemiştir. Kadınlara oy kullanma hakkı ilk önce ABD'nin bazı eyaletlerinde verilmiştir. Daha sonra 1919'da Federal Almanya'da 1928'de İngiltere'de 1944'te Fransa'da ve 1977'de İsviçre'de tanınmıştır. Türkiye'de 5.12.1934 de kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.

Kısıtlı oyun bir türü de ırka dayalı oy kullanmadır.

Pek çok ülkede geçmişte siyah ırka oy kullanma hakkı tanınmamıştır.

2. Genel oy: Halkın seçmen olabilmesi için ırk, servet, cinsiyet, yetenek vb. şart aranmayan oy türüdür. Bu, seçme yeterliliğine sahip olan herkesin oy kullanabilmesi demektir. Seçme yeterliliği genel oyu zedelemeyiz. Seçme yeterliliği anayasalar ile belirlenmiştir. 1982 Anayasası'na göre Türkiye'de 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşı oy kullanabilir. Yalnız, kısıtlı ve kamu hizmetlerinden yasaklı olanlar oy kullanamazlar. Anayasamıza göre bir de seçim günü oy kullanamayacak olanlar vardır. Bunlarda silâh altında bulunan er ve erbaşlar, askeri öğrenciler ve ceza infaz kurumlarında hükümlü bulunanlardır.

Resim 2.3: Oy kullanmak vatandaşlık görevidir

Ülkemizde seçmek bir hak olduğu kadar bir görevidir. Bazı ülkelerde oy kullanmak tercihe bağlıdır. Vatandaş dilerse oy kullanır, dilemezse kullanmaz. Ülkemizde oy kullanmak zorunludur. Oyunu herhangi bir sebep olmaksızın kullanmayanlara para cezası verilir.

Seçimin amacına ulaşmasında gizli oy, açık sayım ve döküm esası çok önemlidir. Anayasaya göre “Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır.” Oyun gizli olması oy kullananların tercihlerini hiçbir baskı altında kalmadan kullanmalarını sağlar. Açık sayım ve döküm seçimlere hile karışmasına, birilerinin vatandaşların oylarını değiştirmesine engel olur.

Ülkemizde genel seçimler sonucunda Türk halkını temsil edecek milletvekilleri seçilir. Her il bir seçim çevresidir. Bazı büyük iller birden fazla seçim çevresine ayrılmıştır. Seçme yeterliliğine sahip kişiler bu seçim çevrelerinden siyasi partilerce aday gösterilebilecekleri gibi, kişiler bağımsız olarak da aday olabilirler. Seçimler sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğine seçilenler Anayasa’nın 80. maddesi gereği “seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ederler.” Seçimlerle ilgili uyuşmazlıkları Yüksek Seçim Kurulu çözüme kavuşturur.

Dünyanın değişik ülkelerinde uygulanan farklı seçim sistemleri vardır. Seçim sistemleri ana başlıkları itibarıyla üçe ayrılabilir.

Bunlar:

1. Çoğunluk sistemi-Nispi temsil sistemi
2. Tek isimli seçim- Listeli seçim
3. Tek turlu seçim- İki turlu seçim

Ülkemizde uygulanan seçim sistemi tek dereceli %10 ülke barajlı d’Hondt (Hond) nispi temsil sistemidir. Ülkemizde uygulanan seçim sistemiyle ilgili en çok tartışılan konulardan birisi %10’luk ülke barajıdır. 1982 Anayasası’nın 67. maddesinde 1995 tarihinde yapılan bir değişiklikle “Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.” ifadesi eklenmiştir. Bu ifadeyle önceden beri uygulanan ülke barajı Anayasal dayanağa kavuşturulmuştur. Siyasi partilerdeki uzlaşma kültürü zayıflığının ülkeye getireceği istikrarsızlığı ortadan kaldırmayı amaçlayan ülke barajı demokratik açıdan bazı olumsuzluklara neden olmaktadır. Bu yolla milyonlarca seçmenin siyasal tercihi parlamento dışında kalmakta temsil olanağından yoksun olmaktadır. Diğer taraftan seçim barajı kaldırılırsa çok sayıda parti parlamentoda temsil edilecek, tek bir partinin iktidara gelmesi imkânsız hale gelecek, hatta iki partinin yetersiz kaldığı durumlar olabilecektir, iktidarı oluşturmak için ikiden çok siyasi partinin uzlaşması gerekebilecektir. Bu ise uzlaşma kültürünün çok zayıf olduğu ülkemizde siyasal, sosyal ve ekonomik istikrarsızlıklara neden olabilecektir.

Seçimlerin birde seçilme boyutu vardır. Ülkemizde milletvekili seçilebilmenin şartları Anayasa’nın 76. maddesinde sayılmıştır. Buna göre;

" On sekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı milletvekili seçilebilir."

En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.

Hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.”

Cumhurbaşkanı seçilebilmek için ise milletvekili seçilebilmek için gerekli şartların yanında kırk yaşını doldurmuş olmak ve yüksek öğrenim görmüş olmak şartları aranır. Milletvekilleri Cumhurbaşkanlığı için aday olabilirler. Milletvekili olmayanlar ise Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle aday gösterilebilirler. Bir kimse, iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.

2. Siyasal Partiler

Siyasi partiler günümüzde siyasi rejimlerin en önemli unsurlarıdır. “Siyasi parti üyelerinin düşünce ve menfaatlerini gerçekleştirmek için iktidarı kısmen ya da tamamen elde etmek amacıyla siyasi hayata katılan teşkilatlanmış bir gruptur.” Siyasi partilerde süreklilik, ülke çapında tam bir örgütlenme, iktidarı kullanma isteği ve seçim yoluyla halk desteğini alma çabası vardır. 1982 Anayasası siyasi partileri “demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları” olarak nitelemiştir. Fakat Anayasada siyasi partinin tanımı yapılmamıştır. Siyasi partilerin tanımı “Siyasi Partiler Kanunu”nda yapılmıştır. Kanuna göre “Siyasi partiler; Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirtilen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak, demokratik bir devlet ve toplum düzeni içerisinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacı güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır”

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı gibi siyasi partilerde iktidarı elde etme çabası vardır. Bu çaba siyasi partileri diğer siyasi oluşumlardan ayıran önemli bir farklılıktır. Modern anlamda siyasi partiler 19.yy. da önce ABD’de sonrada İngiltere’de ortaya çıkmışlardır.

Ülkemizde çok partili siyasal hayata 1945 yılından sonra geçilmiştir. Siyasi partilere ilişkin esas ve usuller 1982 Anayasası ve bu Anayasaya uygun olarak

hazırlanmış olan Siyasi Partiler Kanunu’nda gösterilmiştir. Anayasa’nın 68. maddesine göre “**Vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için on sekiz yaşını doldurmuş olmak gerekir.**

Siyasî partiler, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasî partiler önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürürler.”

“**Siyasi Partiler Kanunu**”na göre bir siyasi partinin kurulabilmesi için “**partiye üye olma yeterliğine sahip en az otuz Türk vatandaşı**” gereklidir. Kanunda belirtilen sayıda kişi bir araya gelerek ve kanunda gösterilen gerekli şeyleri tamamlayarak İçişleri Bakanlığı’na müracaat eder ve bir siyasi partiyi kolayca kurabilirler. Siyasi parti kurmak için istenilen belgelerden bazıları parti isim ve amblemi, partinin tüzük ve programı ve parti kurucusuna ait bilgilerdir. Siyasi partilerin kurulması bu kadar kolay olmasına karşın kapatılmaları çok zordur. Siyasi partiler ancak Anayasada yasaklanmış faaliyetler içinde bulundukları zaman Anayasa Mahkemesinin kararıyla kapatılabilirler. Siyasi partilerin Anayasa ile korunmuş olmalarının nedeni çoğulcu demokrasiyi koruma çabasıdır.

Usulüne uygun olarak kurulmuş her siyasi parti seçimlere katılamaz. Bir siyasi partinin seçimlere katılabilmesi için Siyasi Partiler Kanunu gereğince ya mecliste grubu bulunmalıdır ya da ülke genelinde belli bir örgütlenmeyi tamamlamış olmalıdır. Bir siyasi parti yirmi milletvekiliyle Mecliste grup kurabilir.

Resim 2.4: Halkımızı genel oyla seçilen 600 Milletvekili temsil eder.

Siyasi partilerin çeşitli işlevleri vardır. Bunlardan bazıları:

1. Siyasi partiler toplumdaki dağınık görüş, düşünce ve eğilimlere açıklık kazandırır, farklı düşünce gruplarını ortak noktalar etrafında birleştirerek çok parçalılığı azaltırlar.
2. Siyasi partiler seçimler için aday gösterir ve ülkeyi yönetecek lider kadroları eğitirler.
3. Siyasi partiler halkı eğitirler, ülke sorunlarını halkın gündemine getirerek halkın ülke sorunları konusunda duyarlılık kazanmasını sağlarlar.
4. Siyasi partiler iktidarı kullanarak ülkeyi yönetir.
5. Siyasi partiler iktidarı eleştirir, denetler ve iktidarda bulunanların başına buyruk uygulamalarına engel olurlar.
6. Siyasi partiler halk ile iktidar arasında aracılık yaparlar.
7. Siyasi partiler halkın istek ve beklentilerini zamana yayarak beklentileri gerçekleşmeyen çevrelerdeki gerilim ve huzursuzluğu azaltırlar.

3. Çoğulculuk ve Katılım

Çoğulculuk çağdaş demokrasilerin ön koşuludur. Düşünce ve düşünceyi ifade etme hürriyeti en temel insan haklarından biridir. Çoğulcu demokrasi kültürel tekelciliği dışlar. Demokratik toplumlarda bireyler arasındaki tek benzerlik farklı oluşlarıdır. İnsanlar farklı felsefi ya da siyasi düşüncelere sahip olabilirler. Farklı kültürlerden gelebilirler. Farklı dinlere inanabilirler. Yaşam tarzlarıyla, giyim kuşamlarıyla, inanç ve değerleriyle çok farklı özellikler gösterebilirler. Sahip oldukları inanç ve düşünceleri başkalarıyla paylaşmak isteyebilirler. Çoğulcu demokrasi, hiçbir inancı, hiçbir felsefi görüşü, kültürü ya da dini bastırmaya, ortadan kaldırmaya çalışmaz. Hiç kimseyi başkası gibi davranmaya, başkası gibi düşünüp yaşamaya zorlamaz.

Çoğulcu demokrasi tek tip toplum yaratma dayatmasına karşıdır. Tarihte tek tip toplum yaratma gayreti içinde olan çeşitli diktatörler olmuş ve bu diktatörler ülkelerine ve halklarına büyük zararlar vermişlerdir. Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan Jakobenler, Almanya'da Hitler, Rusya'da Stalin, İtalya'da Mussolini, İspanya'da Franco tek tip toplum yaratma hayaliyle büyük insan hakları ihlallerine, savaş ve acılara yol açan diktatörlerden bazılarıdır.

Demokratik toplumdaki çoğulculuğu bir otomobile benzeterek açıklayabiliriz. Nasıl ki bir otomobil birbirlerinden farklı özellik ve şekillerdeki binlerce parçanın bir araya gelmesinden oluşmuş bir bütündür, demokratik toplumda aynı şekilde farklı özelliklere sahip parçalardan oluşmuş mükemmel bir bütündür. Nasıl ki bir otomobilin her bir parçasının farklı bir işlevi varsa, bir parça bir diğerinin yerini tutamıyorsa, toplumdaki her bireyin de farklı bir işlevi vardır. Hiçbir birey toplumdaki bir başkasının yerini tam olarak dolduramaz. Bir makinede kullanılan bir vidayı perçin yerine kullanmaya çalışmak o parçayı aslından ve özelliğinden uzaklaştırmak olduğu gibi demokratik toplumdaki bir bireyi başkası gibi düşünmeye başkası gibi davranmaya zorlamak o kişiyi kişisizleştirir. İkiyüzlü ve sahtekâr yapar.

Çoğulcu demokrasi hoşgörüyü ve farklılıklara saygıyı gerektirir. Toplumdaki herkes farklı kültürel kimliklere, farklı inanç ve düşüncelere saygıyla yaklaşabilmelidir. Bunun için devletin de farklılıklara eşit mesafede olması gerekir.

Demokratik toplumda bireyler çoğulculuğun bir gereği olarak siyasi partiler, sendikalar, dernekler gibi sivil kitle örgütlerinde örgütlenerek iktidarı elde etme ya da iktidara etki etme yarışına girebilirler.

Resim 2.5: Çoğulcu demokrasi örgütlenme hakkını korur.

Çoğulculuğun bir anlamı da iktidarı elde etme yarışına giren ve farklı plan ve programlara sahip birden fazla siyasi partinin olmasıdır. Demokrasi bir iktidarı elde etme yarışıdır. Toplumun çoğunluğunun destek verdiği siyasi parti iktidara gelir ve ülkeyi yönetir. Tek partili demokrasilerde ya da tek bir görüşün egemen olduğu toplumlarda çoğulculuktan bahsedilemez.

Burada gözden kaçırılmaması gereken bir nokta çoğulculuk ve çoğunlukçuluğun aynı şeyler olmadığıdır. Çoğulculuğun gereği olarak çoğunluğu oluşturanın yönetme hakkı vardır. Fakat bu çoğunluğun, azınlıkta kalanların haklı, demokratik ve gerçekleştirilebilir taleplerini göz ardı etmeleri anlamına gelmez. Aksi halde bir çoğulculuk değil çoğunluk hegemonyası söz konusudur. Demokrasi konusunda toplumdaki en önemli yanlış algılamalardan birisi de budur. Toplum faydacı bir anlayışla çoğunlukta olanın haklı olacağını ve her istediğini yapabileceğini düşünmektedir. Dört kişinin çalıştığı bir iş yerinde insanların odada sigara içilip/içilmemesi konusunda oylama yaptıklarını ve üç kişinin sigara içilmesi yönünde oy kullandığını düşünün. Demokrasideki yanlış algılama gereği insanlar orada sigara içilmesinin doğru ve

demokrasiye uygun olduğunu düşüneceklerdir. Hâlbuki bu durumda orda yaşayan ve sigara içilmesini istemeyen kişinin sağlığı tehlikeye atılmış olacaktır. Demokratik toplumlarda sayıları ne denli az olursa olsun toplumun genelinden farklı istek ve beklentileri olan grupların da istekleri gerçekleştirilir. İmkânlar ölçüsünde farklı istek ve beklentiler için çözümler üretilir.

Çoğulculuğun gereği olarak demokratik toplumlarda bireyler iktidara etki etmek, iktidarı denetlemek için sivil toplum örgütlerinde bir araya gelirler. Dernekler, sendikalar vb. sivil toplum örgütleri demokrasiler için olmazsa olmazlardır. Demokratik devlet insanların bu tip örgütlenmeler içinde olmalarını engellemez, tam tersine destekler.

Çoğulculuğun çoğunlukçuluğa dönüşmemesi kuvvetler ayrımıyla mümkündür. Kuvvetler ayrımı devlet erkinin paylaşılması demektir. **Demokratik bir toplumda kuvvetler ayrımı çeşitli yollarla gerçekleşir. Birincisi yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrı olması ve birbirlerinin alanına müdahale etmemesidir. Buna yatay kuvvetler ayrımı denir.** Fakat bütün parlamenter sistemlerde hükümeti kuracak yeterliliğe sahip siyasi parti, yasama ve yürütme erklerini birlikte kontrol edebilmekte, bu durum da kuvvetler ayrılığını güçleştirmektedir. Bir diğer kuvvetler ayrılığı merkezi idareden yerel yönetimlere doğru olan dikey kuvvetler ayrımıdır. Bütün idari mekanizmaları elinde bulunduran güçlü bir merkezi yönetim çeşitli demokratik sıkıntılara yol açabilir. Yetki yukarıdan aşağıya doğru paylaşılsa her kademedeki insanlar kendileriyle ilgili konularda fikir ve görüşlerini belirterek demokratik karar alma mekanizmasına katılabilirler. Böylece güç, yöneten ve yönetilenler arasında paylaşılmış olur.

4. Hukukun Üstünlüğü

Hukuk Devleti deyimi ilk defa 19.yy. ortalarında Almanya’da kullanılmış olan “Rechtsstaat” kelimesinden gelmektedir. Fransızcada “Etat de Droit” sözcüğü hukuk devleti karşılığı olarak kullanılır. Anglo Sakson ülkeleri başta olmak üzere pek çok ülkede de “rule of law” “hukukun üstünlüğü” ifadesi tercih edilmektedir. Hukuk devleti ile hukukun üstünlüğü ifadeleri arasında kayda değer bir farklılık bulunmamaktadır. Hatırlayacağınız gibi “Hukuk Devleti ve İnsan Hakları” başlığı altında hukukun üstünlüğünün ne olduğu, bir hukuk devletinin hangi nitelikleri taşıması gerektiği ayrıntısı ile ele alınmıştır. Burada kısa bir hatırlatma yeterli olacaktır.

Bir devlette yasaların yasama, yürütme ve yargı organlarını bağlaması, temel hak ve özgürlüklerin anayasal güvenceye kavuşturulması, devlet erklerinin birbirlerinin alanına müdahale etmemesi, yasaların anayasa ve insan haklarına uygun olması, kişilerin hukuk önünde eşit olmaları, yargının hür ve bağımsız olması durumuna hukukun üstünlüğü adı verilir.

C. TÜRKİYE’DE DEMOKRATİKLEŞME HAREKETLERİ VE İNSAN HAKLARI

Türkiye Cumhuriyeti’nin içinden çıktığı Osmanlı Devleti mutlak monarşi ile yönetiliyordu. Osmanlı Devleti diğer bütün devletler gibi çevresinde olup biten gelişmelere kayıtsız kalmamış / kalamamış, değişimi arzulamış / değişime zorlanmıştır. Osmanlı toplum yapısında iç ve dış etmenlere bağlı olarak ortaya çıkan ve giderek hız kazanan değişimler, 16. yy. sonlarından itibaren geleneksel Osmanlı siyasi ve idari düzeninde bozulmalara yol açmıştır. Özellikle Rönesans ve Reform hareketleri ve 1789 Fransız İhtilali sonucunda çoğu dış güçlerin etkisi ile ortaya çıkan ayrılık hareketleri Devleti siyasi ve idari açıdan güçlü kılacak bazı tedbirleri ve yenileşme hareketlerini beraberinde getirmiştir. Başlangıçta Padişahlardan kaynaklanan ıslahat (yenileşme) hareketleri daha sonraları 19.yy. ortalarına doğru modern anlamda hukukun üstünlüğüne dayalı bir devlet düzeni arayışlarına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti’nde ve daha sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde demokratikleşme ve insan hakları alanında sağlanan gelişmeler Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası gelişmeler olarak iki başlıkta ele alınabilir.

1. Cumhuriyet Öncesi Gelişmeler

Nizam-ı Cedit

Osmanlı Devleti’nde yenileşme hareketlerini başlatan III. Selim olmuştur. III. Selim yaptığı çalışmalarla Osmanlı Devleti’ni Batı uygarlığının seviyesine çıkartmak istemiştir. Yaptığı yenilikler içerisinde demokrasi açısından bir gelişme sayılabilecek olan, devlet yönetimine “meşveret” usulünün getirilmesidir. Kararların Meşveret Meclisi (danışma meclisi) adı verilen bir mecliste görüşülerek alınması meşrutî yönetim yönünde atılmış bir adım olarak görülebilir.

Resim 2.6: Osmanlı devleti III. Selim’e kadar geleneksel yapısını korumuştur.

Sened-i İttifak

Osmanlı merkezi yönetiminin gücünün giderek zayıflaması İmparatorluk toprakları içindeki bazı hanedan üyeleri ve ayanların kendi topraklarında adeta bağımsız bir biçimde, başlarına buyruk olarak hareket etmelerine neden olmuştu. Bu durumu ortadan kaldırmak amacıyla Padişah II. Mahmut döneminde Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın çabalarıyla bazı ayan ve hanedan üyeleriyle Devlet arasında Ekim 1808'de Sened-i İttifak adı verilen bir belge imzalanmıştır. Ahlaki ve dini yaptırımından başka hiçbir bağlayıcılığı olmayan bu belge, pratikte hiç uygulama alanı olmasa da Osmanlı Devleti'nde padişahın yetkilerini sınırlayan, padişahı belli yönde davranmaya zorlayan ilk belge olması açısından Türk Anayasacılık hareketlerinde önemli bir yere sahiptir.

Resim 2.7: Mustafa Reşit Paşa

Gülhane Hattı Hümayunu

3 Kasım 1839'da **Padişah Abdülmecit** döneminde Mustafa Reşit Paşa'nın katkısıyla bir bildiri hazırlanmıştır. **Gülhane Hatt-ı Hümayunu** adı verilen bu belgenin hazırlanmasında ve kabul edilmesinde Batılı büyük devletlerin yanı sıra Batıda eğitim görmüş ve yenileşme isteği duyan Osmanlı aydınlarının da payı vardır. Bu ferman ile Osmanlı topraklarında yaşayan Müslüman ve gayrimüslimlere eşit haklar tanınması, herkese can, mal, ırz ve namus güvenliği sağlanması, vergi, askerlik ve yargı alanlarında yeni düzenlemeler getirilmesi ön görülmüştür. Belgenin önemi Padişahın yetkilerini tek taraflı olarak kısıtlayacağına söz vermesinden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde İslam hukuku yanında Batı hukukuna ait kurum ve kurallarda oluşmaya başlamıştır.

Islahat Fermanı

Batılı Devletlerin baskı ve dayatmaları sonucunda 1856 yılında kabul edilen Islahat Fermanı gayrimüslimlerle Müslümanlar arasında hak, vergi, askerlik, eğitim, kamu hizmetlerine katılma gibi konulardaki farklılığı ortadan kaldırmak istemiştir.

Meşrutiyet Dönemi

Tanzimat Dönemi'nde yetişen devlet adamları ve aydınlar Batılı anlamda bir anayasanın oluşturulması gerektiğini savunmuşlar ve bu yönde aktif çabalar harcamışlardır. Bu çabaların sonucu olarak meşrutiyet ilan edilmiştir.

Birinci Meşrutiyet

Birinci Meşrutiyet Dönemi 23 Aralık 1876'da Kanuniesasi'nin ilan edilmesiyle başlar. Mithat Paşa'nın zorlamaları sonucu kurulan Anayasa Komisyonu, 1875 tarihli Fransız Anayasası ve 1831 tarihli Belçika Anayasası'ndan esinlenerek bir anayasa taslağı hazırlamıştır. Anayasa taslağı "Bakanlar Kurulunda" görüşülerek dönemin padişahı II. Abdülhamit'e sunulmuştur. Padişah Anayasa'da kendi hükümlerlik alanlarını güçlendirecek bazı değişiklikler yaptıktan sonra Anayasa'yı kabul etmiştir. 1876 (Hicri 1293) Kanuniesasi'si olarak da bilinen ilk Osmanlı Anayasası meşrutiyet sistemi gerçekleştirmekten uzaktır.

Padişah 93 Harbi olarak da bilinen Osmanlı Rus savaşını bahane ederek 1878 de meclisi kapatmış ve Osmanlı Devleti 1909 yılına kadar süren bir istibdat devrine girmiştir.

1876 Anayasasının özellikleri

- Osmanlı Devletinin monarşik ve teokratik niteliğini değiştirmemiştir.
- Anayasa ile "**Meclis-i Umumi**" adında bir meclis kurulmuştur. Meclis-i Umumi "**Meclis-i Ayan**" ve **Meclis-i Mebbusan**" adında iki meclisten oluşmaktadır. Meclis-i Ayan üyeleri Padişah tarafından atanırken, Meclis-i Mebusan'ın üyeleri halk tarafından seçilmiştir.
- Yasa önerisi vermek Bakanlar Kuruluna aitti ve yasalar padişah onaylamadıkça geçerlik kazanamıyordu.
- Padişaha parlamentoyu toplantıya çağırma ve feshetme yetkisi tanınmıştı.
- Hükümetin siyasal sorumluluğu parlamentoya değil padişaha karşı idi.
- 1876 Anayasası'nın genel haklar kısmında önceki fermanlarda kabul edilmiş olan bazı haklar kabul edilmişti. Bunların başlıcaları; kanun önünde eşitlik, kişi dokunulmazlığı, basın özgürlüğü, ticaret serbestliği, eğitim özgürlüğü, dilekçe hakkı, kamu hizmetlerine girme hakkı, angarya yasağı, mal güvenliği ve vergi adaleti idi.

İkinci Meşrutiyet

İkinci Meşrutiyet 23 Temmuz 1908'de Abdülhamit'in baskılar üzerine meclisi toplantıya çağırmasıyla başlamıştır. Bu dönemde yeni bir anayasa yapılmak yerine mevcut anayasa üzerinde değişiklikler yapılmıştır. Padişahın yetkileri azaltılmış hak ve özgürlüklerin kapsamı genişletilmiştir.

Son Osmanlı Meclisi İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgal etmesinden sonra 1920'de Padişah Vahdettin tarafından kapatılmış ve böylece Osmanlıda demokratikleşme çabaları sona ermiştir.

Osmanlıda parlamenter sisteme geçilemeyişinin çeşitli nedenleri vardır. Fakat bunlardan ikisi dikkat çekicidir. Bunlardan ilki demokrasiye geçme çabalarının geniş halk kesimlerine dayanmaması sınırlı bir grup aydının çabaları sonucu olması, diğeri ise demokrasiye geçme denemelerinin imparatorluğun çöküş dönemine denk gelmiş olmasıdır.

Resim 2.8: Son Osmanlı Padişahı Vahdettin

2. Cumhuriyet Dönemi

Atatürk'ün işgal altındaki vatanı kurtarmak amacıyla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a gitmesiyle kurtuluş dönemi başlamış oldu. Atatürk Amasya Genelgesiyle, Erzurum ve Sivas kongreleriyle yeni kurulacak Türk devletinin hangi niteliklere sahip olacağının işaretlerini veriyordu.

Atatürk Heyet-i Temsiliye'nin başkanı sıfatıyla Anadolu'daki bütün komutanlıklara ve valiliklere bir genelge göndererek olağanüstü yetkilere sahip yeni bir meclisin Ankara'da toplanabilmesi için seçim yapılmasını istedi. Anadolu'dan seçilen temsilcilerden oluşan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi adı verilen bu meclis 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplandı. Meclisin yaptığı ilk işlerden biri hükümet kurmak olmuştur. Hükümet meclisin içinden ve meclisin oylarıyla seçilmiştir. Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkisini kendi bünyesinde toplamıştır.

Resim 2.9: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk binası

1921 Anayasası

TBMM açılışından dokuz ay sonra bir Anayasa yaparak yürürlüğe koydu. 1921 tarihinde yayınlanan “**Teşkilat-ı Esasi Kanunu**” 24 maddeden oluşuyordu. 21 Anayasası güçler birliğine dayalı bir meclis hükümeti sistemini benimsemiştir. Hükümet meclis içinden seçiliyordu ve meclis başkanı hükümetin de başkanı oluyordu. Anayasa egemenliğin millete ait olduğu ve egemenliğin meclis eliyle kullanılacağı anlayışını benimsemişti. Bu anayasada yargıdan bahsedilmemiş, padişahlık ve hilafet sorunu çözüme kavuşturulmamıştır. Anayasa’da hak ve özgürlüklere yer verilmemiştir.

İl		<p>Türkiye Cumhuriyeti</p> <p>TAPU SENEDİ</p>		Fotoğraf			
İlçesi							
Mahalle							
Köyü							
Bulvarı							
Mevki							
Satış Desceli		Pafta No:	Ada No:	Parsel No:	Alan (m ²)		
SATILAMAZ		1923	1	780.576 km ²			
DAYANILAN	İhtilâfı	Vatan					
	Serisi	Misak-ı Milli					
	Edinme Sebebi	İstiklâl savaşı					
		<p>Şerhler: Bu Parsel bir bütündür bölünemez,parçalanamaz,satılamaz.</p>					
	Sahibi	70 milyon T.C. Vatandaş.					
Gidatlar		Tarifi	Gül No	Sahibi No	Sıra No	Tarih	Gözet
Gül No							Gül No
Sahibi No		Siklime Uygunluk					Sahibi No
Sıra No							Sıra No
Tarih		NOT : - Nakliyat gıda ve bakiye ve yerleri için bakiye nakliyatı yapılmıştır. - İhtilâf ve ihtilâfın giderilmesi için nakliyatı yapılmıştır. (T.C. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü)					Tarih

Resim 2.10: Misakımillî sınırları içinde vatan bir bütündür

29 Ekim 1923'te çıkartılan 364 sayılı yasayla Cumhuriyet ilan edilmiş, 1921 Anayasası'nda değişiklik yapılarak Anayasa'ya “ Türkiye devletinin yönetim biçimi cumhuriyettir.” ibaresi eklenmiştir. 1924 Anayasası çıkartılana kadar yürürlükte kalan 1921 Anayasası döneminde demokratikleşme açısından önemli üç kanun çıkartılmıştır. Bunlar “hilafetin kaldırılması”, “milletvekilliği ve askerliğin aynı kişide birleşmeyeceğine dair yasa” ve “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” (eğitimin birleştirilmesi) dur.

1924 Anayasası

İkinci meclis tarafından hazırlanarak kabul edilen 1924 Anayasası bazı değişiklikler geçirerek 1961 Anayasası yapılarına kadar yürürlükte kalmıştır.

Anayasanın Özellikleri:

- Devletin temel niteliğinin Cumhuriyet olduğunu söylemiştir.
- Meclis üstünlüğüne dayalı bir anayasadır.
- Güçler birliği ilkesi benimsenmiştir.
- Yargı yetkisini bağımsız mahkemelere bırakmıştır.
- Yasaların Anayasa'ya aykırı olamayacağını söylemiş fakat bir denetim öngörmemiştir.
- Temel haklar ve özgürlüklere sınırlı biçimde yer vermiştir.
- Ekonomik ve sosyal haklara ayrıntılı biçimde yer vermemiştir.
- Temel hakların güvenceye kavuşturulması yönünde bir düzenlemeye gidilmemiştir.

Anayasa'da yapılan değişiklikler:

- 10 Nisan 1928'de Anasadan “Devletin dini İslamdır” ibaresi çıkartılmıştır.
- 5 Ocak 1934'te kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.
- 5 Şubat 1937'de yapılan bir değişiklikle laiklik devletin nitelikleri arasında sayılmıştır.

1924 Anayasası döneminde çok partili siyasal hayata geçiş denemeleri olmuş ancak uzun süre başarılamamıştır. 1945'te Millî Kalkınma Partisi, 1946 yılında Demokrat Parti kurulmuş ve çok partili dönem başlamış. İlk seçimler 1946'da yapılmıştır.

1961 Anayasası

Türkiye'de demokratikleşme açısından 1961 Anayasası özel bir yere sahiptir. Anayasa ile kuvvetler ayrılığı getirilmiştir. Temel haklar ve özgürlükler başlığı altında hak ve özgürlükler çağdaş demokrasilere uygun bir biçimde düzenlenmiş, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması güçleştirilmiştir. Yasaların Anayasa'ya uygunluğu için yargısal denetim getirilmiştir. Laiklik, sosyal devlet ve hukukun üstünlüğü Cumhuriyetin nitelikleri arasında sayılmış, insan haklarına dayalı devlet anlayışı benimsenmiştir.

Temel hak ve özgürlüklere evrensel değerlere uygun olarak yer veren ve hakların kısıtlanmasını zorlaştıran 1961 Anayasası'nın oluşturduğu özgürlükçü ortam bazı çevrelerce kötüye kullanılmaya çalışılmış, o dönemde dünyadaki kutuplaşmayla birleşen bu durum ülkede bir anarşi ve terör ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Tırmanan toplumsal olaylar sonucu 1971'de bir muhtıra yayınlanarak demokrasiye müdahale edilmiş Anayasayla sağlanan hakların geri alınması yoluna gidilmiştir. Bu kısıtlamalar ve diğer Anayasa değişiklikleri mevcut sorunları ortadan kaldırmayınca Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koyarak demokrasiyi askıya almıştır. Askeri yönetim döneminde hazırlanan ve 7 Kasım 1982 günü referanduma sunulurken kabul edilen 1982 Anayasası halen yürürlüktedir.

1982 Anayasası

1982 Anayasası temel ilkeleri bakımından bazı farklılıklar içermekle birlikte 1961 Anayasası'na benzemektedir.

Farklılıkları:

- Çift meclis sisteminin kaldırılması
- Temel hak ve özgürlükler için getirilen sınırlamalar artırılarak devletin ön plana çıkarılması
- Geçiş dönemi öngörmesi

1982 Anayasası yapılışından günümüze pek çok değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler demokrasi ve insan hakları açısından olumlu kabul edilebilecek değişikliklerdir.

Ç. DEMOKRATİK YÖNETİMLERDE İNSAN HAKLARININ GERÇEKLEŞTİRİLMESİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Demokratik toplumlarda, özellikle demokratikleşmeyi henüz tamamlamamış olan toplumlarda insan haklarının gerçekleştirilmesi konusunda çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar çeşitli nedenlere dayandırılabilir. Bunlar:

1. Geleneklerden Kaynaklanan Engeller

Bir toplumda yerleşik bulunan ve yanlış olarak nitelendirilen töreler, gelenek ve görenekler, yanlış dini inanışlar değer yargıları ve alışkanlıklar demokrasi ve insan haklarının gerçekleştirilmesinin önündeki en büyük engellerdendir. Özellikle ülkemiz gibi geleneksel yapısını koruyan ülkelerde bu durum çeşitli sıkıntılar doğurmaktadır. Örnek vermek gerekirse, 1982 Anayasası'nda “**kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir**” ibaresi bulunmasına ve Anayasanın bu hükmü doğrultusunda başta Medeni Kanun olmak üzere pek çok yasada kadın erkek eşitliğini sağlayacak düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen töre ve gelenekler kadın ve erkek arasında gerçek bir eşitliğin kurulmasına engel olmaktadır. Toplumumuzda kadın ve çocuğa karşı aile içi şiddetin var olduğu bilinen bir gerçektir. Kadınlar bazı bölgelerimizde miras hakkından mahrum bırakılmakta ve okula gönderilmemektedir. Töre cinayetleri, kan davaları halen devam etmektedir. Bütün bunların nedeninin toplumdaki yanlış anlayışlar gelenek ve töreler olduğu söylenebilir.

2. Eğitimsizlik

İnsan hakları yalnızca yasal düzenlemeler yoluyla gerçekleşmez. İnsan hakları ancak insanların bunları bilmesi ve onları kullanma ve koruma bilincine varması sonucu gerçekleştirilebilir. İnsan hakları bilgisi doğuştan gelmez, ancak bunlar öğretilirse bilinir. Öğretilmeden bu haklara saygı gösterilmesi de beklenemez. Bir “insan hakkı” olarak “insan hakları eğitimi” de demokrasinin olmazsa olmaz koşullarından biridir. Bugün demokratik yönetimlerde insan haklarının gerçekleşmesinin önündeki en büyük engellerden biride eğitimsizliktir.

Kendi haklarını kollama ve başkalarının haklarına saygılı olma bilinci kişilere ancak eğitim yoluyla kazandırılabilir. Eğitimli insanlar hakları çiğnendiğinde tepki gösterebilirler. Eğitimli kamu görevlileri de yasalara ve adalete uygun davranır, hizmette ayrımcılık yapmazlar. Eğitimli insanlar çevreyi korur, başkalarını rahatsız etmezler. Eğitimli insanlar ülkelerinin geleceği ile ilgili çözümler üretebilir ve siyasal tercihlerini kullanırken ülke çıkarlarını korurlar.

Siyasal bir sistem olarak demokrasinin uygulanması hoşgörüye (tolerans) bağlıdır. Tolerans bir duygu, düşünce, eylem ya da fikre saygı göstermekten çok bunlara sahip olan kişilerin haklarına saygı göstermek olarak anlaşılabilir.

Hoşgörü sahibi olan kişi kendinden farklı inanç, kanaat ve fikirlere sahip olan kişilere saygıyla yaklaşır. Bu kişilerin haklarını kullanmasına engel olmaz.” Fakat tolerans sınırsız değildir. Başkalarının haklarını ortadan kaldırmaya yönelik davranışlar hoş görülemez. Kişilerin tolerans kazanabilmesi, hoşgörülü kişiler olabilmesi, genel olarak bir etik eğitimi ile ilgilidir. Hoşgörü kültürü kişilere eğitim yoluyla kazandırılabilir. Hoşgörüsüzlüğün egemen olduğu toplumlarda kavga ve kargaşa hâkimdir.

3. Devletin Ekonomik Olanakları

Devletin ekonomik olanaklarının yetersiz olması da demokrasi ve insan haklarının gerçekleşmesinin önündeki önemli engellerden biridir. Devletin eğitime, sağlığa, istihdam oluşturacak yatırımlara vb. yeterli kaynak aktaramaması ülke insanların bazı temel haklarının gerçekleşmesini imkânsız kılar.

4. Kamu Düzeni ve Temel Haklar Arasındaki Dengenin Kurulamaması:

Bazen bir ülkede Anayasa ile vatandaşlara verilmiş olan temel hak ve hürriyetler çeşitli çevrelerce kamu düzenini bozmak, Anayasal düzeni ortadan kaldırmak, ülkeyi bölmek ve parçalamak, ülkede istikrarsızlık ve terör ortamı yaratmak amacıyla kullanılmak istenebilir. Devlette böyle durumlarda demokrasiyi zedeleyen temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldıran tedbirlere başvurulabilir. Bazen de devlet toplumsal olayları bastırmak için insan haklarına aykırı yöntemlere başvurulabilir. Devletin, diğer bir deyişle devlet erkini elinde bulunduranların bu türden olaylar karşısında bilinçli olması

toplumu provoke eden (kışkırtan) çevrelerle vatandaşları özenle birbirinden ayırmaya çalışması gerekir. Aksi durumda bütün bir toplumu istikrarsızlık unsuru olarak görüp baskıcı yöntemlere başvurmak demokrasinin doğasıyla bağdaşmayacak bir durumdur.

5. Yöneticilerin Kendi Güçlerini Arttırmak İstemeleri

Demokratik yönetimlerde devlet erkini elinde bulunduran yöneticiler, bazen kamudan aldıkları güçle topluma hizmet etmek yerine kendi çıkarlarını ve konumlarını güçlendirmeye yönelebilirler. Hemşehricilik, düşünce ayrımcılığı, torpil, adam kayırma, rüşvet gibi kanun dışı ve gayri ahlaki uygulamalar demokrasinin gerçekleşmesi önündeki engellerdir.

D. YAŞAM BİÇİMİ OLARAK DEMOKRASİ

Demokrasi, salt bir yönetim biçimi ve siyasal sistem olmanın ötesinde aynı zamanda bir yaşam biçimidir. Hatta yaşam biçimi olarak demokrasi yönetim biçimi ve siyasal sistem olarak demokrasinin üstündedir denilebilir. Demokratik bir yaşam tarzını benimsememiş, günlük eylemlerinde demokrasiye uygun olmayan davranışlarda bulunan, hoşgörüsüz bireylerden oluşan bir toplumda yönetim biçimi olarak demokrasinin bütün kurum ve kurallarıyla gerçekleşmesi imkânsızdır.

Demokrasi bilinci toplumun vazgeçilmez kurumlarından biri olan ailede başlar. Aile içinde anne ve babanın demokratik davranışları çocuklara demokrasi bilincinin kazandırılmasında son derece önemlidir. Anne ve babanın aile için alacakları kararları birlikte ve çocuklarla konuşarak almaları, ailenin geleceğiyle ilgili kararlarda çocuklara söz hakkı tanınması, aile bireylerine kendileriyle ilgili durumlar için tercih hakkı tanınması, bütün toplumlarda demokrasinin gerçekleştirilmesi için bir başlangıç noktası olmalıdır.

Resim 2.11: Aile demokrasi bilincinin kazandırılmasında vazgeçilmez bir kurumdur.

Kişilerin yönetime katılmaları yalnızca seçimler, siyasi partiler ve parlamento aracılığı ile olmaz. Okulda, işyerinde, ailede, arkadaş gruplarında kısaca toplumun her kesiminde kişiler kendilerini ve toplumu ilgilendiren kararların alınmasında söz sahibi olmalı düşüncelerini ve eleştirilerini söyleyebilmelidir. Bir yaşam biçimi olarak demokrasinin hayata geçmesi için yönetilen değil yönetimde söz sahibi olan vatandaşlar olmalıyız.

Demokrasi hoşgörüyü gerektirir. Farklı düşüncelere sahip, başka dinlere inanan, farklı ırklara mensup, ayrı dilleri konuşan insanlar demokrasi kültürü içinde birbirlerine hoşgörüyle bakabilmelidir. Kendi gibi olmayanlara yaşam şansı tanımayan insanlardan oluşan bir toplumda demokrasinin yerleşmesi kökleşmesi imkânsızdır. Demokrasi ancak hoşgörünün bir yaşam biçimi haline getirilebilmesiyle mümkün olur.

Demokrasi başkalarının haklarına saygı duymayı ve kendi haklarını koruma bilincini gerektirir. Başkalarının haklarını kolayca çiğneyebilen ya da hakları çiğnendiği durumlarda pasif kalan vatandaşlardan oluşan bir toplum demokratikleşemez. Bu nedenle demokratik toplumların vatandaşları başkalarının haklarına saygı göstermeyi bir yaşam biçimi haline getirmeli, hakları çiğnendiği durumlarda gerekli demokratik mücadeleyi yürütmeyi bilmelidir.

Demokrasi kültürünün gelişmesinde sivil toplum örgütleri çok önemli bir yere sahiptir. Bireylerin görüşlerini paylaştığı, güçlerini birleştirdiği yerler olan sivil toplum örgütlerinin demokrasinin geleceği açısından önemi büyüktür. Demokrasi bilincine sahip her vatandaş ilgi alanlarına uygun sivil toplum örgütleri içinde aktif yer almalıdır. Kişiler yöneticilerin yaptıklarını takip etmeli, bir yanlılıkla karşılaştıkları zaman kendi başlarına ya da sivil toplumla birlikte bir mücadele vermelidirler.

Sonuçta demokrasi bir siyasal sistem olduğu kadar bir yaşam tarzı ve yaşama felsefesidir. Toplumdaki bireyler demokratik tutum ve davranışlar kazanmalı bu tutumları içselleştirmelidirler.

ÖZET

Eski Yunancada “demos” sözcüğü halk, “krasi” sözcüğü ise iktidar ya da egemenlik anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda demokrasi sözcüğü “halk iktidarı”, “hak egemenliği” anlamlarına gelmektedir. Demokrasinin ilk uygulamaları Yunan site devletlerinde doğrudan demokrasi şeklinde olmuştur. Daha sonra Roma İmparatorluğu ile birlikte demokrasi giderek ortadan kalkmış ve ortaçağ boyunca demokrasiyle yönetilen devlet olmamıştır.

15. yüzyılda ortaya çıkan Rönesansla birlikte insana verilen değer artmış ve insanın onur ve değerini koruyacak devlet arayışları yoğunlaşmıştır. Bu arayışlar ve toplumsal mücadeleler, insan hakları düşüncesinin gelişmesine ve insan haklarına ulusal belgelerde yer verilmesine yol açmıştır. 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında Batıda temsilî demokrasinin ilk uygulamaları başlamıştır.

Bir ülkenin yönetim biçiminin demokrasi olarak adlandırılabilmesi için birtakım ilke ve kurumlara ihtiyaç vardır. Bunlardan bazıları seçimler, temsil, siyasi partiler, çoğulculuk, katılım ve hukukun üstünlüğüdür.

Temsilî demokrasilerde halk, egemenlik hakkını seçtiği temsilciler aracılığı ile kullanır. Seçimlerin amacına uygun olarak yapılabilmesi için iktidar yarışına katılan farklı plan ve programları savunan siyasi partilerin varlığı kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu da ancak çoğulcu demokrasi ile mümkün olabilir.

Türkiye’de demokratikleşme hareketleri Türkiye Cumhuriyeti’nin içinden çıktığı devlet olan Osmanlı Devleti döneminde başlamıştır. Osmanlı Devleti mutlak monarşiyle yönetilen bir devlettir. 1808’de imzalanan Sened-i İttifak isimli belge Osmanlıda Padişahın yetkilerini sınırlayan ilk belgedir. Daha sonra demokratikleşme çabaları Tanzimat ve Islahat Fermanları, I. ve II. Meşrutiyetle sürdürülmüş ancak çeşitli nedenlerle Osmanlı Devletinde demokrasiye geçilememiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nde demokratikleşme çabaları Atatürk ile hız kazanmıştır. TBMM’nin açılması, 1921 Anayasası’nın kabul edilmesi, Cumhuriyetin ilanı, saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, laiklik ilkesinin kabul edilmesi vb. çalışmalar Türkiye’de demokratikleşme mücadelesinin temelini oluşturmuştur.

TEST II

1. Ülkemizde uygulanan seçim sistemi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) çoğunluk sistemi
 - b) nispi temsil sistemi
 - c) iki turlu seçim sistemi
 - d) karma seçim sistemi
2. Milli Egemenlik İlkesi ilk önce aşağıdakilerden hangisinde yer almıştır?
 - a) 1921 Anayasası
 - b) 1924 Anayasası
 - c) 1961 Anayasası
 - d) 1982 Anayasası
3. Ülkemizde genel seçimlerde uygulanan % 10'luk ülke barajı aşağıdakilerden hangisini **güçleştirir**?
 - a) yönetimde istikrarın sağlanmasını
 - b) hükümetin oluşmasını
 - c) temsilde adaletin sağlanmasını
 - d) TBMM'nin çalışmasını
4. Laiklik ilkesi devlet sistemimize hangi yıl girmiştir?
 - a) 1921
 - b) 1924
 - c) 1932
 - d) 1937
5. Aşağıdakilerden hangisi hukukun üstünlüğünün gereği **değildir**?
 - a) temel hak ve özgürlüklerin Anayasal güvenceye kavuşturulması
 - b) seçimlerde nispi temsil sisteminin uygulanması
 - c) kanunların anayasaya uygun olarak hazırlanması
 - d) yasaların yasama, yürütme ve yargı organlarını bağlaması

6. Bir ülkede farklı fikir ve düşüncelerin olması, kişilerin kendi düşüncelerine uygun sivil toplum kuruluşlarında örgütlenebilmeleri ve iktidar yarışına farklı fikirlere sahip siyasi partilerin katılabilmesi en çok aşağıdakilerden hangisiyle ilgilidir?
- laiklik devlet ilkesi
 - hukukun üstünlüğü
 - Anayasanın bağlayıcılığı
 - çoğulcu demokrasi
7. Aşağıdakilerden hangisi demokrasinin gerçekleşmesi için bir engel değildir?
- temel eğitimin zorunlu olması
 - batıl inançlar
 - devletin ekonomik gücünün zayıflığı
 - kişilerin çıkarıcı davranması
8. Anayasaya göre aşağıdakilerden hangisi hiçbir zaman oy kullanamaz?
- 18 yaşını doldurmamış olanlar
 - kamu hizmetlerinden yasaklılar
 - taksirsiz suçlardan hüküm giyenler
 - silah altında bulunan er ve erbaşlar
9. Aşağıdakilerden hangisi demokrasinin uygulanmasını kolaylaştıran durumlardan biri değildir?
- vatandaşların başkalarının haklarına saygılı olmaları
 - insanlara kendileri ile ilgili kararların alınmasında söz hakkı verilmesi
 - aile içinde kararların aile bireylerince ortaklaşa alınması
 - tüm yasa ve yönetmeliklerin hak oyuna sunulması kabul edilmesi
10. Aşağıdakilerden hangisi siyasi partilerin işlevlerinden değildir?
- halkı kamplaştırmak
 - siyasal katılımı sağlamak
 - liderler yetiştirmek
 - iktidarı denetlemek

ÜNİTE III

İNSAN HAKLARININ KORUNMASI VE GERÇEKLEŞTİRİLMESİ

A. İNSAN HAKLARININ KORUNMASI

1. İnsan Haklarının Uluslararası Koruma Altına Alınması ve Sonuçları
2. Uluslararası Korumanın Dayanakları ve Türleri

B. ULUSLARARASI KORUMA MEKANİZMALARI VE İŞLEVLERİ

1. Başlıca Uluslararası Koruma Organları
2. Koruma Mekanizmalarının İşlevleri ve Katkıları

C. ULUSLARARASI KORUMADA SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN YERİ VE ROLÜ

Ç. GÜNÜMÜZDE İNSAN HAKLARININ KORUNMASI KONUSUNDA DEMOKRASİLERDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

BU ÜNİTENİN AMAÇLARI

- * İnsan haklarının uluslararası koruma altına alınmasının neden ve sonuçlarının neler olduğunu öğreneceksiniz.
- * Uluslararası korumanın dayanaklarını ve türlerini öğreneceksiniz.
- * İnsan haklarının korunmasıyla ilgili başlıca uluslararası organların neler olduğunu ve insan haklarının korunmasında hangi katkıları sağladıklarını öğreneceksiniz.
- * Uluslararası korumada sivil toplum örgütlerinin katkılarının neler olduğunu öğreneceksiniz.

NASIL ÇALIŞMALIYIZ?

- * Önceki bölümler için önerilen çalışma yöntemlerini dikkate alın.
- * Konuyla ilgili basın yayın organlarında yer alan haberleri takip ederek notlar alın.
- * Bilgilerinizi çevrenizdekilerle paylaşarak pekiştirin.
- * Bölüm içinde yer alan soruları cevaplandırın.

A. İNSAN HAKLARININ KORUNMASI

1. İnsan Haklarının Uluslararası Koruma Altına Alınması ve Sonuçları

Hatırlayacağınız gibi insan hakları düşüncesinin geçmişi çok eskilere gitmektedir. 17–18. yüzyıllarda sistemli bir düşünce haline dönüşen insan hakları, doğal hukuk anlayışına dayanmıştır. İnsanın doğuştan bazı haklara sahip olduğu düşüncesi, toplumsal mücadelelerinde sonucunda oluşan belgelerde yer almaya başlanmıştır. 1689 “İngiliz Haklar Bildirgesi”, 1776 “Virginia Haklar Bildirgesi”, 1789 “Amerikan Anayasası”, 1789 “Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” insan haklarına yer veren ilk yazılı ulusal belgelerdendir. Bu belgelerin hepsi evrensel değer taşımakla birlikte uygulaması açısından ulusal etkiye sahiptir. İnsan hakları konusunda örnek olan bu belgelerinde etkisiyle daha sonra pek çok ülkenin anayasasında insan haklarına yer vermeye başlanmıştır. Genellikle “yaşama hakkı”, “mülkiyet hakkı”, “düşünce hürriyeti”, “din ve vicdan hürriyeti”, “seçme ve seçilme hakkı” gibi klasik haklar 19. yy. sonları ile 20. yy. başlarında pek çok ülkenin ulusal hukukunda koruma altına alınmıştır.

20.yy’ın ilk yarısında yaşanan iki büyük savaş; I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı, insan haklarını ulusal düzeyde korumanın yeterli olamayacağını, insan hakları ihlallerini ortadan kaldırmayacağını açıkça gösterdi. II. Dünya Savaşında milyonlarca insan öldü. Ölenlerin çoğu cephe gerisindeki kadın ve çocuklardan oluşuyordu. Bu savaşta toplu katliamlar yapıldı. İnsanlara, insanlık dışı işkenceler uygulandı. Bütün bunlar insan haklarının uluslararası düzeyde korunması gerektiği düşüncesini güçlendirdi.

Resim 3.1: II. Dünya Savaşı büyük çapta insan hakları ihlallerine yol açmıştır.

İnsan haklarının evrensel düzeyde korunması çabaları 1919'da kurulan **Cemiyet-i Akvam** (Milletler Cemiyeti) ve **ILO (International Labour Organization)** (Uluslararası Çalışma Örgütü) ile başlar. Cemiyet-i Akvam, Versailles Barış Antlaşması'yla 1919'da İsviçre'de kuruldu. Milletler Cemiyeti'nin kuruluş sözleşmesine göre örgütün amacı, “Uluslar arasında işbirliği geliştirmek ve uluslararası barışı ve güvenliği sağlamak için, savaşa başvurmamak konusunda birtakım yükümlülükler kabul etmek, gizlilikten uzak, adaleti ve onurlu uluslararası ilişkiler sürdürmek; Hükümetlerce, bundan böyle eylemsel davranış kuralı kabul edilen uluslararası hukuk kurallarına kesinlikle uymak; Örgütlenmiş halkların karşılıklı ilişkilerinde adaleti korumak ve antlaşmalardan doğan bütün yükümlülüklerle titizlikle saygı göstermek...” olarak belirtilmişti. Milletler Cemiyeti umulan faydayı sağlamadı ve II. Dünya Savaşı sonrasında 1946'da kapatıldı.

ILO'da **Versailles Barış Antlaşması**yla 1919 da İsviçre'de kuruldu. ILO'nun kuruluş amacı çalışma ilişkilerinin düzenlenmesi, çalışanlar için elverişli çalışma koşullarının sağlanması ve ülkelerde çalışma ile ilgili yasalarda standart sağlanması idi. Dolayısıyla ILO insan haklarına sınırlı bir açıdan yaklaşıyordu. ILO faaliyetlerini bugünde BM Örgütünün bir uzmanlık kuruluşu olarak sürdürmektedir. ILO, çalışma saatlerinin azaltılması, çalışma ücretlerinin arttırılması, çalışanlara örgütlenme haklarının sağlanması, iş güvencesi gibi alanlarda yaptığı çalışmalarla insan haklarının gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır.

İnsan haklarının uluslararası düzeyde korunması çabası 1945'de Birleşmiş Milletler Örgütünün kurulması ve 10 Aralık 1948 de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin imzalanması ile somut sonuçlar vermeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde, uluslararası hukuk yalnızca devletler arasındaki ilişkiyi düzenliyor “**devlet-yurttaş ilişkileri**” nin düzenlenmesini ise ulusal hukuka bırakıyordu. Birleşmiş Milletler öncesi dönemde, bireyler uluslararası hukukun öznesi değil konusu idi. Bu anlayışa göre, uluslararası hukukta hak öznelere, yalnızca “**devletler**” idi. Dolayısıyla da, devletin kendi vatandaşlarına kötü davranması ve haklarını çiğnemesi sadece bir iç hukuk sorunu olarak görülüyordu.

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda kurucu halklar, insan haklarına, insanın kişiliğine, onuruna ve değerine, kadın-erkek eşitliğine, bütün milletlerin eşitliğine olan inançlarını belirttikten sonra, insan haklarına saygıyı dünyanın her tarafında gerçekleştirmeyi taahhüt etmişlerdir. İşte İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bu taahhüdün ilk uluslararası belgesi olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, insan haklarının uluslararası hukukun konusu oluşu tarihsel olarak, insan hakları kadar eski bir olgu değildir.

2. Uluslararası Korumanın Dayanakları ve Türleri

İnsan haklarının korunmasına yönelik Uluslararası belgeler genelde iki başlık altında değerlendirilebilir.

Bunlardan ilki **Uluslararası bildirgeler**dir. Uluslararası bildirgeler, bildirgeye taraf devletler için bağlayıcı hükümler içermezler. Bildirge ile sağlanan hakların korunması için herhangi bir denetim mekanizması ve yaptırım organı öngörülmemiştir. Bildirgeler daha çok yol gösterici ve tavsiye niteliğindedir. Birleşmiş Milletler örgütü tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bu tür bir korumaya örnektir.

İkincisi ise koruma türü ise **Uluslararası antlaşmalar**dır. Uluslararası antlaşmalar onaylandıklarında taraf devletler için bağlayıcı bir nitelik kazanırlar. Taraf devletler sözleşme hükümlerini iç hukuklarına aktararak antlaşmanın gereğini yapmak zorundadırlar. Sözleşmenin gereğini yapmayan devletler için çeşitli yaptırımlar öngörülmüştür. Avrupa Konseyi’nce kabul edilen Avrupa Çocuk Hakları Sözleşmesi bu tür korumaya örnek gösterilebilir.

Uluslararası koruma mekanizmasının işletilmesi için iki temel dayanak vardır. Bu dayanaklardan biri **hem bir uluslararası organizasyona dâhil olan hem de bu organizasyon tarafından hazırlanan bir antlaşmaya taraf olan devletler için uygulanan denetimdir**. Buna “sözleşme-îçi” denetim adı verilir. Diğer denetim türü de **bir antlaşmaya taraf olmayan fakat antlaşmayı hazırlayan uluslararası organizasyona üye olan devletler için uygulanan denetimdir**. Buna da “sözleşme-dışı” denetim adı verilir.

Sözleşme-îçi Denetim

Bu denetim, en güçlü ve rahat uygulanabilen bir mekanizmadır. Çünkü denetlenmesi gereken devlet “**taraf devlet**” statüsündedir. Yani bu devlet, sadece sözleşmeyi oluşturan uluslararası kuruluşun bir üyesi olmakla kalmamış; aynı zamanda sözleşmeye imza atmıştır. Fakat bazı zamanlarda sözleşmenin ilgili devletçe onaylanmış olması yeterli olmayabilir; sözleşmeyle oluşturulmuş denetim organının yetkisinin de kabul edilmiş olması gerekir.

Sözleşme-dışı Denetim

Burada denetim, sözleşmenin onaylanmasından bağımsız olarak yani denetlenecek devletin sözleşmeyi imzalamasa da sözleşmeyi hazırlayan uluslararası organizasyona üye olmasına dayanılarak yapılır. İlgili devlet, uluslararası örgütün kuruluş belgesini (Anayasa, Antlaşma ya da Statüsünü) kabul etmişse, artık “**üye devlet**”tir. Üye devlet insan haklarını ihlal ederse uluslararası organizasyona üye diğer devletlerin siyasi yaptırımlarıyla karşılaşır. Üyeliğinin düşürülmesi ya da askıya alınması gibi yaptırımlar devreye girer.

B. ULUSLARARASI KORUMA MEKANİZMALARI VE İŞLEVLERİ

1. Başlıca Uluslararası Koruma Organları

Uluslararası koruma organları evrensel ve bölgesel düzeyde faaliyet gösteren organlar olarak iki gruba ayrılabilir. **Birleşmiş Milletler Örgütü** bütün dünya ülkelerinin katılımına açık evrensel düzeyde faaliyet gösteren bir koruma organıdır. Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Avrupa Birliği ise bölgesel düzeyde koruma amaçlayan başlıca koruma organlarıdır

Resim 3.2: BM Amblemi

Birleşmiş Milletler

Dünyada barışın sağlanması ve insan hakları ihlallerinin önlenmesi amacıyla 26 Haziran 1945'te **Birleşmiş Milletler Antlaşması** imzalanmış 24 Ekim 1945'te **Birleşmiş Milletler Örgütü** kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti de BM'nin kurucuları arasındadır. Birleşmiş Milletler antlaşmasını imzalayan devletler, insan haklarına yapılan saldırıların önlenmesi amacıyla tüm halk ve ulusların benimseyeceği kuralların saptanması için çaba harcamıştır. 1946'da BM tarafından kurulan İnsan Hakları Komisyonu bir bildirge hazırlamış ve bu bildirge Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından 10 Aralık 1948'de **İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi** adıyla kabul edilmiştir. **Türkiye** bu bildirgeyi 1949'da kabul etmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirge'si, insan hakları ve temel özgürlükler açısından geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu bildiri, yalnız kişisel ve siyasal hakları içermekle kalmamış, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara da yer vermiştir. Bildirge insan haklarının uluslararası alanda korunması açısından evrensel nitelikte bir belgedir. Ancak bildirgede belirtilen hak ve özgürlükler bir ideali ifade etmekle kalmış, devletleri herhangi bir yükümlülük altına sokmamıştır. Buna rağmen gerek ulusal gerekse uluslararası alanda insan haklarının gelişmesinde esin kaynağı olmuştur.

Birleşmiş Milletler Örgütü İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden sonra bazı önemli antlaşmalar hazırlamıştır. Bunlar 16 Aralık 1966 tarihli "**Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi**" ve 3 Ocak 1976 tarihli "**Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi**", 21 Aralık 1965 tarihli "**Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesi**" ve "**İşkence ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Davranış veya Cezalara Karşı Sözleşme**"dir.

İnsan haklarını koruma amacıyla Birleşmiş Milletler Örgütü bünyesinde şikâyet ve rapor mekanizmaları aracılığıyla **denetim amaçlı** şu komiteler kurulmuştur:

1. Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Komitesi

Bu komite, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurduğu ilk **denetim** organıdır. Komitenin kurulmasını öngören sözleşme 21 Aralık 1965'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na kabul edilip 4 Ocak 1969'da yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte komitenin tanınmasıyla ilgili bildirim 3 Aralık 1982'de yürürlüğe girmiştir. 31 Aralık 1995 itibariyle komiteyi kuran sözleşme 150 devletçe onaylanmasına rağmen, komitenin yetkisini ancak 20 devlet tanımıştır. Türkiye sözleşmeyi imzalamış ama henüz onaylamamıştır.

2. Apartheid'a Karşı Grup

Apartheid Suçunun Cezalandırılması ve Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi, 30 Kasım 1973'te kabul edilip 18 Temmuz 1976'da yürürlüğe girmiştir. 31 Aralık 1995 itibariyle 89 devletin taraf olduğu sözleşmeyi Türkiye onaylamamıştır. Bu sözleşme, Güney Afrika'da yıllarca uygulanan sistemli ırkçılığı (apartheid) önlemek ve cezalandırmak amacıyla 9 Aralık 1948 tarihli Soykırım Suçunun Cezalandırılması ve Önlenmesi Sözleşmesi'ni tamamlama amacı taşır. Uluslararası cezalandırma mahkemesi geç de olsa kurulmuştur.

3. İnsan Hakları Komitesi: Seçmeli Protokol Yöntemi

Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve buna ek Seçmeli Protokol 16 Aralık 1966'da kabul edilmiş ve 23 Mart 1976'da yürürlüğe girmiştir. 31 Aralık 1995 itibariyle sözleşmeyi 132, seçmeli protokolü ise 87 devlet onaylarken, Türkiye bu sözleşmeyi onaylamamıştır.

4. Ekonomik Sosyal Ve Kültürel Haklar Komitesi

Komite 1995'te yürürlüğe giren Ekonomik Sosyal Ve Kültürel Haklar sözleşmesine dayanarak kurulmuştur. 31 Aralık 1995 itibariyle 133 devlet onaylamış ve Türkiye bu belgeyi onaylamamıştır.

5. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (**CEDAW**) 18 Aralık 1979'da kabul edilip 3 Eylül 1981'de yürürlüğe girmiştir. 31 Aralık 1995 itibariyle 151 devlet onaylamış; Türkiye bu sözleşmeyi 1985'te onaylamıştır.

6. İşkenceye Karşı Komite

İşkenceye ve Başka Zalimce İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Ceza ya da Davranışlara Karşı Sözleşme, 10 Aralık 1984'te kabul edilip 26 Haziran 1987'de yürürlüğe girmiştir. 31 Aralık 1995 itibariyle 93 devlet onaylamış; komitenin yetkisi 1994 itibariyle 36 devletçe tanınmıştır. Türkiye, bu belgeyi 10 Ağustos 1988'de onaylamış ve komitenin yetkisini tanımıştır.

7. Çocuk Hakları Komitesi

Çocuk Hakları Sözleşmesi 20 Kasım 1989'da kabul edilip 2 Eylül 1990'da yürürlüğe girmiştir. 31 Aralık 1995 itibarıyla 190 devlet onaylamıştır. Türkiye bu sözleşmeyi 23 Aralık 1994'te onaylamıştır.

8. Açık ve Sistemli İhlallere Karşı 1503 Yöntemi

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi 27 Mayıs 1970'te 1503 sayılı kararla bir denetim yöntemi kabul etmiştir. Bu yöntemle göre denetim, devletlerin sözleşmeleri onaylamasına bağlı değildir. Tek dayanağı, denetlenecek devletin Birleşmiş Milletler üyesi olmasıdır.

Resim 3.3: Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi

2. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da yol açtığı toplumsal, siyasal ve ekonomik yıkım sonucu Avrupa'da barış ve istikrarı sağlayacak ortak değerler yaratmak amacıyla bir örgüt kurulması gündeme gelmiş ve on Avrupa devletinin 5 Mayıs 1949'da imzaladığı sözleşmenin 3 Ağustos 1949 tarihinde yürürlüğe girmesiyle Avrupa Konseyi kurulmuştur. Türkiye Avrupa Konseyine 8 Ağustos 1949 tarihinde katılmış, 12 Aralık 1949'da da 5446 sayılı yasayla onaylayarak konsey üyeliğini iç hukukunun bir parçası haline getirdi.

Avrupa Konseyinin kuruluş amaçları arasında yer alan ilkelerin insan hakları açısından en önemlisi insan haklarının ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi ve korunmasıdır. Konsey Sözleşmesine göre bütün üye devletler hukukun üstünlüğü ilkesini kabul etmiştir. Avrupa Konseyinin üyeleri herkesin insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanma ilkesini kabul etmekte olup, insan haklarına ve temel özgürlüklere uymayan, bunları ciddi şekilde çiğneyen üye devletlerin Konseyden çıkartılması yoluyla yaptırım öngörmüştür.

Avrupa Konseyi; üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşan **Bakanlar Komitesi**, üye ülkelerin parlamenterlerinden oluşan ve danışma organı niteliğinde olan **Parlamenterler Meclisi** ve **Genel Sekreterlik** olmak üzere üç organdan oluşmaktadır.

Avrupa Konseyi kuruluşu ile birlikte insan hakları alanında çalışmaya başlamış, İnsan Hakları Sözleşmesi 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanmıştır. Bu sözleşme 3 Eylül 1953'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise bu sözleşmeyi 18 Mayıs 1954'de onaylayıp iç hukukuna dâhil etmiştir. Daha sonra imzalanan protokollerle sözleşmede yer alan hakların kapsamı genişletilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, uluslararası bir sözleşmedir. Sözleşmeyi imzalayan devletler bazı yükümlülükler altına girmiş ve kendi yetki alanları içinde bulunan bireylerin hak ve özgürlüklerinin, sözleşmeye uygun olarak korunmasından sorumlu tutulmuştur. Bu sözleşmeyle bireylere tanınan hakların gerçekleşmesini sağlamak üzere bazı denetim organları oluşturulmuştur. Bunlar; **Bakanlar Konseyi**, **Delegeler Komitesi** ve **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**dir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Üye devletlerden seçilen yargıçlardan oluşur. Yargıçlar seçildikleri ülkeden bağımsız olarak görev yaparlar. **İnsan Hakları Mahkemesi, sözleşmeyi imzalayan devletlerin sözleşme hükümlerini yerine getirip getirmediğini denetlemekle sorumludur.** Sözleşme Hükümleri arasında sayılan bir hakkının çiğnendiğini düşünen devlet, grup ya da kişiler mahkemeye başvurarak hakkını arayabilir. Mahkemeye başvurunun belli şartları vardır. İnsan Hakları Mahkemesi, kendisine yapılan başvuruların öncelikle eksiklik olup olmadığını (iç hukuk yollarının tüketilmiş olması, iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra 6 aylık sürenin geçmemesi vs.) inceler. Eksiklik bulunmaması halinde dava süreci başlar. Kabul edilebilirlik kararı verildikten sonra, esas hakkında karar verilmeden Mahkemenin aracılığı ile taraflar arasında dostça çözüm süreci başlatılabilir. Dostça çözüm sürecinin kabul edilmesi ve dava sürecinin sona ermesi için tarafların uzlaşması ve mahkemenin de uzlaşmayı kabul etmesi gerekmektedir. Mahkemenin yaptırımını tazminat ödenmesi şeklindedir.

Resim 3.4: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi binası

Bakanlar Komitesi

İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarının yerine getirilmesini denetleyen bir denetim organıdır. Yılda iki kez toplanır. Siyasi yaptırıma sahiptir.

Delegeler Komitesi

Üye devletlerin daimi temsilcilerinden oluşan bir komitedir. Mahkeme kararlarının uygulanmasını izlemek, rapor hazırlamak gibi görevleri vardır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, bir başka denetim mekanizması olarak sözleşmeye taraf devletlerin birbirlerini denetlemelerine olanak tanımıştır. Taraf devletler gerek görürlerse sözleşmeye taraf herhangi bir ülkedeki insan hakları ihlallerini yerinde inceleyerek rapor hazırlayabilirler. Sözleşme kuralları, sözleşmeciler devleti yalnızca kendi vatandaşlarından değil yetki alanında bulunan yabancılardan da sorumlu tutmuştur.

Sözleşme, temel hak ve özgürlüklerin, ulusal güvenliğin sağlanması, ülkenin ekonomik çıkarlarının, kamu sağlığının, genel ahlakın, başkalarının hak ve özgürlüklerinin ya da kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi ve savaş gibi nedenlerle kısıtlanabileceğini öngörmüştür. Ancak sözleşme, hiçbir devlete, olağanüstü durumlarda bile, kişinin yaşama hakkına saygı gösterme yükümlülüğünden, ya da işkence ve kölelik yasağından veya suç ve cezaların hukukiliğinden kurtulma olanağı vermemiştir.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

AGİT'in temelleri Ağustos 1975'te yayınlanan "**Helsinki Nihai Senedi**" ile atılmıştır. Senedin amacı Avrupa'da barış ve istikrarın sağlanması ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin bütün insanların temel hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesinin sağlanmasıdır. Bir sözleşmeden çok niyet bildirisi olan ve hukuksal bir yaptırım içermeyen bildirinin istenen sonuçları vermemesi üzerine 1990'da kurumsal bir yapı oluşturulması yoluna gidilmiştir. Bu doğrultuda bazı organlar oluşturulmuştur. Bunlar:

Konsey: Taraf devletlerin dışişleri bakanlarından oluşan bir organdır. AGİT toplantılarında alınan kararların yerine getirilmesini sağlar.

Kıdemli Memurlar Komitesi: Konseyin çalışmalarına yardımcı olur.

Çatışma Önleme Merkezi: Ülkeler arasında doğabilecek çatışmaların önlenmesi için faaliyet gösterir.

Danışma Komitesi: Konseye yardımcı olmak üzere kurulmuştur. İşbirliği ve koordinasyon amaçlı toplantılar düzenler.

Hür Seçimler Bürosu: Taraf devletlerde seçimlerin sağlıklı bir biçimde yapılabilmesi için çalışmalar yapar.

Avrupa Birliği

Avrupa Birliğinin temeli 18 Nisan 1951'de Avrupa'da kalıcı barış ve istikrarın sağlanması, İkinci Dünya Savaşı'nın verdiği acıların tekrarlanmaması için Almanya ve Fransa'nın öncülüğünde altı Avrupa ülkesi tarafından imzalanan **Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu** (AKÇT) ile atılmıştır. Topluluğun adı **Avrupa Ekonomik Topluluğu**, **Avrupa Topluluğu** ve nihayet **Avrupa Birliği** olarak değişmiştir.

"**Birliğin**" amacı Avrupa ülkeleri arasında ekonomik ve siyasi bir birlik oluşturmaktır. "**Birlik**" geline aşamada üye ülkelerin gücünü aşan uluslar üstü bir yapıya dönüşmüştür. Birlik, üyelerinden ve Birliğe dâhil olmak isteyen ülkelere belli kriterleri sağlamasını istemektedir. **Bu kriterlerden demokrasi ve insan haklarıyla ilgili olanı Koppenag Kriterleridir.** Koppenag kriterleri üye ve aday ülkelere demokrasiyi geliştirmelerini, demokrasinin gelişmesi ile ilgili kurumsal düzenlemeleri yapmalarını istemektedir. Ayrıca Birlik üyelerinden 1999'da Amsterdam'da imzalanan bir anlaşma gereği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin gereklerini yerine getirmelerini istemiştir.

2. Koruma Mekanizmalarının İşlevleri ve Katkıları

Uluslararası koruma organlarının yaptıkları çalışmalar, insan hakları ihlallerinin önlenmesinde büyük katkılar sağlamışlardır. **Uluslararası koruma organlarının sağladıkları en önemli katkılardan biri taraf devletlerde demokratikleşme sürecini hızlandırmak olmuştur.** Uluslararası sözleşmeler taraf devletler için bağlayıcı hükümler içerdiklerinden taraf devletler sözleşmeye uygun davranmak için gerekli kurumsal ve hukuksal

düzenlemeleri yapmak zorunda kalmaktadırlar. Bu düzenlemeler taraf devletlerde insan hakları ihlallerinin önlenmesinde etkili olmaktadır. 1982 Anayasasının 90. maddesinde “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.... Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.” ifadesine yer verilerek demokratikleşme süreci için olumlu bir adım atılmıştır.

Uluslararası İnsan Hakları Örgütlerinin caydırıcı etkisi taraf devletleri insan hakları ihlallerinin önlenmesi konusunda dikkatli davranmaya zorlamıştır. Taraf devletler siyasi ya da hukuki baskılardan kurtulmak için dikkatli davranmak zorunda kalmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin verdiği tazminat cezaları ülkeleri sıkıntıya düşürebilmektedir.

Uluslararası insan hakları örgütleri sayesinde kişiler de uluslararası hukukun öznesi durumuna gelmişlerdir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine kişi veya gruplar da hak aramak için başvurabilmektedir. Böylece eskiden olduğu gibi bir insan hakları ihlalleri yalnızca ulusal hukuk tarafından değil uluslararası hukuk tarafından da korumaya alınmıştır. Kişilerin AİHM’ye başvurusu sonucu insan hakları ihlalleri gizli kalmamakta, dünya kamuoyunun dikkatini çekmektedir.

Uluslararası koruma organları sayesinde insan hakları eğitiminin önemi ön plana çıkmıştır. Birleşmiş Milletler Örgütü ve Avrupa Konseyi’nin yayınladığı çeşitli belgelerde insan hakları eğitiminin önemi vurgulanmıştır. BM Genel Kurulu 1994 tarihinde aldığı bir kararla 1995–2004 yıllarını “İnsan Hakları Eğitimi On Yılı” olarak kabul etmiştir.

C. ULUSLARARASI KORUMADA SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN YERİ VE ROLÜ

Demokrasinin gelişmesinde ve insan haklarının korunup geliştirilmesinde sivil toplum örgütleri önemli bir yere sahiptir. Demokrasi özellikle sivil toplumla var olabilen bir yönetim biçimidir. Sivil toplum örgütleri demokrasinin baskı unsurları olarak nitelendirilirler. Etkili bir kamuoyu, basın yayın organları ve sivil toplum örgütleri olmasa iktidarı ellerinde bulunduranlar demokrasi dışı uygulamalara kolayca yönelebilirler. Sivil toplum örgütleri devleti ve siyasi iktidarları izleyerek demokrasinin dışına çıkan uygulamalara tepki gösterir, gösteri ve yürüyüşler düzenleyerek anti demokratik uygulamaları protesto eder, toplantılar yaparak, seminerler düzenleyerek, basın yayın organlarını kullanarak halkın demokratik sapmalar konusunda bilinçli olmasını sağlarlar.

Halkın demokratik yönetimler üzerinde etkili olabilmek, yönetime daha etkin bir biçimde katılarak sorunlarını çözüme kavuşturmak, kendilerine verilmiş hak ve özgürlükleri genişletmek için kurdukları dernekler sendikalar, kulüpler, odalar, vakıflar vb. birer sivil toplum kuruluşlarıdır.

Uluslararası düzeyde örgütlenmiş olan sivil toplum örgütleri demokrasiye ve insan haklarına ilişkin sorunlara evrensel düzeyde yaklaşırlar. Çeşitli ülkelerdeki insan hakları ihlallerini ve anti demokratik uygulamaları ortadan kaldırmaya çalışırlar. Bu kuruluşlar herhangi bir devletin etki ve güdümünde kalmadıklarından demokrasinin korunmasında devletler kadar etkili olabilirler. Bu kuruluşlar evrensel ölçekte kamuoyu oluşturarak tüm dünyanın halklarının gözünü insan hakları ihlallerine çevirirler. Uluslararası sivil toplum devletler için büyük bir baskı aracıdır. Uluslararası sivil toplumun dünyanın herhangi bir ülkesinde meydana gelen bir olumsuzluğa dünya kamuoyunun dikkatini çekmesi o devleti uluslararası ilişkiler açısından sıkıntıya sokar.

Uluslararası sivil toplum örgütlerinin faaliyet alanları;

- * İnsan hakları ihlallerinin önlenmesi,
- * Savaşların ortadan kaldırılması,
- * Gelir adaletsizliğinin ortadan kaldırılması,
- * Azgelişmişlikle mücadele,
- * Açlığın kıtlığın ve salgın hastalıkların ortadan kaldırılması,
- * Cehaletin önlenmesi,
- * İşkenceyle mücadele,
- * Soykırımla mücadele,
- * Irk ayrımcılığının ortadan kaldırılması,
- * Düşünce özgürlüğü ihlallerinin ortadan kaldırılması,
- * Hızlı nüfus artışın önlenmesi,
- * Çevre kirliliğinin önlenmesidir.

Uluslararası ölçekteki sivil toplum kuruluşları;

Uluslararası Kızılhaç Komitesi: 1963'te İsviçre'de kurulmuştur. Bu komite, savaş esirlerine insanca muamele edilmesi için çaba harcar. Savaşlar sırasında oluşacak insan hakları ihlallerini ortadan kaldırmaya çalışır.

Uluslararası Hukuk Komisyonu: Merkezi Cenevre'de bulunan bu komisyon Dünyanın bütün ülkelerinde hukukun üstünlüğünün sağlanması için çalışır.

Uluslararası Af Örgütü: 1961'de Londra'da kurulan örgüt düşünce suçlularının ve siyasi tutukluların serbest kalması için uğraşır.

Uluslararası PEN Kulübü: 1921'de kurulan bu kulüp özellikle düşünce, ifade ve basın özgürlüğünün sağlanması için çaba harcar

İnsan Hakları İçin Uluslararası Birlik: 1942'de ABD'de kurulmuştur. Tüm dünyada insan hakları ihlallerinin önlenmesi için çaba sarf eder.

Green Peace: (yeşil barış) Çevre kirlenmesinin önlenmesi için bütün dünyada faaliyet gösterir.

Ulusal düzeyde faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri;

İnsan Hakları Derneği: İnsan Hakları Derneği, 98 insan hakları savunucusu tarafından 17 Temmuz 1986 tarihinde kuruldu. İnsan Hakları Derneği 34 şubesi ve yaklaşık 16 bin üyesi olan hükümet dışı bir kuruluştur.

Türkiye İnsan Haklar Vakfı: Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), İnsan Hakları Derneği ve 32 insan hakları savunucusu aydın tarafından 1990 yılında Ankara'da kurulmuştur. Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Türk Medeni Kanunu'na göre kurulmuş, hükümet dışı ve bağımsız bir kuruluştur. Türkiye İnsan Hakları Vakfı çalışmalarını Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından imzalanmış olsun ya da olmasın bütün uluslararası sözleşmeler ışığında yürütmektedir.

Helsinki Yurttaşlar Derneği: Helsinki Yurttaşlar Derneği, temel hak ve özgürlükler, barış, demokrasi, çoğulculuk alanlarında çalışmalar yapan bir sivil toplum kuruluşudur.

Siyasi partiler, hükümet ve devletlerden bağımsız olarak çalışan Helsinki Yurttaşlar Derneği uluslararası sözleşmelerle belirlenen barış, insan hakları, çevreyi tahrip etmeyen bir ekonomi, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerlerin hayata geçirilmesini hedeflemiştir.

Türk Demokrasi Vakfı: Türk Demokrasi Vakfı, 20 Şubat 1987'de bir grup siyasetçi, işadamları, akademisyen ve gazeteci tarafından kurulmuştur. Vakıf, sınırlı ve seçkin üyelere sahiptir. Amacı, demokrasiyi sistem olmasının ötesinde, yurt çapında bir kültür ve yaşam şekli haline getirmektir.

Mazlumder : İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği, 28 Ocak 1991 tarihinde 54 kişi tarafından Ankara'da kuruldu. Daha çok MAZLUMDER kısa adıyla tanınmaktadır. Mazlumder, hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm insanların insan hak ve özgürlüklerinden yararlanmasını sağlamak için kurulmuştur.

Ç. GÜNÜMÜZDE İNSAN HAKLARININ KORUNMASI KONUSUNDA DEMOKRASİLERDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Bugün bütün dünyada en gelişmiş demokrasilerde bile insan haklarının korunması konusunda çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların sebeplerinden bazıları şunlardır:

1. Uluslararası terör

Günümüzde artarak devam eden terör eylemleri, insan haklarının gerçekleştirilmesinde en büyük engellerden biridir. Geçmiş yıllarda özellikle geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde etkili olan terör olayları, günümüzde gelişmiş devletlere de sıçramış durumdadır. Terör eylemleri ile karşılaşan ülkeler, insan haklarını ortadan kaldıran, baskıcı ve antidemokratik yöntemler kullanarak terör eylemlerini ve terör eylemlerinin doğuracağı zararı ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

Resim 3.5: Terör eylemlerini engelleme çabaları insan hakları ihlallerine dönüşebilmektedir.

2. Hızlı Toplumsal Değişme

Toplumsal değişme bütün toplumlar için değişmez bir gerçektir. Her toplum zaman içinde değişir. Günümüzde bilimsel ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak çok hızlı bir toplumsal değişme yaşanmaktadır. Binaların, ulaşım ve iletişim araçlarının, şehirlerin, giyim kuşamın, beslenme alışkanlıklarının her geçen gün hızla değişmesine karşın bunların kullanılmasını düzenleyen toplumsal kuralların, ahlak anlayışlarının, hukuk kurallarının bu hızlı değişime anında cevap verememesi çeşitli insan hakları ihlallerine dönüşebilmektedir. İnternet üzerinden işlenen suçlar ya da fikir ve sanat eserlerinin korsan yolla çoğaltılıp dağıtılması bunun tipik örnekleridir.

3. Bilim ve Teknoloji Alanında Sağlanan Gelişmelerin Kontrolsüz Kullanımı

Son yüzyılda bilim ve teknolojiadaki gelişme baş döndürücü bir hız kazanmıştır. Teknolojik ivmenin itici gücünü ticari rekabet oluşturmaktadır. İnsanların ticari hırsla çevrenin kaynaklarını bilinçsizce yok ederek, geri dönüşü imkânsız çevre felaketlerine yol açacak biçimde teknoloji üretmeleri, büyük çapta insan hakları ihlallerine yol açmaktadır. Gen teknolojisi ve tıp alanında sağlanan gelişmeler kontrolden çıkmaya aday görünmektedir. Üretilen nükleer silahlar dünyayı birkaç defa yok etmeye yetecek büyüklüktedir. Enerji kaynakları hızla tükenmektedir. Küresel ısınma, atmosferde, denizlerde, akarsularda meydana gelen kirlenme yakın bir gelecekte çok büyük felaketlere neden olabilecektir.

Resim 3.6: Nükleer silahlar tüm insanları birkaç sefer yok edebilecek kadar çoktur.

4. Bölgeler Arası Kalkınmışlık Farkları

Dünyanın gelişmiş ülkeleri arasındaki rekabet, dünyanın bazı bölgelerinde yaşayan insanları açlık ve felakete sürüklemektedir. Bugün dünyanın bazı ülkelerinde yaşayan insanlar şişmanlıktan şikâyet ederken, bazı bölgelerde yaşayan insanlar açlıktan ölmekte ya da yetersiz ve dengesiz beslenme sonucu sağlıklarını kaybetmekte ve en temel insan hakkı olan yaşama hakkından ve sağlık hakkından bile yararlanamamaktadırlar.

Resim 3.7: Gelişmemiş ülkelerde görülen hızlı nüfus artışı insan haklarının gerçekleştirilmesini güçleştirir.

5. Savaşlar

Savaşlarda geniş çapta insan hakları ihlallerine yol açmaktadır. Bugün dünyanın çeşitli bölgelerinde devam eden savaşlar ve iç çatışmalar insanların ölmelerine ya da açlık ve kıtlık içinde korku ve panikle yaşamalarına neden olmaktadır.

Resim 3.8: Savaşlar ve iç karışıklıklar insan hakları ihlallerine yol açar.

6. İnsan Hakları İhlallerinde Devletlerin Sorumlu Gösterilmesi

İnsan hakları ihlallerinin gerçek suçlusu olarak devletlerin gösterilmesi insan hakları ihlallerinin önlenmesi önündeki en büyük engellerden biridir. Çünkü sıradan bir kişi dahi, bir başka kişinin haklarını ihlal ederse bunu engellemeyen ya da engelleyemeyen devlet, işlevini yerine getiremediği için sorumluluğu yüklenmiş bulunmaktadır. Devletin sorumluluğu en fazla parasal bir tazminatın mağdura ödenmesi şeklinde olmaktadır. Yurttaşlarının haklarını ihlal etmekten sorumlu tutulan devlet, bunun tazminatını da yine o yurttaşlardan topladığı vergilerle ödemektedir. Bu durumun yok edilmesinin tek çözümü, devlet ile devlet gücünü kullananların birbirinden ayırt edilmesidir. Devletin soyut kavramsallığına sığınarak hukuku çiğnemeyi bahane edinen her kişinin, devlet olarak kabul edilemeyeceği anlaşılır ve devlet adına eylemde bulunanların bir kişi, bir suç faili olarak somutlanmasının önündeki engeller aşılabılırsa artık bir tüzel kişi olarak devletin insan hakları ihlallerinin faili ve sorumlusu olarak nitelendirilmesinin de önüne geçilecektir. Böylece insan hakları ihlallerinin önlenmesi ile ilgili büyük gelişmeler sağlanabilecektir.

ÖZET

Yirminci yüzyılda yaşanan I. ve II. Dünya Savaşları, İnsan Haklarını ulusal düzeyde korumanın yeterli olmayacağını gösterdi. Bu nedenle insan haklarını uluslararası düzeyde koruma çabaları yoğunluk kazandı.

İnsan haklarını uluslararası düzeyde korumaya yönelik ilk oluşumlar I. Dünya Savaşı sonrasında 1919'da kurulan Cemiyeti Akvam (Milletler Cemiyeti) ve ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) dür. Milletler Cemiyeti umulan faydayı sağlamamış ve II. Dünya Savaşı çıkmıştır. Bu nedenle savaş sonunda insan haklarını korumaya yönelik daha sağlam yapılar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu yapılardan ilki 1945'te kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü'dür. BM Örgütü 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini yayınlamıştır. Avrupa Ülkeleri arasında demokrasiyi geliştirmek ve insan haklarını korumak için Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi örgütler oluşturulmuştur.

Demokrasinin ve insan haklarının korunmasında sivil toplum örgütleri de önemli bir role sahiptir. İnsan hakları alanında çalışma yapan uluslararası sivil toplum örgütleri insan hakları ihlallerinin önlenmesi konusunda önemli katkılar sağlamışlardır.

TEST III

1. Aşağıdakilerden hangisi insan haklarının gelişip güçlenmesine **engel olur**?
 - a) İnsan hakları konusunda çalışma yapan sivil toplum örgütlerinin varlığı
 - b) İnsan haklarını korumak amacıyla uluslararası organların geliştirilmesi
 - c) İnsan haklarının her ülkenin kendi iç sorunu sayılması
 - d) Teröre karşı uluslararası mücadele yürütülmesi
2. 10 Aralık 1948’de kabul edilen “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” ile ilgili aşağıdakilerden hangisi **söylenemez**?
 - a) Sözleşmeye devletlerin katılımı büyüktür.
 - b) Sözleşme İnsan hakları konusunda etkili denetim mekanizmaları getirmiştir
 - c) Sözleşme insan haklarını evrensel düzeyde ele alan ilk belgelerden biridir.
 - d) sözleşme bağlayıcı olmaktan çok ideal olanı dile getirir niteliktedir.
3. Aşağıdakilerden hangisi Avrupa Konseyinin insan haklarının korunmasıyla ilgili denetim görevi **yoktur**?
 - a) Bakanlar Konseyi
 - b) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
 - c) Parlamenterler Meclisi
 - d) Konsey Sekreterliği
4. Aşağıdakilerden hangisi insan haklarının korunması konusunda görev yapan uluslararası sivil toplum örgütlerinden birisi **değildir**?
 - a) Lahey Adalet Divanı
 - b) Uluslararası Kızılhaç Komitesi
 - c) Uluslararası Af Örgütü
 - d) Green Peace
5. Aşağıdakilerden hangisi insan haklarının gelişmesine evrensel ölçekte zarar veren durumlardan birisi **değildir**?
 - a) terörün uluslararası boyut kazanması
 - b) savaşlar ve iç çatışmalar
 - c) ülkeler arası kalkınmışlık farkları
 - d) sivil toplumun duyarlılık kazanması

6. 1982 Anayasasının 90. maddesinde yer alan “**Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir.**” hükmü ile ilgili aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
- a) Yasama organını güçsüz kılar.
 - b) Demokratikleşmeyi hızlandırır.
 - c) Türkiye’nin bağımsızlığını zedeler.
 - d) Hukuk devleti ilkesini zedeler.
7. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi **hangi yıl** imzalanmıştır?
- a) 1949
 - b) 1950
 - c) 1951
 - d) 1952
8. Türkiye Avrupa Konseyine **hangi yıl** katılmıştır?
- a) 1949
 - b) 1950
 - c) 1951
 - d) 1952
9. Aşağıdakilerden hangisi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine dava açabilmek için gerekli bir şart **değildir**.
- a) dava konusunun sözleşme maddeleri arasında yer alan bir hakkın ihlaliyle ilgili olması
 - b) kendi ülkesinde iç hukuk yolunun tükenmiş olması
 - c) ülkesinin izin vermesi
 - d) zaman aşımına uğramamış olması
10. Birleşmiş Milletler Örgütü İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ni ne zaman yayınladı.
- a) 1945
 - b) 1946
 - c) 1947
 - d) 1948

ÜNİTE IV

ATATÜRK İNKILABI, İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ

A. ATATÜRK İNKILABININ DÜŞÜNSEL TEMELLERİ

1. Aydınlanma Kavramı
2. Atatürk İnkılabı ve Bu İnkılapla İlgili Kavramlar

B. ATATÜRK İNKILABININ AMAÇLARI VE İLKELERİ

1. Atatürk İnkılabının Amaçları
2. Atatürk İnkılabının İlkeleri

C. ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİNDE DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI

BU ÜNİTENİN AMAÇLARI

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- * Atatürk inkılabı açısından aydınlanma kavramının ne olduğunu öğreneceksiniz.
- * Atatürk inkılabı ile ilgili temel kavramların anlamalarını öğreneceksiniz.
- * Atatürk inkılabının amaçlarının neler olduğunu öğreneceksiniz.
- * Atatürk inkılabının ilkelerinin amaçlarını öğreneceksiniz.
- * Atatürk'ün demokrasiye verdiği önemi açıklayabileceksiniz.

NASIL ÇALIŞMALIYIZ?

- * Önceki üniteler için önerilen çalışma metotlarını uygulayın.
- * İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarını okuyarak öğrendiklerinizi destekleyin.

A. ATATÜRK İNKILABININ DÜŞÜNSEL TEMELLERİ

1. Aydınlanma Kavramı

Aydınlanma bireylerin yada toplumların günlük yaşamı düzenleyen kuralları, devletin işleyişine ilişkin yapıları akla, özgür düşünceye, eleştiri ve sorgulamaya dayanarak oluşturmalarıdır. Eğer bir toplum akılla değil de dogmalarla ve geçerliliğini yitirmiş toplumsal kurallarla yönetiliyorsa karanlığın içinde olduğu söylenebilir.

Fransız düşünürü Oguste Comte (Ogüst Komt) insanlığın gelişimi açısından üç evreden bahseder. Bunlar “**metafizik evre**”, “**teolojik evre**” ve “**pozitif evre**”dir. Metafizik evrede insanlar olayları gerçeküstü birtakım olgularla açıklamaya çalışmışlardır. Her şeyde büyü, tılsımlı bir taraf görmüşlerdir. Teolojik evrede olayları dine dayandırmışlardır. Pozitif evreye ulaştıklarında ise akıl ve deneyle anlamaya çalışmışlardır.

Akıl insanlara doğruyu göstermede yeterli bir kuvvettir. Eğer insanlar akıllarını kullanabilirlerse ulaşacakları tek bir yer vardır. O da gerçek ve doğrudur. **Sokrates** “**akıl yolu birdir**” der. Ancak insanlar akıllarını her zaman kendileri kullanmazlar. Çoğu zaman akıllarını otoritelere teslim etmişlerdir. **Frances Bacon (Fransız Beykın)** bu otoriteleri **insan aklının kıramadığı putlara benzetir**. Bu putlar aklın doğru çalışmasına engel olur. Aklın doğru çalışmasına engel olan putların çoğu toplumsal değer yargılarından gelir. Toplumca doğru kabul edilen şeyleri hiç düşünmeden peşin bir hükümle kabul etmek insanı yanlışla götürür.

Alman filozofu Kant’a göre **aydınlanma insanın aklını kendinin kullanmaya başlamasıdır**. İnsan her dönemde aklını kendine rehber yapmamış çoğu defa toplumda hazır bulduğu gelenek, görenek ve dini dogmalara sarılmıştır.

İlk Çağ Yunan düşüncesi, genelde eleştiri, araştırma ve sorgulamaya açık aydınlık bir dönemdi. Bu dönemin ardından gelen Orta Çağda insanlar eleştiri ve sorgulamadan uzaklaşmış bunun yerine dogmalara sarılmışlardır.

Batıda **15. yüzyıldan itibaren Rönesans** adı verilen yeni bir dönem ortaya çıkmaya başladı. **Rönesans yeniden doğuş demektir**. Rönesansla yeniden doğan Antik Çağın eleştirici ve sorgulayıcı tutumudur. Rönesansın etkisiyle Batıda aydınlık bir döneme girildi. Bu aydınlanma 18. yüzyılda en parlak dönemine ulaştı. Aydınlanmanın etkisiyle Batıda toplumsal bir dönüşüm yaşandı. Bilim ve teknolojiye baş döndürücü gelişmeler sağlandı. İnsana verilen değer arttı. Siyasal alanda gelişmeler sağlandı. Halk egemenliğine dayalı yönetimler ortaya çıkmaya başladı. Kısaca bu aydınlanmanın etkisiyle Batıda her alanda hızlı bir gelişme yaşandı.

Osmanlı devleti Batı’da Rönesansla başlayan değişimi yeterince takip edememiştir. Batı’nın ürettiği teknik araçları satın alarak kullanmış, Batı’dan teknik elemanlar getirerek

çeşitli teknolojik araçların üretimini ülke içinde yapmış ancak teknolojik değişimin alt yapısını oluşturacak zihniyet dönüşümlerini ve bilimsel devrimi gerçekleştirememiştir.

III. Selim dönemi ile başlayan batılılaşma hareketleri sonuçsuz kalmış, sosyal alanda ve devlet sisteminde gerekli değişim sağlanamamıştı.

Osmanlı Devleti başta Batıdaki değişimi yakalayamamak olmak üzere çeşitli nedenlerle 17 yy.dan itibaren bir duraklama ve gerileme döneminin içine girdi. 20 yy. başına kadar sahip olduğu toprakların büyük bir kısmını kaybetti. Katıldığı son büyük savaş olan I. Dünya Savaşı'nda elinde kalan toprakların büyük bir kısmı da işgal edildi. İstanbul'un da düşman tarafından işgal edilmesi, ordunun dağıtılması ve silahlarına el konulmasıyla yapabileceği fazla bir şey kalmamıştı. I. Dünya Savaşı sonrası Anadolu perişan durumda ve halk fakirdi. Ülkede üretim yok denecek kadar azdı. Üretim, ticari faaliyetlerin büyük bir bölümü yabancı azınlıkların elindeydi. İşte böyle bir ortamda Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da Anadolu'nun kaderine el koymak üzere Samsun'a çıktı. Atatürk'ün amacı ülkeyi düşmanlardan temizleyerek bağımsızlığı kazanmakla sınırlı değildi. Atatürk ülkeyi bu hale getiren cehaletle de savaşarak ülkeyi aydınlığa kavuşturmak istiyordu.

Atatürk'ün aydınlanma anlayışı Batı medeniyetini örnek alan Türk toplumuna hak ettiği yaşam standardına ve değere ulaştıracak bir toplumsal dönüşümdür. Bu dönüşüm Atatürk inkılabının hareket kaynağıdır. Atatürk “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.” diyerek Türk toplumunu çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmak için akla ve bilime dayalı bir anlayışın egemen olacağını söylüyordu.

2. Atatürk İnkılabı ve Bu İnkılapla İlgili Kavramlar

Atatürkçülük; fiilen işgal altında bulunan Anadolu topraklarını düşmandan kurtararak bağımsızlığa kavuşturmayı ve bu bağımsızlığı ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yapılan reformlarla destekleyerek Türk halkını refah ve huzura kavuşturmayı amaçlayan, yıkılmış bir imparatorluktan halkın kayıtsız şartsız egemenliğine dayalı yeni bir ulus devlet yaratmayı ve bu devletin kültürünü çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkartmayı hedefleyen, bunları başarabilmek için akıllı, bilimi ve özgür düşüncüyü kendine rehber edinen, temeli Atatürk tarafından atılmış olan düşünce sistemidir.

İnkılap (devrim): Bir ülkede belli bir dönemde geçerli olan kuralların zorla ve köklü bir değişikliğe tabi tutularak yerine yenilerinin getirilmesine inkılap (devrim) adı verilir. Söz gelimi mutlakiyetle yönetilen bir ülkenin yönetim biçiminin zorla değiştirilerek yerine halk egemenliğine dayalı yeni bir yönetim sistemi getirilmesi devrim olarak nitelendirilebilir.

Reform: Bir toplumda toplumsal yapının bütününe dokunmaksızın eskiyen, güncelliğini kaybeden, toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyen kurum ve kuralların

düzeltilmesine ve iyileştirilmesine reform denir. Osmanlı Devleti'nde III. Selim döneminde ordunun modernize edilmesi çalışmaları askerlik alanında yapılmış bir reformdur.

Çağdaşlaşma: Çağdaş uygarlık seviyesini yakalamak ve bunun da ötesine geçmek için yapılan çalışmalara çağdaşlaşma adı verilir.

B. ATATÜRK İNKILABININ AMAÇLARI VE İLKELERİ

1. Atatürk İnkılabının Amaçları

Atatürk İnkılabının öncelikli amacı, vatanın bağımsızlığını ve milletin özgürlüğünü kayıtsız ve koşulsuz bir biçimde gerçekleştirmektir. “Özgürlük benim karakterimdir.” diyen Mustafa Kemal Atatürk, kendini yetiştiren Türk milletinin karakterinin de özgürlük olduğunu biliyordu. Bir konuşmasında Atatürk, “Türk’ün hassasiyeti, izzeti nefsi ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evladır. Binaenaleyh ya istiklal ya ölüm” diyordu. Atatürk 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıktığı gün planlarını çok önceden yaptığı bağımsızlık ve özgürlük mücadelesini başlatmıştı.

Kurtuluş Savaşı’nın devam ettiği günlerde yorgun ve yıpranmış Türk milletinin zafere ulaşamayacağını ve kurtuluşun ancak güçlü bir devletin korumasına sığınmakla gerçekleşeceğini düşünen çevreler olmuştu. Atatürk bunlara şiddetle karşı çıkmış ve Misakımillî sınırları içinde vatanın bir ve bölünemez olduğunu, manda ve himayenin kabul edilemez olduğunu söylemiştir.

Atatürk İnkılabının yöneldiği ikinci bir amaç, halkın egemenliğine dayalı bir devlet sistemi kurmaktır.

Atatürk siyasi ve askeri alanda kazanılan bir zaferin, sosyal ve ekonomik alanlarda kazanılan zaferlerle taçlandırılmadıkça kalıcı olmayacağını biliyordu. Bu nedenle çağın gerisinde kalmış kurum ve kuralların ortadan kaldırılarak Türk toplumunun yapısına uygun ve Türk toplumunu çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine taşıyacak yeni kurum ve kuralların oluşturulması gerektiğine inanıyordu.

Atatürk İnkılabı, ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda bir toplumsal değişime yöneldi. Cumhuriyet kuruldu. Saltanat ve hilafet kaldırıldı. Laik devlet anlayışı benimsendi. Eğitim ve öğretim alanlarında yeniliklere gidildi. Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildi. Çok partili siyasal hayata geçiş için çaba harcandı. Ekonomik yatırımlara hız verildi... Kısaca her alanda hızlı bir toplumsal değişim ve çağdaşlaşma hamlesi başlatıldı.

Atatürk büyük güçlüklerle elde edilen barışın kalıcı olmasını istiyor, Türk milletinin yeni acılar yaşamasını istemiyordu. Atatürk “**yurtta sulh, cihanda sulh**” diyerek savaşırsız bir dünya özlemini dile getiriyordu. İleri görüşlü bir lider olan Atatürk, barışı ve insan haklarını korumada uluslararası toplumun rolünü o günden çok iyi kavramıştı. O zamanda Türk Cumhuriyeti öncülüğünde kurulan uluslararası ittifaklar bunun somut bir göstergesidir.

Yurtta barışın sağlanabilmesi, üniter devlet yapısıyla ve birleştirici-bütünleştirici bir milliyetçilik anlayışıyla sağlanabilirdi. Bu nedenle Atatürkçülük millet anlayışına büyük önem vermiş ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin kendini Türkiye Cumhuriyeti’nin bir ferdi olarak gören herkesin Türk olduğunu kabul etmiştir.

2. Atatürk İnkılabının İlkeleri

Atatürk İnkılabı, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ve ötesine geçmek için toplumdaki çağın gerisinde kalan bütün kurum ve kuralları ortadan kaldırarak yerine çağın gereklerine ve Türk toplumunun yapısına uygun kurum ve kuralları oluşturmayı amaçlar. Atatürk ilkeleri Türk İnkılabının temel dayanaklarıdır. Atatürk İnkılabının dayandığı temel ilkeler Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılıktır. 1924 Anayasası’nda 5 Şubat 1937 yılında yapılan bir değişiklikle Anayasanın 2. maddesine “**Türkiye Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçı’dır**”. ifadesi eklenmiştir

Cumhuriyetçilik İlkesi

Cumhuriyet bir yönetim biçimidir. Cumhuriyeti diğer yönetim biçimlerinden ayıran temel fark, **bu yönetim biçiminde egemenlik hakkının tek bir kişiye ya da bir zümreye değil, halkın tamamına ait olmasıdır.**

Mustafa Kemal Atatürk, 1919’da Samsun’a çıkışının hemen ardından 22 Haziran 1919’da “**Amasya Genelgesi**” adında bir genelge yayınladı. Bu genelgede “**Milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.**” deniliyordu. Bu ifadeyle millet gerçeğine dayalı yepyeni bir devletin kurulacağını işaretleri veriliyordu. Millî bağımsızlığa ve millî egemenliğe yer veren bu düşünce Atatürk İnkılabının temel ilkelerinden biri oldu. Mustafa Kemal bir konuşmasında “**Artık İstanbul Anadolu’ya hâkim olmak değil, tabii olmak mecburiyetindedir.**” diyerek millî egemenliğin sağlanacağını, artık halkın yönetilmeyeceğini, yöneteceğini söylüyordu. Bu düşünce 23 Nisan 1920’de “**kuvayımilliye’yi amil ve millî iradeyi hakim kılma**” esasına dayanan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışıyla somut bir adıma dönüştü. Bu Meclisin hazırlayıp kabul ettiği ve henüz fiilen kurulmamış olan Türkiye Cumhuriyetinin ilk Anayasası kabul edilen 1921 Teşkilat-ı Esasi’sinde “**Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.**” ifadesi yer alıyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1922’de saltanatı kaldırdı. 29 Ekim 1923’te cumhuriyeti ilan etti. Bunun hemen ardından da 3 Mart 1924’te hilafeti kaldırarak halk egemenliğini güçlendirdi.

Halk iradesinin yönetime yansması için Cumhuriyet tek başına yeterli değildir. Çoğulcu, katılımcı bir demokrasinin de sağlanması gerekir. Atatürk **“Demokrasi yönetimine dayanan hükümetlerde egemenlik halka, halkın çoğunluğuna aittir. Demokrasi ilkesi egemenliğin millette olduğunu, başka yerde olamayacağını gerekli sayar. Bu suretle demokrasi ilkesi, siyasal gücün, egemenliğin yasal kökenlerine dayanmaktadır.”** diyerek demokrasinin önemini vurguluyordu. Bu nedenle Atatürk cumhuriyetin ilanının hemen ardından çok partili siyasal yaşama geçmek için çalışmalar başlamış ancak Türk milleti çok partili siyasal yaşama Atatürk’ün ölümünden sonra 1945 yılında kavuşabilmiştir. Halen yürürlükte bulunan Anayasa’nın 2. maddesi **“Türkiye Devleti bir cumhuriyettir.”** ifadesine yer verir. Anayasa’nın 5. maddesi gereği bu ibarenin değiştirilmesi teklif dahi edilemez.

Resim 4.1: Atatürk Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sırasında halkla beraber

Cumhuriyet yönetimi insan haklarına adalete ve eşitliğe önem veren bir yönetim biçimidir. Özgür düşünce ancak cumhuriyet yönetimi içinde gelişebilir. Cumhuriyet yönetimi aklı ve bilimi kendine rehber eder. Türk halkı Cumhuriyet sayesinde bugün olduğu yere gelebilmiştir.

Milliyetçilik İlkesi

Millet, çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğudur. Millet olma bir insan toplumunun ulaşabileceği en üst aşamadır. Millet, ırk ve kavim birliğine dayanan

toplumlardan daha üst bir aşamadır. Bir insan topluluğunun millet sayılabilmesi için ortak bir geçmişe sahip olmaları gerekir. Milleti oluşturan insanlar birlikte yaşama konusunda samimi bir istek duyarlar. Geçmişten gelen mirasın korunması ve sürdürülmesi için amaç birliği etmişlerdir.

Mustafa Kemal Atatürk bir sözünde “Millet; dil, kültür ve düşünce bağı ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu bir siyasi ve sosyal topluluktur.” diyerek milletin tanımını yapmıştır.

Millete aitlik duygusu, bir toplumda insanları birbirine bağlayan en güçlü bağlardan biridir. Bu duygunun oluşturduğu birlik ve beraberlik ruhunun zayıf olması bir devletin geleceğini tehlikeye sokar. Komşumuz Irak’ta meydana gelen ve her gün basın yayın organlarından takip ettiğimiz gelişmeler bunun en büyük kanıtıdır. Irak halkının Irak vatandaşı olarak birlikte yaşama bilincine sahip olamaması, çeşitli gruplara ayrılması ve aralarında üstünlük mücadelesine girmesi sonucu milyonlarca insan yaşamını yitirmiştir.

Atatürk’te millî mücadelenin millî egemenlik ruhundan kaynaklandığını ve güç aldığını ifade etmiştir. Bir konuşmasında “Ben 1919 senesi Mayısı içinde Samsun’a çıktığım gün elimde maddi hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız Türk Milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevi bir kuvvet vardı. İşte ben bu millî kuvvetle, bu Türk Milletine güvenerek işe başladım” diyerek bu gerçeğe işaret etmiştir.

1961 Anayasası’nın “Başlangıç” kısmında “Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Millîyetçiliğinden hız ve ilham alarak” ifadesi kullanılarak millete aidiyet duygusuna vurgu yapılmıştır.

Atatürk Türk milleti gerçeğinin belli bir ırkın, bir dinin, bir mezhebin üstünlüğüne dayanmadığına inanıyordu. Bir konuşmasında “Türkiye Cumhuriyetini kuran Türk halkına Türk milleti denir.” diyerek bu düşüncesini açıkça ifade etmiştir. Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Atatürk’ün millîyetçilik anlayışı Türk halkının bütün kesimlerini kuşatan, birleştirici ve bütünleştirici bir millîyetçilik anlayışıdır. Türk milletin bir mensubu olabilmek için Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak ve Türkiye Cumhuriyeti’nin gelişmesi, yücelmesi için samimi gayret içinde olmak yeterlidir.

1982 Anayasası’nın “Başlangıç” kısmında “...Atatürk’ün belirlediği millîyetçilik anlayışı ve O’nun inkılap ve ilkeleri doğrultusunda;...” ifadesine yer verilerek Atatürk millîyetçiliğine vurgu yapılmıştır. Anayasanın Türk vatandaşlığını düzenleyen 66. maddesinde “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.” denilerek Atatürk’ün millîyetçilik anlayışı doğrultusunda Türk vatandaşlığı tanımı yapılmıştır.

Bir ülkede yaşayan insanların farklılıklarını bir kenara bırakarak birlikte yaşama ve ülkeyi yüceltme konusunda samimi bir gayret içinde olmaları o ülkede demokrasiyi, insan haklarını ve hoşgörü kültürünü yaşatabilmek için temel bir şarttır. Birlikte yaşama duygusu zayıf olan insanlardan oluşan ülkelerde anarşi ve terör ortamının doğması kaçınılmazdır. Bazı ülkelerde halkın millet olma bilincine ulaşamaması nedeniyle çeşitli iç savaşlar ve insan hakları ihlalleri yaşanmıştır.

Bir milletin dilinin, kültürünün, tarihinin ve değerlerinin aslına uygun olarak ortaya çıkartılması millî duyguların güçlendirilmesi açısından son derece önemlidir. Bu nedenle Atatürk Türk Tarih Kurumunu ve Türk Dil Kurumunu kurdu muştur.

Resim 4. 2: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

Halkçılık İlkesi

Halk, bir ülkede yaşayan, bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı, kendini o ülkenin kaderine bağlamış insanlardan oluşan bir bütündür. Atatürk'ün halkçılık anlayışı Cumhuriyetçilik ve Milliyetçilik ilkelerinin tamamlayıcısı durumundadır.

Halkçılığın çeşitli anlamları vardır. Bunlardan biri halkın iradesini üstün tutmak, halkın egemenliğine dayalı bir yönetim oluşturmaktır. Halkçılığın diğer bir anlamı bir ülkede yaşayan halkın eşit olması, hiçbir kişi ya da guruba ayrıcalık tanınmamasıdır. Halkçılığın bir diğer anlamı da toplumda farklı ekonomik ve sosyal sınıfların bulunmaması, toplumda sosyal sınıfların mücadelesi yerine, benzer özelliklere sahip halk arasında bir sosyal dayanışmanın bulunmasıdır.

Atatürkçü düşünce sisteminde halkçılık, millî egemenlik ilkesine ve demokrasiye dayanır. Bu nedenle 1921 Anayasasının birinci ve ikinci maddelerinde; “Egemenlik

kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim şekli halkın kaderini kendi eliyle idare etmesi esasına dayanır.

Yönetim ve yasama yetkisi milletin tek ve hakiki temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinde toplanmıştır.” ifadeleri yer almıştır.

Halkçılık demokratik devletin temel unsurları olan hukuk devleti ve sosyal devlet anlayışlarını içinde barındırır. Hukuk devletinin gereği olarak herkesin yasalar karşısında eşit olması yasalar tarafından kayırılan, ayrıcalıklı bir kesimin olmaması gerekir. Sosyal devletin gereği olarak ise hukuki alanda sağlanan eşitliğin ekonomik ve sosyal alana geçirilmesi gerekir.

Atatürk “Bizim nazarımızda çitçi, çoban, işçi, tüccar, sanatkâr, asker, doktor; vel-hasil herhangi bir sosyal müessesede faal bir vatandaşın hak menfaat ve hürriyeti eşittir. Devlet bu anlayışla azami faydalı olmak ve milletin emniyet ve iradesinin mahaline sarf edebilmek, bizce, bizim anladığımız anlamda halk hükümeti idaresiyle olur.” diyerek halkçılığın ancak Cumhuriyetle yönetilen bir devlette demokrasiyle yaşama geçirilebileceğini söylüyordu.

Halkçılık ilkesi millî gelirin adaletli dağıtıldığı, vatandaşların “nimette ve külfette” eşit oldukları, bir toplum düzeni gerçekleştirmeyi amaçlar. Atatürk’ün halkçılık anlayışı demokratik toplum düzeninin özünü oluşturur.

Devletçilik İlkesi

Osmanlı Devleti Batıda gerçekleşen Sanayi Devrimi’ne karşı kayıtsız kalmış ve ekonomik açıdan gelişmemiştir. Osmanlı Devletinin ekonomik mirasını devralan Türkiye Cumhuriyeti de ekonomik açıdan çok güçsüz bir devlet olarak kurulmuştu. Ülkede sanayi üretimi yoktu. Ticaret yabancıların elindeydi. Milletin ihtiyaç duyduğu tüketim malları, silahlar, araç-gereçler büyük ölçüde dışarıdan karşılanmak zorundaydı.

Atatürk, süngüyle kazanılmış bir zaferin gerçek bir bağımsızlık getirmeyeceğini, askeri ve siyasal alanda kazanılan zaferin ekonomik, bilimsel ve kültürel alanlarda yapılan atılımlarla desteklenmedikçe kalıcı olmayacağını biliyordu. Atatürk bir konuşmasında bunu “Siyaset ve askerlik alanındaki zaferler ne denli büyük olurlarsa olsunlar, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa iyice yerleşmiş olamaz, kısa zamanda sönüp gider. Bunun içindir ki en büyük ve parlak zaferlerimizin de sağlayabildiği, daha da sağlayabileceği yararlı meyveleri toplayıp, onlardan yararlanmak için ekonomimizin, ekonomik egemenliğimizin sağlanması, pekiştirilip genişletilmesi gerekir.” sözleriyle ifade ediyordu.

O dönemde halk ülkenin ekonomik bağımsızlığını kazanabilmesi için gerekli olan atılımları yapacak sermaye birikimine sahip değildi. Ekonomik atılımlar ancak devlet öncülüğünde ve devlet millet işbirliğiyle başarılabilirdi. Atatürk “yurtta her nevi

üretimin çoğalması için kişisel teşebbüsün devlet açısından çok gerekli olduğunu” dile getirdikten sonra “beyan etmeliyiz ki devlet ve fert birbirine karşı değil, birbirinin tamamlayıcısıdır” diyordu.

Atatürk özel teşebbüsün önemini **İzmir’de yapılan Türkiye İktisat Kongresi’**nde de vurgulamış, özel teşebbüse her alanda destek olunacağını belirtmişti. Fakat başta söylenen nedenlerle özel teşebbüs ülke için gerekli olan atılımları başaramamıştı. Bu nedenle o dönemde Türkiye Cumhuriyeti’nin kalkınmasına hız veren yatırımlar devlet öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. 1931 yılında resmen uygulamaya konulan Devletçilik ilkesi ile Türkiye planlı ekonomiye geçiş yapmıştır. Özellikle sanayileşme konusunda çok kısa bir sürede büyük atılımlar gerçekleştirilmiştir. Şeker, çimento, deri ve kumaş fabrikalarının kurulması, demiryolu ağının genişletilmesi Türk bankacılık sisteminin güçlendirilmesi bu dönemde devlet öncülüğünde sağlanabilmiştir.

Resim 4.3: Cumhuriyetin ilk fabrikalarından olan Kayseri bez fabrikasından bir görünüşü.

Tüm bu atılımların amacı Türk toplumunu refaha kavuşturmaktır. Atatürk Devletçilik ilkesiyle asla bütün sermaye ve ekonomik etkinliklerin devlet tekelinde olmasını istememiştir. Tam tersine Atatürk, devlet millet işbirliğine dayalı bir ekonomik kalkınmayı hedeflemiştir. O günün toplum yapısından ve uluslararası gerçeklerinden kaynaklanan devletçilik ilkesinin bugün belli ölçüde terk edildiği, devletin ekonomik alandan çekilerek özel teşebbüsün ekonomik alanda daha ağırlıklı bir konuma geldiği söylenebilir.

Atatürk’ün koyduğu devletçilik ilkesinin en temel amaçlarından biri Türk halkını layık olduğu yaşam standardına yükseltmektir. Bugün çağdaş demokrasilerin vazgeçilmez bir niteliği olan sosyal devlet, devletin ekonomik alanda gerçekleştirdiği düzenlemelerle sağlanabilir. Devlete eğitimin, sağlık hizmetlerinin ve sosyal hizmetlerin sağlanmasında büyük görevler düşmektedir. Eğer devlet bu alanlarda üzerine düşen görevleri hakkıyla yerine getirmezse demokrasinin tam olarak gerçekleşmesi imkânsızdır.

Laiklik İlkesi

Laik Latince **laicus** kökünden Batı dillerine geçmiş olan bir kelimedir. Kelime anlamı bakımından **laik**, **ruhani olmayan** demektir.

Kavramsal anlamı bakımından **laiklik** **din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, devlete ilişkin kurum ve kuralların dinin emir ve yasaklarından değil de pozitif hukuk kurallarından türemesidir**. Diğer taraftan laiklik vatandaşlara din ve vicdan hürriyetinin tanınması demektir. Laiklik devletin farklı dinler ve mezheplere eşit mesafede olmasını, kişilerin inançlar konusunda birbirleri üzerinde baskı kurmalarına engel olmasını gerektirir.

Laiklik devlet sistemimize 1924 Anayasası'nda 1937 yılında yapılan bir değişiklikle girmiştir. Halen yürürlükte bulunan 1982 Anayasası'nın "**Başlangıç**" bölümünde "...kutsal **din duygularının**, **Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı**;..." 2. maddesinde **Türkiye Cumhuriyetinin laik devlet olduğu**, 10. maddesinde **din ve mezhep farkı gözetilmeksizin herkesin kanun önünde eşit olduğu** ve 24. maddesinde **herkesin vicdan din ve kanaat özgürlüğüne sahip olduğu**, **herkesin dilediği gibi ibadet etme serbestliğine sahip olduğu**, **kimsenin ibadete ve dini kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı**, **kimsenin dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamayacağı**, **devletin düzeninin kısmen de olsa din kurallarına dayandırılmayacağı** açıkça ifade edilerek laiklik anayasal bir temele kavuşturulmuştur.

Laiklik demokrasinin bir gereğidir. Düşünce ve kanaat özgürlüğüne dayanır. **Laiklik dinsizlik demek değildir**. Tam tersine **herkesin dininin gereklerini özgürce yaşayabilmesinin ön koşuludur**. Laiklik olmasa farklı dinler ve mezhepler arasında bir gerginlik ve çatışmanın çıkması, sonuçta toplumsal barış ve huzurun ortadan kalkması kaçınılmaz olurdu.

Atatürk hiçbir zaman dine karşı olmamıştır. Ancak kutsal din duygularını kendi kısır çıkarlarına alet ederek halkı yozlaştıran, cehalet içinde bırakan sahte din adamlarına karşıdır. Atatürk "**Bizim dinimiz en makul ve en doğal bir dindir ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur**. Bir dinin doğal olması için akla, fenne, ilme ve mantığa uygun olması lazımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen uygundur. Müslümanların toplumsal hayatında hiç kimsenin özel bir sınıf halinde mevcudiyetini muhafaza hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler, dini emirlere uygun harekette bulunmuş olmazlar. Bizde ruhbanlık yoktur. Hepimiz dinimizin emirlerini eşit olarak öğrenmeye mecburuz. Her fert dinini, din duygusunu, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da mekteptir."

Laiklik çağdaş demokrasi için bir ön koşuldur. Laikliğin olmadığı bir devlette demokrasinin bütün kurum ve kuralları ile gerçekleşmesini beklemek doğru değildir. Laik olmayan bir devlet sisteminin insan hakları ihlallerine yol açması kaçınılmazdır.

Devletin bütün dinlere ve inançlara eşit mesafede olmadığı bir toplumda insanlar temel hakları olan inanç ve vicdan özgürlüğünden mahrum olarak yaşarlar. Devletin bir inancı üstün tutması yahut bir inancı baskı altına alması kaçınılmaz olarak toplumda huzursuzluk ve insan hakları ihlallerinin yaşanmasına neden olur.

İnkılapçılık İlkesi

Atatürk İnkılabının amacı çağdaş medeniyetler seviyesini yakalamak ve bununda üzerine çıkmaktır. Bunu başarabilmek akla, bilme ve fenne dayanan sürekli ilerlemeye elverişli dinamik bir toplum yapısının oluşturulmasıyla mümkün olabilecektir. Bu nedenle toplumda eskiyen kurum ve kuralların hızla ve sürekli olarak değiştirilmesi yerine çağın ihtiyaçlarına cevap verebilen yeni yapıların oluşturulması gerekmektedir.

Resim 4.4: Atatürk yeni alfabeyi öğretirken

Atatürk'e göre çağdaş topluma ayak uyduramayan bir millet yok olmaya mahkûmdur. Atatürk bir konuşmasında “Gözlerimizi kapayıp tek başımıza yaşadığımızı düşünemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp dünya ile alakasız yaşayamayız. Aksine yükselmiş, ilerlemiş, medeni bir millet olarak medeniyet düzeyinin üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her millet ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur.” diyerek bu gerçeği dile getiriyordu.

Atatürk her açıdan çağdaş bir toplum hayal ediyordu. Türk halkının çok büyük bedeller ödeyerek elde ettiği bağımsızlık ekonomik sosyal ve kültürel alanlarda yapılan değişikliklerle güçlendirilmedikçe gerçek bir bağımsızlık olmayacaktı. Atatürk, “Biz her görüş açısından medenî insan olmalıyız. Çok acılar gördük. Bunun sebebi dünyanın

vaziyetini anlamayışımızdır. Fikrimiz, düşüncemiz, tepeden tırnağa kadar medenî olacaktır. Şunun bunun sözüne ehemmiyet vermeyeceğiz. Bütün Türk ve İslam âlemine bakın; düşüncelerini, fikirlerini medeniyetin emrettiği değişiklik ve yükselmeye uydurmadıklarından ne büyük felâket ve ıstırap içindedirler. Bizim de şimdiye kadar geri kalmamız, en nihayet son felâket çamuruna batışımız bundandır. 5-6 sene içinde kendimizi kurtarmışsak zihniyetlerimizdeki değişmedendir. Artık duramayız. Mutlaka ileri gideceğiz; çünkü mecburuz. Millet açıkça bilmelidir, medeniyet öyle kuvvetli bir ateştir ki, ona kayıtsız olanları yakar, mahveder. İçinde bulunduğumuz medeniyet ailesinde lâıyk olduğumuz yeri bulacak ve onu koruyacak ve yükselteceğiz. Refah, mutluluk ve insanlık bundadır.” sözleriyle çağdaş dünyaya ayak uydurmanın önemini belirtiyordu.

Atatürk’ün çağdaşlık anlayışı taklitçilik değildir. Atatürk’ün “Biz, Batı medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi, kendi bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz.” sözleri bu gerçeği en iyi biçimde anlatmaktadır.

Atatürk’ün inkılapçılık ilkesi çağdaşlaşmayı devam ettirmek için bütün Atatürk ilkelerinin yaşama geçirilmesidir. Çağın ihtiyaçlarına cevap verebilen sürekli gelişmeye ve değişmeye elverişli bir toplumsal yapının oluşturulabilmesi ancak çağın gereklerine uygun kurum ve kuralların oluşturulması ile mümkündür.

Atatürk’ün inkılapçılık ilkesi sayesinde Türkiye Cumhuriyeti hızlı bir değişim ve dönüşüm içine girdi. TBMM’nin kurulması ve Hilafetin kaldırılması, cumhuriyet yönetiminin benimsenmesi Atatürk inkılaplarının başlangıcını ve temelini oluşturur. Daha sonraları hukuki alanda değişik düzenlemeler gidilmiş, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiş, kılık kıyafette, ölçü sisteminde, eğitim sisteminde kısaca toplumsal yapının her alanında hızlı bir değişime gidilerek Türkiye Cumhuriyetine çağdaş bir kimlik kazandırılmıştır.

C. ATATÜRK’ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİNDE DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI

Mustafa Kemal Atatürk konuşmalarında yazılarında ve söyleşilerinde demokrasi ve insan hakları konusuna pek çok defa değinmiştir. Atatürk’ün demokrasi ve insan hakları konularındaki düşünce ve görüşle-rine bundan önceki konularda yer verilmiştir. Aşağıda Atatürk’ün demokrasi ve insan haklarıyla ilgili söylediği birkaç söz yorumsuz olarak verilmiştir.

Atatürk egemenliğin halka ait olması gerektiğine inanıyordu. Bir konuşmasında "Toplumda en yüksek hürriyetin en yüksek eşitlik ve adaletin devamlı şekilde sağlanması ve korunması ancak ve ancak tam ve kat’î manasıyla millî egemenliğin kurulmuş bulunmasına bağlıdır. Bundan ötürü hürriyetin de, eşitliğin de, adaletin de dayanak noktası millî egemenliktir. Toplumumuzda, devletimizde hürriyet sonsuzdur. Ancak

onun hududu, onu sonsuz yapan esasın korunmasıyla mevcut ve çevrilidir.” diyerek bu düşüncesini dile getirmiştir.

Atatürk hürriyetin sınırsız olamayacağını, başkalarına zarar veren düşünce ve davranışların özgürlük olarak değerlendirilemeyeceğine inanıyordu. Bir konuşmasında “Bir insan, belki kendi arzusuyla şahsî hürriyetini yok etmek ister, fakat bu teşebbüs koca bir milletin hayatına ve hürriyetine zarar verecekse, muazzam ve şerefle dolu bir millet hayatı, bu yüzden sönecekse ve o milletin çocukları ve torunları bu yüzden yok olacaksa bu teşebbüsler hiçbir vakit meşru ve kabule değer olamaz. Ve hele böyle bir hareket hiçbir vakit hürriyet namına müsamaha ile telâkki edilemez.” diyerek bu düşüncesini dile getirmiştir.

Atatürk baskıcı yönetim anlayışını reddeden bir devlet adamıdır. Yaşadığı dönemde Batıda çeşitli diktatörler ortaya çıkarken kendisi diktacı anlayışa karşı çıkmıştır. Bir konuşmasında “Korku üzerine hâkimiyet bina edilemez. Toplara istinad eden hâkimiyet pâyidar olmaz. Böyle bir hâkimiyet ve diktatörlük ancak ihtilâl zuhurlunda muvakkat bir zaman için lâzım olur.” diyerek bu düşüncesini dile getirmiştir.

Atatürk düşünce ve vicdan hürriyetine büyük önem veren bir devlet adamı ve düşünürdür. Yaptığı bir konuşmasında “Her fert istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine mahsus siyasî bir fikre malik olmak, seçtiği bir dinin icaplarını yapmak veya yapmamak hak ve hürriyetlerine maliktir. Kimsenin fikrine ve vicdanına hâkim olunamaz.” “Vicdan hürriyeti, mutlak ve taarruz edilemez, ferdin tabî haklarının en mühimlerinden tanınmalıdır.” “Hürriyet, insanın, düşündüğünü ve dilediğini mutlak olarak yapabilmesidir.” diyerek düşünce ve vicdan hürriyetine verdiği önemi dile getirmiştir.

Atatürk bir konuşmasında “Bu tarif, hürriyet kelimesinin en geniş mânasıdır. İnsanlar, bu mânada hürriyete, hiçbir zaman sahip olamamışlardır ve olamazlar. Çünkü malûmdur ki insan, tabiatın mahlûkudur. Tabiatın kendisi dahi, mutlak hür değildir; kâinatın kanunlarına tabidir. Bu sebeple, insan ilk önce, tabiat içinde, tabiatın kanunlarına, şartlarına, sebeplerine, âmillerine bağlıdır. Meselâ, dünyaya gelmek veya gelmemek insanın elinde olmamıştır ve değildir. İnsan, dünyaya geldikten sonra da, daha ilk anda, tabiatın ve birçok mahlûkların zebunudur. Himaye edilmeye, beslenmeye, bakılmaya, büyütülmeye muhtaçtır.” diyerek hürriyetlerin doğal ve sosyal sınırlarının olduğunu belirtmiştir. Hiçbir hürriyetin sonsuz ve sınırsız olamayacağını ifade etmiştir.

Atatürk hürriyete verdiği önemi; “Hürriyet olmayan bir memlekette ölüm ve çöküntü vardır. Her ilerlemenin ve kurtuluşun anası hürriyettir.” “Hürriyetten doğan buhranlar ne kadar büyük olursa olsun, hiçbir zaman fazla tazyikin temin ettiği sahte güvenlikten daha tehlikeli değildir.”

“Asrî demokraside ferdî hürriyetler, hususî bir kıymet ve ehemmiyet almıştır;

artık ferdî hürriyetlere devletin ve hiç kimsenin müdahalesi söz konusu değildir. Ancak, bu kadar yüksek ve kıymetli olan ferdî hürriyetin, medeni ve demokrat bir millette, neyi ifade ettiği, hürriyet kelimesinin mutlak surette, düşünülebilen mânasiyle anlaşılmaz. Söz konusu olan hürriyet toplumsal ve medeni insan hürriyetidir. Bu sebeple ferdî hürriyeti düşünürken, her ferdin ve nihayet bütün milletin müşterek menfaati ve devlet mevcudiyeti göz önünde bulundurulmak lâzımdır. Diğerinin hak ve hürriyeti ve milletin müşterek menfaati ferdî hürriyeti sınırlar.” sözleri ile ifade etmiştir.

ÖZET

Atatürk İnkılabı, işgal altındaki Türk vatanını düşmandan kurtararak çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkartmayı amaçlayan ve temeli Atatürk tarafından atılmış düşünce sistemidir. Atatürk İnkılabının özünü demokrasi ve insan hakları oluşturur. Halk egemenliğinin önündeki bütün engellerin kaldırılması Atatürk İnkılabının en temel amacıdır. Atatürk İnkılabı belli ilkelere dayanır Atatürk İnkılabının ilkeleri; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılıktır.

TEST IV

1. Aşağıdakilerden hangisi Atatürk İnkılabının özelliklerinden biri değildir?
 - a) bilimsellik
 - b) çağdaşlık
 - c) akılcılık
 - d) gelenekçilik
2. Bir ülkede çağın ihtiyaçlarına cevap veremez durumda kalmış olan kurum ve kuralları zorla, kökten ve ani bir değişikliğe tabi tutarak yerine yenilerinin getirilmesine ne denir?
 - a) reform
 - b) devrim
 - c) gelişme
 - d) bilimsellik
3. Ülkedeki insanların hukuk önünde eşit olması, kişilere asaletlerine unvan ve servetlerine göre ayrıcalıklı davranılmaması daha çok Atatürk'ün hangi ilkesiyle ilgilidir?
 - a) Milliyetçilik
 - b) Cumhuriyetçilik
 - c) Devletçilik
 - d) Halkçılık
4. Bir ülkede çağın gerisinde kalmış kurumların tamamen ortadan kaldırılmadan iyileştirilmesine ne ad verilir.
 - a) reform
 - b) devrim
 - c) gelişme
 - d) bilimsellik
5. Atatürk ilkelerinden İnkılapçılık daha çok aşağıdakilerden hangisini ifade eder.
 - a) laikliğin korunması
 - b) halk egemenliğinin sağlanması
 - c) ekonomik kalkınmanın devlet öncülüğünde gerçekleştirilmesi
 - d) çağın gereklerine uygun bir toplumsal yapının oluşturulması

6. Amasya Genelgesinde “**Halkın bağımsızlığını, gene Halkın azim ve kararı kurtaracaktır.**” ifadesinin yer alması aşağıdakilerden hangisinin gerçekleştirileceği konusunda bir işaret sayılır?
- a) halk egemenliğine dayalı bir cumhuriyet kurulacağı
 - b) hilafetin kaldırılacağı
 - c) ekonomik faaliyetlerin devlet tekelinde yürütüleceği
 - d) kurtuluş mücadelesinin bir devletin himayesinde yürütüleceği
7. Soyadı kanununun çıkartılarak lakap ve unvanların kullanılmasının yasaklanması Atatürk’ün hangi ilkesiyle **daha çok** ilgilidir?
- a) Devletçilik
 - b) Cumhuriyetçilik
 - c) Halkçılık
 - d) Milliyetçilik
8. “Devletin dini İslamdır.” ibaresinin 1924 Anayasası’ndan çıkartılması aşağıdakilerden hangisini sağlamak amacıyla yapılmıştır?
- a) din özgürlüğünü ortadan kaldırmak
 - b) laik devlet anlayışını güçlendirmek
 - c) üniter devlet yapısını güçlendirmek
 - d) ibadet özgürlüğünü kaldırmak
9. Atatürk döneminde çok partili siyasal hayata geçiş denemelerinin kısa sürede sonuç vermemesinin **en önemli** nedeni nedir?
- a) ülkenin fakir olması
 - b) dış güçlerin baskıları
 - c) TBMM’nin muhalefeti
 - d) gelenekçi toplum yapısı
10. Atatürk İlkeleri devletin nitelikleri olarak hangi Anayasada yer almıştır?
- a) 1921
 - b) 1924
 - c) 1961
 - d) 1982

YANIT ANAHTARI

ÜNİTE I

- 1) b
- 2) b
- 3) d
- 4) c
- 5) a
- 6) d
- 7) b
- 8) a
- 9) a
- 10) c

ÜNİTE II

- 1) b
- 2) a
- 3) c
- 4) d
- 5) b
- 6) d
- 7) a
- 8) b
- 9) d
- 10) a

ÜNİTE III

- 1) c
- 2) b
- 3) d
- 4) a
- 5) d
- 6) b
- 7) b
- 8) a
- 9) c
- 10) d

ÜNİTE IV

- 1) d
- 2) b
- 3) d
- 4) a
- 5) d
- 6) a
- 7) c
- 8) b
- 9) d
- 10) b

SÖZLÜK

A

Adalet	: Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk.
Adil	: Adaletle iş gören, adaletten, doğruluktan ayrılmayan, hakkı yerine getiren, adaletli.
Anarşi	: Başızsızlık. kargaşa.
Anayasa	: Bir devletin yönetim biçimini belirten, yasama, yürütme, yargı güçlerinin nasıl kullanılacağını gösteren, yurttaşların haklarını bildiren temel yasa.
Antlaşma	: İki ya da daha çok devletin saldırmazlık, savaşta ittifak gibi konularda üstlendikleri yükümlülükleri gösteren belge ve belgede belirtilen durum.
Azınlık	: 1.Bir toplulukta herhangi bir nitelik bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar, ekalliyet, çoğunluk karşıtı. 2. toplum bilimi: Bir ülkede egemen ulusa göre ayrı soydan veya inançtan olan ve sayıca az bulunan topluluk, ekalliyet.

B

Bağımsızlık	: Bağımsız olma durumu veya niteliği, istiklal. Devletin siyasal, ekonomik, kültürel vb. bakımlardan başka kişi, grup ya da devletin yönetimi ve güdümü altına girmemesi durumu.
Beyanname	: Bildirge. Resmi bir makamın ya da iş yerinin bir işle ilgili fikrini herkese bildirdiği yazı.
Bildirge	: Ulusal ya da uluslararası düzeyde belirli haklar ve kurallara ilişkin açıklamaları içeren belge.
Birey	: Toplumlari oluşturan kişilerden her biri.

C - Ç

Ceza	: Suç işleyen bir kimsenin yaşantısına, özgürlüğüne, mallarına, onuruna karşı yasaların öngördüğü yaptırım.
Cemiyet	: Dernek, topluluk.

D

- Devlet** : 1. Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık.
2. Bu tüzel varlığın yönetim organları.
- Dernek** : Belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek için kurulan yasal topluluk, cemiyet.

E

- Evrensel** : 1. Bütün insanlığı ilgilendiren. 2. Dünya ölçüsünde, dünya çapında.
- Egemenlik** : 1. Başvurulacak yer veya makam. 2. Milletin ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi, hükümlanlık, hâkimiyet.
- Erk** : Bir işi yapabilme gücü, kudret, iktidar.

F - G

- Ferman** : 1. Buyruk, emir. 2. Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahın verdiği, uyulması gerekli hükümleri taşıyan yazılı buyruk, yarlık.
- Gösteri** : Bir istek veya karşı görüşün, halkın ilgisini çekecek biçimde topluca ve açıkça yapılması, nümayiş.
- Gelenek** : Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane.

H-I

- Hoşgörü** : Her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans.
- Hukuk** : 1. Haklar 2. Toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü, tüze.
- Hürriyet** : Bağımsız olma durumu, istiklal.
- Islahat** : Daha iyi duruma getirmek için yapılan değişiklik, düzeltme veya iyileştirme.

İ

İbadet	: Tanrı buyruklarını yerine getirme, Tanrı'ya yönelen saygı davranışı, tapınma.
İhlal	: Yasa ve düzene uymama.
İdare	: 1. Yönetme, yönetim, çekip çevirme. 2. Bir kurum veya kuruluşun yönetildiği yer veya makam.
İmtiyaz	: Başkalarına tanınmayan özel, kişisel hak veya şart, ayrıcalık.
İşkence	: Bir kimseye maddi veya manevi olarak yapılan aşırı eziyet.

K

Kamu	: 1. Halk hizmeti gören devlet organlarının tümü. 2. Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme.
Kamuoyu	: Bir konuyla ilgili halkın genel düşüncesi, halkoyu.
Kanaat	: Kanış, kanı, inanç, düşünce.
Kınamak	: Yapılan bir işin kötü olduğunu belirtir bir biçimde söz söylemek, ayıplamak.
Kişi	: İnsan, kimse, şahıs.
Konsey	: 1.Yönetim görevi yüklenmiş kimselerden oluşan topluluk. 2. Bazı sorunları görüşüp tartışmak için toplanan meclis.
Köle	: 1. Birinin emri altında bulunan, özgür olmayan kimse. 2. Savaşta tutsak alınan, yabancı ülkelerden zorla kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan veya başkasından satın alınan kul, esir.

M

Merci	: Başvurulacak yer veya makam.
Meşru	: Yasal, yasaya uygun.
Mezhep	: Bir dinin görüş, yorum ve anlayış ayrılıkları sebebiyle ortaya çıkan kollarından her biri.
Mutabakat	: Uyuşma, anlaşma, uzlaşma, uygunluk.
Mürşit	: Doğru yolu gösteren kimse, kılavuz.

N

Norm : Kural olarak benimsenmiş, yerleşmiş ilke veya kanuna uygun durum, düzgü.

O-Ö

Otokrasi : Hükümdarın, bütün siyasal kudreti elinde bulundurduğu yönetim biçimi.

Özgürlük : Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestî.

Otorite : 1. Yaptırma, yasak etme, emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü, yetke, sulta, velayet. 2. Siyasi veya idari güç.

Örgüt : Ortak bir amacı veya işi gerçekleştirmek için bir araya gelmiş kurumların veya kişilerin oluşturduğu birlik, teşekkül, teşkilat.

Örf : Yasalarla belirlenmeyen, halkın kendiliğinden uyduğu gelenek.

P - R

Propaganda : Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma.

Reform : Daha iyi duruma getirmek için yapılan değişiklik, iyileştirme, düzeltme, ıslahat.

Rönesans : XV. yüzyıldan başlayarak İtalya'da ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde hümanizmin etkisiyle ortaya çıkan, klasik İlk Çağ kültür ve sanatına dayanarak gelişen bilim ve sanat akımı.

S

Sendika : İşçilerin veya işverenlerin iş, kazanç, toplumsal ve kültürel konular bakımından çıkarlarını korumak ve daha da geliştirmek için aralarında kurdukları birlik.

Sınıf : Bir toplumda, aynı görevi yapan, aynı yararı sağlayan, aynı şartlarda yaşayan büyük insan grubu.

Sözleşme : Hukuki sonuç doğurmak amacıyla iki veya daha çok kişinin, kuruluşun karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarıyla gerçekleşen işlem, bağit, akit, mukavele, kontrat.

Şeriat : Kur'an'daki ayetlere, Hz. Muhammed'in sözlerine dayanan İslam kanunu, İslam hukuku.

T

Teokrasi	: Dini kurallara dayanan yönetim biçimi.
Teşebbüs	: Girişim, girişme.
Terör	: Yıldırma, cana kıyma ve malı yakıp yıkma, korkutma, tedhiş.
Totaliter	: Demokratik hak ve özgürlüklerin baskı altında tutulduğu, bütün yetkilerin bir elde ya da küçük bir yönetici grubunun elinde toplandığı demokratik olmayan yönetim biçimi.

Ü

Üniter	: 1. Birlikçi, birlikten yana, birleştirici. 2. Merkeziyetçi.
---------------	---

V

Vakıf	: Birçok kişi tarafından kurulan ve toplum yararına çalışmayı ilke edinen kuruluş.
Vicdan	: Kişiyi kendi davranışları hakkında bir yargıda bulunmaya iten, kişinin kendi ahlak değerleri üzerine dolaysız ve kendiliğinden yargılama yapmasını sağlayan güç.

Y

Yargı	: Yasalara göre mahkemece bir olay veya olgunun doğuşuna etken olan sebeplerin de göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi sonucu verilen karar, kaza.
Yasama	: Yasa koyma, yasa yapma.
Yetki	: Bir görevi, bir işi yasaların verdiği imkânlarla göre, belli şartlarla yürütmeyi sağlayan hak, salahiyet, mezuniyet.
Yürütme	: 1. Kanunları uygulama işi, icra. 2. Merkezî yönetim ve yerinden yönetim kuruluşlarının hepsi.

Z

Zümre	: Topluluk, takım, grup, sınıf, camia.
--------------	--

KAYNAKÇA

- GÜLMEZ, Mesut, Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi, TODAİE Yayınları, Ankara, 2001.
- GÜLMEZ, Mesut, İnsan Haklarının Uluslar Arası Korunması, TODAİE Yayınları, Ankara, 1996.
- ŞAYLAN, Gencay, Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi, TODAİE Yayınları, Ankara, 1998.
- TEZİÇ, Erdoğan, Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.
- GÖZÜBÜYÜK, A, Şeref, Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 1993.
- GÖZÜBÜYÜK, A, Şeref, Türkiye'nin Yönetim Yapısı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001.
- GÖKBERK, Macit, Felsefenin Evrimi, MEB Yayınları, İstanbul, 1979.
- KEKLİK, Nihat, Felsefenin İlkeleri, İ. Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1987.
- GÜRİZ, Adnan, Hukuk Felsefesi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999.
- BİLGE, Necip, Hukuk Başlangıcı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003.
- SARTORİ, Giovanni, Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- DAHL, Robert, A, Demokrasi ve Eleştirileri, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- LİPSON, Leslie, Demokratik Uygarlık, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1984.
- ROUSSEAU, J. J., Toplum Anlaşması, MEB Yayınları, İstanbul, 1989.
- DUVERGER, Maurice, Siyasi Partiler, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.
- UYGUN, Oktay, Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları, TODAİE Yayınları, Ankara, 1996.
- AKILLIOĞLU, Tekin, İnsan Haklarının Korunması Alanında Uluslar Arası Belgeler, Bilgi Yayınları, Ankara, 1995.
- KABAOĞLU, İbrahim, Dayanışma Hakları, TODAİE Yayınları, Ankara, 1996.
- SOYSAL, Mümtaz, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1986.
- ERYILMAZ, Bilal, Kamu Yönetimi, Erkam Matbaası, İstanbul, 2002.
- ÇEÇEN, Anıl, İnsan Hakları, Gürdoğan Yayınları, Ankara, 1990.
- KAPANI, Münci, İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.
- TUNÇAY, Mete, Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi- Cilt 2, Teori Yayınları, Ankara, 1986.

ERTOP, Kıvanç; Çetin YETKİN, Siyasal Düşünceler Tarihi, Cilt: I, Say Yayınları, İstanbul, 1985.

ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları Ankara, 1995.

ATEŞ, Toktamış, Laiklik; Dünyada ve Türkiye’de, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994.

ÜNALTAY, Altay, Doğuda ve Batıda Din-Devlet İlişkisi Endülüs Yayınları, İstanbul, 1990.

KEMAL, Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000.

İnsan Hakları Bilgi Bankası, www.inhak-bb.adalet.gov.tr.

DAVER, Bülent, Siyaset Bilimine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993.

Ek 1:

T.C ANAYASASI (Birinci Kısım) (Not: Madde başlıkları ve Anayasa değişikliklerinin tarih ve numaraları silinmiştir.)

BİRİNCİ KISIM
Genel Esaslar

MADDE 1.– Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

MADDE 2.– Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.

MADDE 3.– Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir.

Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Millî marşı “İstiklal Marşı”dır.

Başkenti Ankara’dır.

MADDE 4.– Anayasanın 1 inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2 nci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3 üncü maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

MADDE 5.– Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.

MADDE 6.– Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir.

Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz.

MADDE 7.– Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisindir. Bu yetki devredilemez.

MADDE 8.– Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.

MADDE 9.– Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.

MADDE 10.– Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

MADDE 11.– Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.

Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.

Ek 2:

T.C ANAYASASI (İkinci Kısım) (Not: Madde başlıkları ve Anayasa değişikliklerinin tarih ve numaraları silinmiştir.)

İKİNCİ KISIM
Temel Haklar ve Ödevler

BİRİNCİ BÖLÜM
Genel Hükümler

MADDE 12.– Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.

Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.

MADDE 13.–Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.

MADDE 14.– Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

MADDE 15.– Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

MADDE 16.– Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

Kişinin Hakları ve Ödevleri

MADDE 17.– Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.

Meşrû müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır.

MADDE 18.– Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır.

Şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmalar; olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler; ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları, zorla çalıştırma sayılmaz.

MADDE 19.– Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir.

Şekil ve şartları kanunda gösterilen :

Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması; bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi; toplum için tehlike teşkil eden bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi; usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren, ya da hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması; halleri dışında kimse hürriyetinden yoksun bırakılamaz.

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yokedilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Hâkim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir.

Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal, toplu suçlarda en geç hâkim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir.

Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırksekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok dört gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Bu süreler olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde uzatılabilir.

Kişinin yakalandığı veya tutuklandığı, yakınlarına derhal bildirilir.

Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir.

Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir.

Bu esaslar dışında bir işleme tâbi tutulan kişilerin uğradıkları zarar, tazminat hukukunun genel prensiplerine göre, Devletçe ödenir.

MADDE 20.– Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.

Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar.

MADDE 21.– Kimsenin konutuna dokunulamaz. Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar.

MADDE 22.– Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır.

Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak

usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, karar kendiliğinden kalkar.

İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir.

MADDE 23.– Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.

Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak;

Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek;

Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması sebebiyle sınırlanabilir.

Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.

MADDE 24.– Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî âyin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.

Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.

MADDE 25.– Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

MADDE 26.– Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon,

sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.

Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir.

MADDE 27.– Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.

Yayma hakkı, Anayasanın 1 inci, 2 nci ve 3 üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz.

Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir.

MADDE 28.– Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır.

Basın hürriyetinin sınırlanmasında, Anayasanın 26 ve 27 nci maddeleri hükümleri uygulanır.

Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya Devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazarlar veya bastırıcılar veya aynı amaçla, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Tedbir yolu ile dağıtım hâkim kararıyla; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle önlenabilir. Dağıtımı önleyen yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Yetkili hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, dağıtımı önleme kararı hükümsüz sayılır.

Yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde, hâkim tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayım yasağı konamaz.

Süreli veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlâkın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan

hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararı veren yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir; hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır.

Sürelî veya süresiz yayınların suç soruşturma veya kovuşturması sebebiyle zapt ve müsadereinde genel hükümler uygulanır.

Türkiye’de yayımlanan sürelî yayınlar, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlâka aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan sürelî yayının açıkça devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hâkim kararıyla toplatılır.

MADDE 29.– Sürelî veya süresiz yayın önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Sürelî yayın çıkarabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, yayının durdurulması için mahkemeye başvurur.

Sürelî yayınların çıkarılması, yayım şartları, malî kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştıracı siyasal, ekonomik, malî ve teknik şartlar koyamaz.

Sürelî yayınlar, Devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre yararlanır.

MADDE 30.– Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz.

MADDE 31.– Kişiler ve siyasî partiler, kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri kanunla düzenlenir.

Kanun, millî güvenlik, kamu düzeni, genel ahlâk ve sağlığın korunması sebepleri dışında, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici kayıtlar koyamaz.

MADDE 32.– Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.

Düzeltme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından ilgilinin müracaat tarihinden itibaren en geç yedi gün içerisinde karar verilir.

MADDE 33.– Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir.

Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz.

Dernek kurma hürriyeti ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir.

Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir. Ancak, millî güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin kararı, yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idarî karar kendiliğinden yürürlükten kalkar.

Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir.

Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır.

MADDE 34.–Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

MADDE 35.– Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.

Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir.

Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.

MADDE 36.– Herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz.

MADDE 37.– Hiç kimse kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.

Bir kimseyi kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.

MADDE 38.— Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.

Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.

Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez.

Ceza sorumluluğu şahsîdir.

Hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz.

Ölüm cezası ve genel müsadere cezası verilemez.

İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez.

MADDE 39.— Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulü, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin ispata razı olmasına bağlıdır.

MADDE 40.— Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.

Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır.

Kişinin, resmî görevliler tarafından vâki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler

MADDE 41.– Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır.

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.

MADDE 42.– Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tâbi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır.

MADDE 43.– Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.

Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartları kanunla düzenlenir.

MADDE 44.— Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır. Kanun, bu amaçla, değişik tarım bölgeleri ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini tespit edebilir. Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlanması, üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi ve diğer toprak ve yeraltı servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz.

Bu amaçla dağıtılan topraklar bölünemez, miras hükümleri dışında başkalarına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebilir. Bu şartların kaybı halinde, dağıtılan toprağın Devlete geri alınmasına ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.

MADDE 45.— Devlet, tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır.

Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır.

MADDE 46.— Devlet ve kamu tüzelkişileri; kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idarî irtifaklar kurmaya yetkilidir.

Kamulaştırma bedeli ile kesin hükme bağlanan artırım bedeli nakden ve peşin olarak ödenir. Ancak, tarım reformunun uygulanması, büyük enerji ve sulama projeleri ile iskân projelerinin gerçekleştirilmesi, yeni ormanların yetiştirilmesi, kıyıların korunması ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprakların bedellerinin ödenme şekli kanunla gösterilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngörebileceği bu hallerde, taksitlendirme süresi beş yılı aşamaz; bu takdirde taksitler eşit olarak ödenir.

Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten küçük çiftçiye ait olanlarının bedeli, her halde peşin ödenir.

İkinci fıkrada öngörülen taksitlendirmelerde ve herhangi bir sebeple ödenmemiş kamulaştırma bedellerinde kamu alacakları için öngörülen en yüksek faiz uygulanır.

MADDE 47.— Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebilir.

Devletleştirme gerçek karşılığı üzerinden yapılır. Gerçek karşılığın hesaplanma tarzı ve usulleri kanunla düzenlenir.

Devletin, kamu iktisadî teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzelkişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir.

Devlet, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişileri tarafından yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek veya tüzelkişilere yaptırılacağı veya devredilebileceği kanunla belirlenir.

MADDE 48.– Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

Devlet, özel teşebbüslerin millî ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır.

MADDE 49.– Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir.

Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.

MADDE 50.– Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz.

Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.

MADDE 51.– Çalışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir. Hiç kimse bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

Sendika kurma hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genelsağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir.

Sendika kurma hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Aynı zamanda ve aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olunamaz.

İşçi niteliği taşımayan kamu görevlilerinin bu alandaki haklarının kapsam, istisna ve sınırları gördükleri hizmetin niteliğine uygun olarak kanunla düzenlenir.

Sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri, Cumhuriyetin temel niteliklerine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

MADDE 52.– (Mülga: 23.7.1995-4121/3 md.)

MADDE 53.– İşçiler ve işverenler, karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler.

Toplu iş sözleşmesinin nasıl yapılacağı kanunla düzenlenir.

128 inci maddenin ilk fıkrası kapsamına giren kamu görevlilerinin kanunla kendi aralarında kurmalarına cevaz verilecek olan ve bu maddenin birinci ve ikinci fıkraları ile 54 üncü madde hükümlerine tabi olmayan sendikalar ve üst kuruluşları, üyeleri adına yargı mercilerine başvurabilir ve İdareyle amaçları doğrultusunda toplu görüşme yapabilirler. Toplu görüşme sonunda anlaşmaya varılırsa düzenlenecek mutabakat metni taraflarca imzalanır. Bu mutabakat metni, uygun idarî veya kanunî düzenlemenin yapılabilmesi için Bakanlar Kurulunun takdirine sunulur. Toplu görüşme sonunda mutabakat metni imzalanmamışsa anlaşma ve anlaşmazlık noktaları da taraflarca imzalanacak bir tutanakla Bakanlar Kurulunun takdirine sunulur. Bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usuller kanunla düzenlenir.

Aynı işyerinde, aynı dönem için, birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz ve uygulanamaz.

MADDE 54.– Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenin lokavta başvurmasının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenir.

Grev hakkı ve lokavt iyi niyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve millî serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz.

Grev esnasında greve katılan işçilerin ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu, grev uygulanan işyerinde sebep oldukları maddî zarardan sendika sorumludur.

Grev ve lokavtın yasaklanabileceği veya ertelenebileceği haller ve işyerleri kanunla düzenlenir.

Grev ve lokavtın yasaklandığı hallerde veya ertelendiği durumlarda ertelemenin sonunda, uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulunca çözülür. Uyuşmazlığın her safhasında taraflar da anlaşarak Yüksek Hakem Kuruluna başvurabilir. Yüksek Hakem Kurulunun kararları kesindir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir.

Yüksek Hakem Kurulunun kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenir.

Siyasî amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verim düşürme ve diğer direnişler yapılamaz.

Greve katılmayanların işyerinde çalışmaları, greve katılanlar tarafından hiçbir şekilde engellenemez.

MADDE 55.– Ücret emeğin karşılığıdır.

Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır.

Asgarî ücretin tespitinde çalışanların geçim şartları ile ülkenin ekonomik durumu da gözönünde bulundurulur.

MADDE 56.– Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.

MADDE 57.– Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.

MADDE 58.– Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır.

Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.

MADDE 59.– Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder.

Devlet başarılı sporcuyu korur.

MADDE 60.– Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Devlet, bu güvenliğı sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.

MADDE 61.– Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malûl ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar.

Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır.

Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.

Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır.

Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.

MADDE 62.– Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır.

MADDE 63.– Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır.

Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir.

MADDE 64.– Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır.

MADDE 65.– Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Siyasî Haklar ve Ödevler

MADDE 66.– Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.

Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür.

Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir.

Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.

MADDE 67.– Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasî parti içinde siyasî faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.

Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Ancak, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler.

Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir.

Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.

Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askerî öğrenciler, taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar. Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde oy kullanılması ve oyların sayım ve dökümünde seçim emniyeti açısından alınması gerekli tedbirler Yüksek Seçim Kurulu tarafından tespit edilir ve görevli hâkimin yerinde yönetim ve denetimi altında yapılır.

Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.

Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz.

III. Siyasî partilerle ilgili hükümler

A. Parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma

MADDE 68.– Vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için onsekiz yaşını doldurmuş olmak gerekir.

Siyasî partiler, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasî partiler önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürürler.

Siyasî partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.

Hâkimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasî partilere üye olamazlar.

Yükseköğretim elemanlarının siyasî partilere üye olmaları ancak kanunla düzenlenebilir. Kanun bu elemanların, siyasî partilerin merkez organları dışında kalan parti görevi almalarına cevaz veremez ve parti üyesi yükseköğretim elemanlarının yükseköğretim kurumlarında uyacakları esasları belirler.

Yükseköğretim öğrencilerinin siyasî partilere üye olabilmelerine ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.

Siyasî partilere, Devlet, yeterli düzeyde ve hakça malî yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışların tabi olduğu esaslar kanunla düzenlenir.

B. Siyasî partilerin uyacakları esaslar

MADDE 69.— Siyasî partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir.

Siyasî partiler, ticarî faaliyetlere girişemezler.

Siyasî partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir. Bu kuralın uygulanması kanunla düzenlenir. Anayasa Mahkemesince siyasî partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespiti, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar kanunda gösterilir. Anayasa Mahkemesi, bu denetim görevini yerine getirirken Sayıştaydan yardım sağlar. Anayasa Mahkemesinin bu denetim sonunda vereceği kararlar kesindir.

Siyasî partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesince kesin olarak karara bağlanır.

Bir siyasî partinin tüzüğü ve programının 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verilir.

Bir siyasî partinin 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir. Bir siyasî parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır.

Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkralara göre temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasî partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir.

Temelli kapatılan bir parti bir başka ad altında kurulamaz.

Bir siyasî partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmî Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar.

Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddî yardım alan siyasî partiler temelli olarak kapatılır.

Siyasî partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetlenmeleri, kapatılmaları ya da Devlet yardımıyla kısmen veya tamamen yoksun bırakılmaları ile siyasî partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri yukarıdaki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir.

MADDE 70.– Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.

Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.

MADDE 71.– Kamu hizmetine girenlerin mal bildiriminde bulunmaları ve bu bildirimlerin tekrarlanma süreleri kanunla düzenlenir. Yasama ve yürütme organlarında görev alanlar, bundan istisna edilemez.

MADDE 72.– Vatan hizmeti, her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir.

MADDE 73.– Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

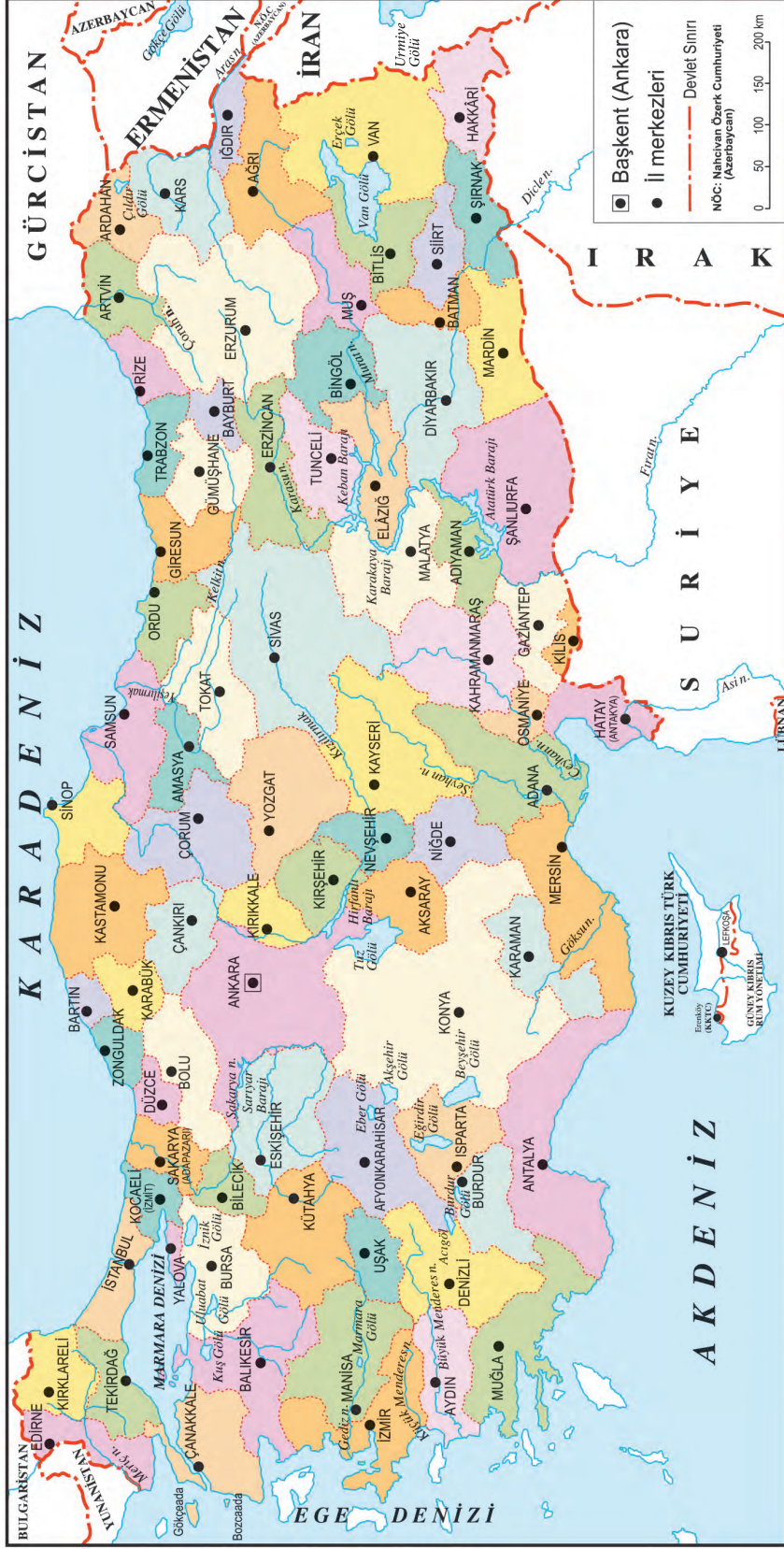
Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muafık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir.

MADDE 74.– Vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, gecikmeksizin dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.

Bu hakkın kullanılma biçimi kanunla düzenlenir.

TÜRKİYE HARİTASI

ÖĞRETMEN MARŞI

Alnımızda bilgilerden bir çelenk,
Nura doğru can atan Türk genciyiz.
Yeryüzünde yoktur, olmaz Türk'e denk;
Korku bilmez soyumuz.

Şanlı yurdum, her bucağın şanla dolsun;
Yurdum, seni yüceltmeye andlar olsun.

Candan açtık cehle karşı bir savaş,
Ey bu yolda and içen genç arkadaş!
Öğren, öğret hakkı halka, gürle coş;
Durma durma koş.

Şanlı yurdum, her bucağın şanla dolsun;
Yurdum, seni yüceltmeye andlar olsun.

İsmail Hikmet ERTAYLAN